

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Özkan ORUN

ABİDİN ÖZMEN VE TÜRK MAARİFİNE KATKILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2022

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Özkan ORUN

ABİDİN ÖZMEN VE TÜRK MAARİFİNE KATKILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. İrşad Sami YUCA

MUŞ-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, EĞİTİMİ, FİKİR DÜNYASI VE VEFATI

1.1. AİLESİ VE YETİŞTİĞİ SOSYAL ÇEVRE.....	4
1.1.1. Son Dönem Osmanlı Bürokrasisinde Aldığı Vazifeler.....	5
1.2. MİLLİ MÜCADELE ve ESARET YILLARI	8
1.2.1. Cezasının İnfaz Edildiği Hapishaneler.....	9
1.3. EVLİLİĞİ	9
1.4. FİKİR DÜNYASI ve ETKİ EDENLER.....	10
1.5. KALEME ALDIĞI YAZILAR.....	12
1.5.1. İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle”	12
1.5.2. Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce.....	13
1.5.3. Trakya	15
1.5.4. 25. Yıl.....	16
1.5.5. Ali Çetinkaya	17
1.6. VEFATI.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİLİ YILLARDA BÜROKRASİ HAYATI

2.1. ERKEN CUMHURİYET YILLARINDA ÜSTELENDİĞİ VAZİFELER	19
2.2. UMUMİ MÜFETTİŞLİKLERİN KURULMASI	19
2.2.1. Özmen’in I. Umumi Müfettişliğine Getirilmesi ve Bazı İcraatları	25
2.2.2. I. Umumi Müfettişlik Döneminde Yaptığı Teftişler	29
2.2.3. Eğitim ve Kültür Alanında Yaptıkları.....	32
2.2. ABİDİN ÖZMEN’İN 1936 ŞARK RAPORU (SİYAH RAPOR).....	34
2.3. TRAKYA UMUMİ MÜFETTİŞLİĞİ.....	39
2.3.1. II. (Trakya) Umumi Müfettişliğinin Kurulması	39

2.4. AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ(1948-1950)	55
--	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAYATI VE TÜRK MAARİFİNE KATKILARI

3.1. TBMM'DE SAYLAV (MİLLETVEKİLLİ) OLARAK BULUNMASI.....	57
3.1.1. Aydın Saylavı Olarak Seçilmesi	57
3.1.2. TBMM'de Aydın Saylavı Olarak Faaliyetleri	57
3.2. MAARİF VEKİLİĞİ (1934-1935)	59
3.2.1. Maarif Vekâletine Getirilmesi.....	59
3.2.2. Türk Maarifinin Gelişmesindeki Yeri ve Faaliyetleri.....	60
3.2.3. TBMM'de Maarif Vekâleti mi? Kültür Vekâleti mi? Tartışması	65
3.2.4. Mülkiye Mektebinden Siyasal Bilgiler Okuluna Geçiş	68
3.2.5. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin Açılmasındaki Rolü	71
3.2.6. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde Eğitime Yaptığı Katkı	73
3.2.7. Atatürk'ün Özmen'e İki Talebe Göndermesi.....	76
3.2.8. Dönemin Basınında Özmen'in Maarif Vekilliği.....	78
3.4. TÜRK DİL KURUMU BAŞKANLIĞI	80
3.5. AYASOFYA CAMİSİ'NİN MÜZEYE ÇEVİRİLMESİNDE ÖZMEN'İN ROLÜ	81
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	89
EKLER.....	99

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABİDİN ÖZMEN VE TÜRK MAARİFİNE KATKILARI

Özkan ORUN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İrşad Sami YUCA

2022, 124 sayfa

Abidin Özmen, 1 Ocak 1890-1 Ocak 1966 arasında yaşamış olup Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan yoğun siyasi, askeri, toplumsal ve ideolojik gelişmelere yakın bir tanıktır. Bu yıllarda olgunlaşmaya başlayan fikir dünyası özellikle Milli Mücadele yıllarında ve Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde Erken Cumhuriyet Devri'nde gerçekleşen olay ve inkılâplar ile laik, milliyetçi ve ideolojik yönü ağır basan yeni bir evreye geçecektir.

Osmanlı'da başlayan bürokrasi hayatı süresince tecrübe ettikleri ile Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde gerçekleşen ulusal, laik ve modernleşmeci süreçler onun tutum ve düşünce dünyası üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı gibi bürokratik yaşantısı üzerinde de derin katkıları olmuştur. Özmen'in her iki siyasi dönem süresinde birbirinden önemli görevlerde bulunmuş olması onu tarihsel açıdan önemli kılmaktadır. Ayrıca görevleri icabıyla farklı bölge, kent, kaza ve taşranın toplumsallığı yanı sıra kent ortamının resmi ve yoğun yaşantısı ile de hemhal etmiş olması geride bıraktıklarının anlaşılmasını değerli kılmaktadır. Tek partili yılların aranan, popüler, çalışkan ve inkılâplara bağlı bir profili resmeden Özmen mebusluk, umumi müfettişliği valilik ve Türk Dil Kurum Başkanlığı ve başkaca vazifeler ile dolu bir biyografi örneğini ortaya koymaktadır. Özmen ile ilgili akademik ve genel çalışmalarda geniş bir literatür ortaya çıkarmasına karşın özellikle 1934-1935 yılları arasında gerçekleşen maarif vekilliği ve I. Umum Müfettişliliği ve Trakya Umum Müfettişlikleri süresince eğitim ve öğretimin yaygınlaşması ve sorunlarının giderilmesi noktalarında katkılarının hakkıyla ele alınmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, Abidin Özmen'in özel hayatı, düşünce dünyası, bürokrasi ve siyasi hayatı bir bütün halinde ele alınacaktır. Ancak tezin daha fazla odaklanacağı konu ise bu

siyasi ve bürokrasi hayatı müddetince Abidin Özmen'in Türk maarifinin gelişmesine ve sorunlarının çözümü noktasında yaptığı katkılar üzerine olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Abidin Özmen, Tek Parti, Maarif Vekilliği, I. Umum Müfettişliği.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ABIDIN OZMEN AND THEIR CONTRIBUTIONS TO TURKISH MAARIF

Özkan ORUN

Advisor: Assoc. Prof. Irsad Sami YUCA

2022, Page: 124

Abidin Ozmen lived between January 1, 1890 and January 1, 1966, and is a close witness to the intense political, military, social and ideological developments experienced in the last years of the Ottoman Empire. The world of ideas, which started to mature in these years, will pass into a new phase with secular, nationalist and ideological aspects, especially with the events and revolutions that took place during the years of the National Struggle and the early republican period under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk.

What he experienced during his bureaucratic life, which started in the Ottoman Empire, and the national, secular and modernization processes that took place during the National Struggle and the Republic periods left lasting effects on his attitude and world of thought, as well as profound contributions to his bureaucratic life. The fact that Ozmen held important positions during both political periods makes him historically important. In addition, the fact that he has been involved with the sociality of different regions, cities, towns and provinces, as well as the official and intense life of the urban environment, makes it valuable to understand what he has left behind. Depicting a sought-after, popular, hardworking and revolutionary profile of the single-party years, Ozmen presents an example of a biography filled with deputy, General Inspector, governor and Turkish Language Institution Presidency and other duties. Despite the fact that there is a wide literature in academic and general studies about Ozmen, it has been determined that his contributions to the spread of education and training and the elimination of problems were not properly addressed, especially during the Ministry of Education and I. General Inspectorships and Thrace General Inspectorships, which took place between 1934-1935.

In this study, Abidin Ozmen's private life, world of thought, bureaucracy and political life will be discussed as a whole. However, the subject on which the thesis will focus more will be on Abidin Ozmen's contributions to the development of Turkish education and the state of its problems during his political and bureaucratic life.

Key Words: Biography, Abidin Ozmen, Single Party, Ministry of Education, I. General Inspectorships.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet tarihi ile ilgili günümüze kadar araştırmacılarca birçok çalışma yapılarak yakın dönem Türkiye’sinin tarihsel ve toplumsal belleği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Son yıllarda Türkiye üniversitelerinde anılan bu dönemin önemli siyasi, askeri, edebi ve diğer alanlarda öne ıkıymış şahsiyetleri ile ilgili dikkat çekici akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada da Cumhuriyet döneminin önemli bir siyasi, bürokratik ve aksiyoner kişiliği ile bilinen Abidin Özmen’in biyografisi tarih alanının disiplin ve kaynakları bağlamında araştırılmış ve Özmen hakkında tespit edilen bilgiler mukayese edilerek verilmiştir. Bu alışma ile Cumhuriyet Dönemi’nde ön plana ıkıymış bir şahsiyet olan Özmen’in biyografisi üzerinden dönemin henüz aydınlatılmamış bazı tarihsel olayları gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez hazırlama sürecinde bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen, çalışma süresince sabırla sorularımı yanıtlayan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. İşad Sami Yuca’ya, her zaman akademik kariyer yapma hususunda beni destekleyen ve bana değerli öneriler sunan Maşallah ifti ve Kıyasettin Seçkin Bey’e, araştırmayı dilbilgisi bakımından inceleyen Dr. Fethullah ifti ve Abdölbaki Alkaya’ya, Muş E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu 2. Müdürü Sayın İbrahim Sapancılar’a, tez çalışmamı baştan sona kadar okuyup değerlendiren Dr. Ayşe ifti’ye, verileri toplama aşamasında kıymetli zamanlarını ayırıp mülakat sorularımı içtenlikle yanıtlayan Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakölte si Tarih Bölümü hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak öğrenim hayatımın ilk gününden bu güne kadar yetişmemde pek kıymetli bir yerleri olan ve eğitimim için her türlü fedakârlıkları yapan, benim bu günlere gelmenin asıl mimarı olan ve yakın zamanda hakka yürüyen babama, sevgili anneme, abime ve kardeşlerime yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Muş-2022

Özkan ORUN

KISALTMALAR DİZİNİ

AÇT	: Anadolu'ya Çekilen Telgraflar
ADTCF	: Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AGE	: Adı Geçen Eser
AGM	: Adı Geçen Makale
AGT	: Adı Geçen Tez
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BGC	: Bursa Gazeteciler Cemiyeti
BKKK	: Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu
BKS	: Bursa Kültür Sarayı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MNVUM	: Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YYE	: Yayınlanan ve Yazılan Eserleri

GİRİŞ

Yaşadığımız coğrafyada tarihsel süreç zarfında toplumsal değişim ve hareketlilik hem Osmanlı Devleti Dönemi'nde hem de Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde devam etmiştir. Bazı dönemlerde uygulanan kimi yanlış politikaların sonucunda ortaya çıkan isyanların hem siyasi hem de sosyal etkileri derin olmuştur. Anadolu'da Milli Mücadele'nin gerçekleşmesinin ardından 29 Ekim 1923 tarihinde yeni Türkiye Lozan sonrası siyasi gelişmelere bağlı olarak rejimini Cumhuriyet olarak belirlemiştir. Ülkede yasal, bürokratik ve siyasi açılardan yeni türden bir modernleşme, uluslaşma ve merkezileşme sürecine girilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet hükümetleri gerek merkezileşme politikaları gerekse inkılâp hareketleri doğrultusunda hoşnut olmayan çevrelerin sebep olduğu isyanları bastırmak ve toplumsal beraberliği tesis edecek kurumsal politikalara yönelmiştir. Ortaya çıkan isyanları mutlak güvenlik tedbirleriyle önlemenin mümkün olmadığını gören Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri bu konuda yeni adımlara başvurarak taşrada şevketi önleyecek ve de toplumsal beraberliği sağlayacak yeni ideolojik kurumların tesisine yönelmiştir. Bu süre zarfında yeni ihdas edilmiş umumi müfettişlik halkevleri, valilikler ve vekâletler ile diğer kurumların başına inkılâp hareketlerine taraftar ve Ankara'ya sadık kişiler hususi olarak belirlenip atanmaktaydı. Bu isimlerden biri olan Abidin Özmen'in siyasi ve bürokrasi hayatı boyunca tek parti döneminde birçok vazifeye uygun görülen bir isim olmuştur.

Özmen, yeni Türkiye'de inşa edilen çağdaş ve ulus devlet ideolojisine son derece sadık ve bu konuda gerek Mustafa Kemal Atatürk'ün gerekse Ankara'da diğer siyasi aktörlerin takdirini kazanmış Cumhuriyet dönemi aydın ve siyasi şahsiyetlerden biridir. Tek parti hükümetleri döneminde vazgeçilmez bürokrat isimlerinden biri olmasının nedenleri şunlardır; Özmen'in, bu dönem süresince Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelerine ve partisine olan bağlılığı ile icraatlarıyla kendini kanıtlanması. Ülke genelinde uygulanan laik ve çağdaşlaşma politikalarının özellikle taşrada faaliyete geçirme ve de temsil etmekte ki gayretinde yatmaktadır.

Özmen, Cumhuriyet yıllarının popüler bir siyasi ve bürokrat siması olmasından ötürü hakkında akademik çevrelerin yanı sıra birçok özgün telif esere de konu olmuştur.

Serap Taş tarafından hazırlanan “Umumi Müfettişlikler”¹ isimli yüksek lisans tez çalışmasına incelendiğinde, Özmen’in özellikle I. Umumi Müfettişlik bölgesinde yaptığı siyasi çalışmalardan söz edilmiştir. Çalışmasında Sason İsyanları, Şeyh Said İsyanı ve Dersim İsyanı merkeze alarak işlediği görülmektedir. Bir diğer tez çalışması ise Murat Burgaç’ın “Türkiye’de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği”² isimli doktora tezindeki çalışması ağırlıklı olarak Özmen’in siyasi ve bürokrasi hayatına yer verilmesine karşın asıl odaklandığı mesele Umumi Müfettişliklerin kuruluşu ve işleyişi olmuştur. Semra Kılıç tarafından hazırlanan “Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen”³ isimli tez çalışmasında yine Özmen’in siyasi ve bürokrasi faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Özlem Karapınar’ın “Tek Parti Döneminde Merkez-Çevre İletişimsizliği Bağlamında Sason İsyanları” adlı eserinde Özmen’in I. Umumi Müfettişlik süreci zarfında Sason bölgesindeki asayiş ve güvenlik politikasını irdelemektedir. Yukarıdaki tez ve eser çalışmaların dışında diğer telif ve tetkik eserlere bakıldığında Özmen ile ilgili çalışmaların daha çok siyasi tecrübesi ve Umumi Müfettişlik sürecindeki bürokratik hayatına odaklandığı görülmektedir.

Özmen’in şimdiye değin birçok akademik tez, anı, özgün araştırma eserine ve süreli yayınların hem akademik hem de popüler yazınlarına konu olduğu tespit edilmiştir. Özmen, hakkında yapılan akademik çalışmaların daha çok onun siyasi ve bürokratik yönü üzerine olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada Özmen her yönüyle değerlendirilmiş olsa da çalışmanın asıl amacı onun Türk milli eğitimine yaptığı katkıları ortaya koymaktır. Zira yapılan literatür taramasında araştırmacıların bu konuya yeterince değinmedikleri tespit edilmiştir. Bu çalışma sayesinde literatürdeki bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma süresince konuyla ilgili birincil arşiv kaynaklar, süreli yayınlar ile telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmada genel olarak karşılaştırmalı tarih anlayışı doğrultusunda tespit edilen belgeler incelenmiş ve kritik edilmiştir. Tezin birinci bölümünde Özmen’in biyografisine değinilerek ailesi, sosyal çevresi, eğitim ve

¹ Serap Taş, “*Umumi Müfettişlikler*”, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir, 1997. s. 48-64

² Murat Burgaç, “*Trakya Umumi Müfettişliği*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010. s.334-360.

³ Semra Kılıç, “*Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen*”, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), A. Ü. AİİTE, Erzurum, 2015. S.57-73.

öğretim hayatı, Milli Mücadele yılları askerlik hayatı, casusluk suçlamasıyla Divan-ı Harpte yargılanıp Yunanistan'a gönderilmesi, kaleme aldığı eserlere değinilecektir.

İkinci bölümde Özmen'in tek partili yıllarda rejimin sadık ve güvenilir bir bürokratı olarak üstlendiği vazifeler, dâhil olduğu olaylar, siyasi faaliyetler ile kaleme aldığı raporlar ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Özmen'in TBMM'deki siyasi hayatı, yasama faaliyetlerinde bulunması ve Türk Dil Cemiyeti başkanlığı süresince icra ettiği çalışmalar ele alınacaktır. Bu bölümde Maarif vekilliği döneminde Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesindeki rolü hakkında da bilgiler verilecektir. Ancak bu tez çalışmamızın öncelikli olarak Özmen'in maarif vekilliği Ve diğer bürokratik vazifeleri süresince Türk maarifine yaptığı katkıları ortaya konularak analiz edilecektir. Uzun yıllar üstlendiği I. Umumi Müfettişlik ve Trakya Umumi Müfettişliği görevleri müddetince görev mıntikasına giren vilayetlerin eğitim, öğretim ve okullaşma alanlarında çalışmaları da ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, EĞİTİMİ, FİKİR DÜNYASI VE VEFATI

1.1. AİLESİ VE YETİŞTİĞİ SOSYAL ÇEVRE

Zeynel Abidin⁴, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İç Anadolu'nun Niğde vilayetinde 1 Ocak 1890 tarihinde dünyaya gelmiştir⁵. Babası Hasan Efendi olup, Niğde'nin saygın ailelerinden Kürahmetoğulları'na mensuptu⁶. Babası, dönemin Niğdesi'nde sevilen ve sayılan bir kişi olarak bilinmektedir. Uzun yıllar Niğde'nin Ziraat Bankası Şubesi'nde memuriyet vazifesini icra etmiştir. Zeynel Abidin'in kişiliği üzerinde müstesna bir yere sahip olan annesi Şevkiye Hanım da Niğde merkezin tanınmış bir ailesi olan aynı zamanda Sungur Bey Camii ve Vakfı'nın da banisi olan Sungur Beyler sülalesindendi⁷.

Baba ve anne tarafından Niğde'nin iki saygın ailesine mensup olmak hem onun karakteri hem de öğrenim hayatı üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Anadolu'nun birçok şehir ve kasabası nerdeyse benzer içtimai ve ekonomik sorunlarla boğuşmaktaydı. Haliyle Zeynel Abidin'in çocukluk evresinden beri babasının belirli bir işi olmasına rağmen içinde bulunduğu sosyal çevrenin yaşam zorlukları onda geleceğe dair umutlar beslemeyi uzak hale getirmekteydi⁸.

Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik bağlamda istikrarsız bir süreçte olması devletin bütün merkez ve taşrasına bir istikrarsız süreç olarak yansımaktaydı. Böylesi bir ortamda Zeynel Abidin ilköğrenimine doğduğu Niğde merkezde bulunan mahalle mektebine başlamış ve 1908 yılında buradan başarıyla mezun olmuştur. Daha sonra Mülkiye Mektebi'ne devam eder ve buradan da 1911 yılında mezun olur⁹. Mülkiye'de eğitim gördüğü yıllarda Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik, fikri ve siyasi gelişmelerini daha yakından öğrenme ve de analiz etme imkânı bulmaktaydı. Ayrıca İstanbul'da cereyan eden gençlik hareketleri içinde bilhassa Türkçü akımlara daha yakın

⁴ Ahmet Kahraman, **Kürt İsyancıları (Tedip ve Tenkil)**, İstanbul: Evrensel Basım Yayınları, 2003.

⁵ Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler", **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, Trabzon 2015, s. 81-82.

⁶ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT.778.1.4.

⁷ Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt IV, Ankara: Mars Matbaası, 1968-199, s.1421.; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem**, Cilt II. 1931-1935, Ankara, 1996, s. 69.; **TBMM Albümü 1920-1950**, Cilt I, TBMM Yayınları, Ankara, 2010, s. 189.

⁸ Alev Gözcü, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVI, Sayı 32, 2016, s. 133-169.

⁹ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT.778.1.4.

bir sempati beslemeye başlar. Bu süreç zarfında yaşadıkları ve okudukları onun düşünce dünyasının yavaşça belirginleşmesine de katkı sağlamaktaydı.

1.1.1. Son Dönem Osmanlı Bürokrasisinde Aldığı Vazifeler

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti gerek içte ve gerekse de dışta siyasi, askeri ve kültürel manalarda kargaşanın her alanda hâkim olduğu bir tarihsel sürecin içinde boğuşan bir ülke görünümündeydi. Birçok açıdan zayıflamış bir devlet görüntüsü ortaya koyan Osmanlı'da bürokratik hayat da taşra ve merkez olmak üzere geleneksel bir yapıda olmasına rağmen artık giderek ağırlaşan mesleki sorunlar, maaş düzensizliği, rüşvet ve mevzuattan kopuk memur görüntüsü sorunları daha da karmaşık hale getirmekteydi¹⁰. Mülkiyeden yeni mezun olmuş olan Zeynel Abidin 1911 yılında ilk memuriyet hayatına böylesi bir zorlu tarihsel ortamda başlamaktaydı. Mülkiye Mektebi'nden iyi bir derece ile mezun olan Özmen'in, Maliye Nezareti Varidat-ı Umum-ı Müdürlüğü 4. Sınıf Küttablığına ataması yapılır. Bu birimde bürokrasiyi ilk defa yakından tanıma fırsatı elde etmiş olup, 9 ay gibi kısa bir sürede çalışkanlığıyla önemli bir başarı elde etmiştir¹¹.

Anadolu, devletin içinde bulunduğu dönemin bunalım ve kaosundan en çok etkilenen yeri olduğundan merkezdeki birçok memur taşra olarak gördüğü vilayet ve kazalarda görev almaktan kaçmaktaydı. Ancak Anadolu'da yetişmiş genç nesilden ve şahsiyet sahibi kişiler bu görevlerden kaçmamaktaydı. Bu örneklerden birisi olan Zeynel Abidin de belki doğduğu topraklara minnet borcunu ödemek anlayışıyla veya kültürel milliyetçiliğinin getirdiği ağır bir ideolojik baskı sonucu kendi isteğiyle 1911 yılında Konya Maiyet Memurluğuna tayinini isteyip, burada hizmet etmek talebini üstlerine belirtmiştir. Bu talep ve arzusu yerinde görülmüş ve Konya'ya tayini çıkartılmıştır¹².

Konya'da bulunduğu süre zarfında başarılı çalışmalara imza atan Zeynel Abidin, kendi isteği ve amirlerinin onayıyla yine doğduğu baba ocağı olan Niğde merkez Maiyet Memurluğu görevini de bir müddet üstlenir. Memuriyet vazifelerine binaen bulunduğu Anadolu vilayetlerinde sürekli halkla iç içe olmuş ve halk tarafından sevilip

¹⁰ M. S. Anderson, "Doğu Sorunu: 1774-1922 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme", İdil Eser (Trc.), **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, s.34.

¹¹ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT-778-1-4.

¹² **TBMM Tercüme-i Hal**, HT-778-1-4.

sayılan bir şahsiyet profilini ortaya koymuştur. Halkla sürekli haşır neşir oluşu ve onların sorunlarına samimi yaklaşması ve mesaisini onların çözümünde harcaması, onda önemli bir bürokrasi tecrübesinin oluşmasına da etki etmekteydi. Anadolu insanına ve onların muasır medeniyetler seviyesine erişmesi arzusu da bu yıllarda kendisinde hâsıl olmaya başlamıştır. Anadolu taşrasında bulunduğu süreçte edindikleri özellikle Cumhuriyet yıllarında hem bürokratik görevlerinde hem de siyasi çalışmalarında tecrübe ve bilgi şeklinde kendisinde kendini göstermiştir¹³.

Çalışkan bir bürokrat profiline sahip olan Zeynel Abidin, Konya vilayeti adına 1914 yılında su mühendisliği eğitimini alması amacıyla Belçika'ya gönderilir. Burada Liege Teknik Üniversitesi'nde¹⁴ eğitim almaya başlar¹⁵. Zeynel Abidin'in buradaki eğitim hayatının henüz daha 4 aylık gibi kısa bir süresinin içindeyken I. Dünya Savaşı patlak verir¹⁶. I. Dünya Savaşı'nın başlayıp çok kısa bir süre zarfında Avrupa'da hızla yayılması onun Belçika'da kalması imkânsız hale gelir. Savaşın sebep olduğu kaotik ortamdan dolayı Liege Teknik Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlayamadan ülkeye dönmek zorunda kalır¹⁷.

Savaşın yarattığı atmosferde zahmetli bir tren yolculuğu sonrası 1914 yılının sonuna doğru İstanbul'a varır. Yurda dönen Zeynel Abidin, devletin başkenti İstanbul'daki karmaşıklığın ve çöküşün yakın bir tanığıdır artık. Türkçü dernek ve seminerlere katılarak ülkenin mukadderatının nasıl sağlanacağı konularında eylemlere katılır. Aynı zamanda ülkesine hizmet etmek adına tekrar gerekli resmi mercilere görev almak noktasında başvurur. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı daha önce üstlendiği ve başarılı olduğu vazifeleri, genç ve nitelikli oluşu referans kabul edilerek askere yedek subay olarak alınır. Vazife yerlerinden birisi ise 1915 yılı içerisinde vuku

¹³ www.yasamoykusu.com, (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

¹⁴ 1817 yılında kurulan Liege Teknik Üniversitesinin kurucusu Hollandalı I. William'dır. Bahsi geçen Liege Teknik Üniversitesi dünya çapında 201 puanlı derecesi ile 300. sıra arasında yer almaktadır. Liege Teknik Üniversitesi dil olarak ağırlıklı olarak Fransız dile yer vermiş olup, sayısızca bilim insanını ve dünya çapında derece yapmış binlerce öğrenciyi hanesine almıştır. Liege Teknik Üniversitesi günümüzde de halen başarılarıyla adında bahsetmektedir. https://www.uliege.be/cms/c_9038300/en/history, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

¹⁵ Liman V. Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Muzaffer Albayrak, (çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006, s.15. 2.

¹⁶ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT.778.14.

¹⁷ Liman VonSanders, Muzaffer Albayrak, (çev.). **a.g.e.** s. 15.

bulan Çanakkale Cephesi olacaktır. Çanakkale Cephesi'nde yaşadıkları ve gördükleri onun fikri dünyası üzerinde özellikle vatan kavramı etrafında mühim etkiler bırakır.¹⁸

Zeynel Abidin, I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde (Conkbayırı ve Anafartalar¹⁹ Anzaklara karşı Gelibolu²⁰) görevler üstlenmiş olup, bu görevleri sırasında Osmanlı ordusunun elde ettiği üstün başarılarında katkısının olduğunu söylemek mümkündür. Çanakkale Savaşı'nda ulunmuş olması hayatı boyunca vatan sevgisinin kendisinde derin bir şekilde yer edinmesine neden olacaktır. Ayrıca burada ileride bir lider olarak karşısına çıkacak olan albay rütbesindeki Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında bulunan Özmen, buradaki dört senelik vatani görevi sırasında Çanakkale'de 5. Ordu'nun menzil hizmetlerinde başarılı çalışmaları olur.²¹

I. Dünya Savaşı'nda birçok arkadaşını şehit ve gazi olan Zeynel Abidin tüm zor şartlara rağmen cephedeki silah arkadaşlarına moral vermiş ve bu çetin savaşta üstün başarılar elde etmiştir. I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Çanakkale'de 5. Ordu'nun menzil hizmetlerinde bulunan Zeynel Abidin gösterdiği üstün başarılarından dolayı subay rütbesine terfi edilir ve I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle terhis yapılır.²²

Osmanlı Devleti için her açıdan ağır koşullarda devam etmiş olan I. Dünya Savaşı'nda devletin askeri, sosyal ve de ekonomik kayıpları da çoktu. Savaş, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile son bulmuş, ancak ülkede Mütareke ile yeni siyasi ve askeri bir süreç ortaya çıkmıştır.

Mondros Mütarekesi'nin 5. Maddesinde; *“Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askeri kuvvetten başkası hemen terhis edilecek.”*²³ maddesi askerlerin ordunun terhisine neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin binlerce askeri vatan topraklarını ecnebilere korumak, kurtarmak ve sonrasında gelen nesillere huzurlu bir gelecek temin etmek adına şehit düşmüş ve gazi olmuştur. Burada bu destansı savaşta önemli görevler üstlenen kişilerden biri genç subay Zeynel Abidin'in terhis edilmesi pek hoşnut kalmadığı bir durumdu. Çünkü

¹⁸ TBMM Tercüme-i Hal, HT.778.1.4.

¹⁹ <https://tr.pinterest.com/pin/25684660352521945/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

²⁰ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/gorsel-kutuphanesi/242-anzaklar-anzac>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

²¹ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

²² Liman VonSanders, a.g.e., s. 15.

²³ <https://www.sabah.com.tr/egitim/2017/01/23/mondros-ateskes-antlasmasınınin-maddeleri>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

ondaki vatan kavramı ve millet sevgisi İtilaf Kuvvetlerinin dayatacağı yeni siyasi ve askeri boyunduruklardan dolayı İtilaf Devletleri'nin samimiyetine güvenmemekteydi.²⁴

Zeynel Abidin Bey, I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte 1919 yılı itibariyle askerlik vazifesinden terhis olduktan sonra, sırasıyla Malkara Kaymakamlığına, sonrasında Bursa Vilayeti Polis Amirliği'ne görev ve rütbe değişikliği olarak vazifelendirilir.²⁵ Zeynel Abidin, Bursa Polis Müdürlüğü görevinde iken Osmanlı hanedanına yakınlığıyla bilinen Albay Bekir Sami Bey tarafından bu görevden uzaklaştırılır.²⁶ Daha sonra Bursa Evkaf Müdürlüğü görevine vazifelendirilir ve Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in valiliği döneminde Bursa Mudanya Kaymakamlığına ataması yapılır.²⁷

1.2. MİLLİ MÜCADELE VE ESARET YILLARI

Zeynel Abidin Bey, Bursa vilayetinin Mudanya kazasında kaymakamlığı hizmeti sırasında Milli Mücadele'ye fiilen katılmış, bu esnada Yunan işgal kuvvetlerinin harekât ve sayısı hakkında Milli Kuvvetler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Genelkurmay Başkanlığına bilgi verdiği gerekçesiyle casusluk suçlamasıyla 13 Ağustos 1920 tarihinde Yunan işgal çeteleri tarafından yakalanır ve İzmir'deki işgal Kuvvetleri Divanı Harbine verilir.²⁸

Burada alınan ilk yargılama kararı doğrultusunda Zeynel Abidin Bey 101 yıl müebbet hapis cezasına çarptırılarak Yunanistan'a gönderilir. Yunanistan'da Singro, EGINE Adası cezaevlerinde ve Gudi Esirler Kampı'nda bir müddet esaret hayatı yaşayan Zeynel Abidin Bey burada günlerce aç susuz bırakılmış ve çeşitli işkencelere maruz kalmıştır.²⁹

İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlanmasıyla beraber Zeynel Abidin Bey'in 32 aylık esaret hayatı da son bulup³⁰, 14 Şubat 1923 tarihinde esirlerin mübadelesi antlaşması kapsamında serbest bırakıldıktan sonra tekrardan zor şartlar altında deniz yoluyla

²⁴ Liman Von Sanders, **a.g.e.**, s.15.

²⁵ www.yasamoykusu.com, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

²⁶ Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler", **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 21, Trabzon 2015, s. 82

²⁷ www.yasamoykusu.com, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

²⁸ **İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Dosya No: 1323.; Cengiz Şavklı, **Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 36.

²⁹ **İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Dosya No: 1323.

³⁰ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT.778.1.4.

Türkiye'ye gelir. Aslında Yunan ordusu ve mahkemeleri Zeynel Abidin Bey gibi zeki ve vatanına, milletine ve bağımsızlığına düşkün birini iade etmek istememekteydi. Ancak Ankara'nın başarılı diplomasisi ile karşılıklı esirlerin teslim edilmesi antlaşması kapsamında Zeynel Abidin Bey'i vermek zorunda kalmışlardır. Böylece casusluk suçlamasıyla Yunan hapishanelerinde ve Yunan esir kamplarında cezalandırılan Zeynel Abidin Bey tekrardan ülke topraklarına ayak basmış olacaktır.³¹

1.2.1. Cezasının İnfaz Edildiği Hapishaneler

Yunanistan'da Singro, EGINE Adası cezaevlerinde ve Gudi Esirler Kampı'nda bir müddet esaret hayatı yaşayan Zeynel Abidin Bey bu süreçte çeşitli işkencelere de tabi tutulmuştur. Günlerce aç ve açıkta bırakılmasına rağmen ülkesinin menfaatlerini hem önemsemesinden hem de gizliliği açısından önem arz ettiğini bildiğinden bu konular hakkında düşmana bilgi vermemiştir. Bu tutum ve duygusu onun vatanına olan bağlılığının bir nişanesi olarak Ankara Hükümeti tarafından takdir edilmiştir. Aslında burada yaptığı her vatan evladının üstüne bir vazifedir. Zeynel Abidin Bey, Yunan mahkemelerine ve Yunan çete ordusuna bilgi vermeyerek ülkesine çok şey kazandırmıştır. Belki de Zeynel Abidin Bey ülkesine olan minnet borcunu bir nebze bile olsa bu şekilde ödemek arzusunda olmuştur. Esir düşen Zeynel Abidin Bey ve diğer arkadaşları dönemin şartlarında ülkesi için tüm işkencelere rağmen dirayetli ve sağlıklı bir duruş örneğini göstermişlerdir.³² Belki de günümüz Türkiye'si'nin şuan bağımsızlık öyküsünde böylesi başarılı izlerin katkısı çok fazla olabilir.

1.3. EVLİLİĞİ

Zeynel Abidin Bey ülkenin içinde bulunduğu zorlu bağımsızlık mücadelesinde, askeri ve esaret yıllarından dolayı bir türlü evlilik yolunda bir şans bulamamıştı. Ankara'da yeni bir rejim ve devlet biçiminin belirgin hale geldiği süreçte onun kişisel hayatında da önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bir aile hayatını kurmayı da kendisi arzulamaktaydı ve 1923 yılında tanıştığı üşünce ve duygu dünyalarının çokça örtüştüğü Nazire Hanımla evlenir.³³

³¹ www.yasamoykusu.com, (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

³² İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

³³ TBMM Tercüme-i Hal, HT-778-1-4.

Zeynel Abidin Bey'in ve Nazire Hanım'ın evliliğinden iki çocukları olur. İlk çocukları Turhan Abidin ismiyle 1926 yılında dünyaya gelmiştir. İkinci çocukları 1929 yılında dünyaya gelen Ayterim Hanım'dır.³⁴

1.4. FİKİR DÜNYASI VE ETKİ EDENLER

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Anadolu'nun az gelişmiş bir şehri olan Niğde merkezde dünyaya gözlerini açmış olan Zeynel Abidin Bey'in düşünce dünyasına ilk etki edenler burada yetiştiği sosyal çevresindeki insanlar olmuştur. Babasının yörenin bilinen ve saygı duyulan bir ailesine mensup olması yanı sıra devlet hizmetinde vazife görmesi onun şahsında değerli izler bırakmıştır. Özellikle sarsılan devlet ve az gelişmiş Anadolu halkının hayatındaki bezginlik onda vatan ve milletin terakki etmesinde önemli bir heyecan yaratmaktaydı.³⁵

Çanakkale Savaş'ından beri tanıdığı Mustafa Kemal Paşa onun hem bir devlet adamı şeklinde yetişmesinde kuvvetli etkileri olan dönemin karizmatik lideridir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın yeni rejimle ortaya koyduğu fikir ve esaslar onun dünyasına yakınlığı ile bilinen Zeynel Abidin Bey üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktaydı. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığıyla bilinen ve hayatının son vakitlerine değin onun yolundan giden, fikirlerini özümsemiş Türk milliyetçisi ve modern-laik kimliğiyle devrin bilinen siyasi ve bürokrat adamlarında biri olacaktır.³⁶

Zeynel Abidin Bey, özellikle Türkçülük ve milliyetçilik fikirlerine son derece sadık bir kişiliğe sahiptir. Mülkiye Mektebi yıllarından beri Ziya Gökalp'in onun düşünce dünyasında hatırı sayılır bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Siyasi ve bürokrasi açısından bakıldığında ise Zeynel Abidin Bey'in Mustafa Kemal Atatürk'ten etkilendiği görülmektedir. Zeynel Abidin Bey'in Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili özellikle milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkelerini kendisine ilke edindiğini söyleyebiliriz.³⁷ Örneğin Mustafa Kemal Atatürk'ün dil alanındaki inkılapları

³⁴ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

³⁵ Özcan, Mustafa, "Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuranlar Nasıl Bir Gençlik İstiyordu? Atatürk Dönemi TBMM Tutanaklarının ve İlgili Diğer Belgelerin Analizi (23 Nisan 1920-10 Kasım 1938)", **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 15-18 Mayıs 2006, s.184-189.

³⁶ Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt: 28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 154.

³⁷ **Düster**, Tertip III, s. 5990.; **Milli Mücadele'de Niğde**, M. Öncel Koç, (ed.). Niğde Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Niğde, 2009, s. 101.; A. Galip Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, İstanbul: Ocak Yayınları, 1989, s. 289.

onda tesirini göstermiş olup, 1934 yılında yapılan Soyadı Kanunu çerçevesinde “Özmen” soyadını almıştır. Aynı yıllarda Zeynel Abidin şeklinde yazılan ismini öz Türkçeye dönüşün popüler olduğu bu zaman zarfında Arapça bir terkip olmasından rahatsızlık duymuş olup, Türk diline yakışmadığını iddia ederek, Ankara Asliye Mahkemesi’nde dava açmış ve alınan karar ile ismini “Âbidin” olarak değiştirmiştir.³⁸

Erken cumhuriyet yıllarının popüler ve baskın çağdaş ve ulusçu ideolojik bakışı Abidin Beyi ziyadesiyle görünür kılmaktaydı. Özellikle sıkı bir laiklik propagandasının sürdürüldüğü bu yıllarda laiklik ilkesinden taviz verilmeden ülkenin modernleşebileceğine inanlardandı. Örneğin dönemin ideolojik tutumuna önemli bir örnek mahiyetinde olan Ayasofya Camii’nin müzeye çevrilmesinde etkin rol almasını örnek verebilir. Dönemin ideolojik tutumunun önemli simgelerinden biri olan Ayasofya Camii’nin müzeye çevrilmesinde etkin rol alması bu duruma örnektir. Ayrıca Ayasofya Camii’nin ibadet yeri olarak devam ettiği sürece herhangi bir ekonomik getirisinin olmayacağını bile dile getirmiştir.³⁹

Özmen’in düşünce dünyasında etkin bir yere sahip olan bir diğer önemli şahsiyet ise dönemin başbakanı ve sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’dür. Ankara’da şekillenen yeni rejimde ikinci adam olan İnönü titiz ve tutucu karakterinin yanı sıra cumhuriyet ilkelerine sıkı bağlı olmasıyla Abidin Bey’de etkiler bırakmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk’ün 1938 yılında vefatı sonrasında Abidin Bey, İnönü ile yakınlığı devam eden dönemin önemli siyasi figürlerinden birisidir. Zaten Özmen’in 1934-1935 yılları arasında Maarif Vekâletine getirilmesinde de İnönü’nün önemli bir gayreti söz konusuydu. Zamanla İnönü’den bürokrasi ve siyasi konularda etkilendiğini söylemek mümkündür. Özmen, I. Umumi Müfettişlik döneminde sürekli olarak İsmet İnönü ile fikir alışverişinde olmuştur. Bu dönemde özellikle Siyah Rapor olarak bilinen Şark Raporu’nun hazırlanmasında Özmen’in emeği büyüktür.⁴⁰

³⁸ **TBMM Tercüme-i Hal**, HT-778-1-4.;Cengiz Şavkılı, **Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), A: Ü. TİTE, 2011, s. 36.

³⁹ Erdem Yücel, “Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu ile ilgili Bazı Gerçekler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 78, İstanbul, 1992, s. 183-222.

⁴⁰ Fuat Dündar, “Abidin Özmen’in ‘Siyah Raporu’ Vesilesiyle ‘Kürt Nüfusu Artışı Sorunu’”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 226, Ekim 2012, s. 76-82.

1.5. KALEME ALDIĞI YAZILAR

1.5.1. İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle”

“İdare Teşkilatımız Bir Anket Münasebetiyle”⁴¹ başlığıyla kaleme aldığı makalesinde Özmen, “Anayasamıza uyularak illere bölünmüş olan Türkiye’imizdeki bugünkü iller coğrafya, ekonomik, bayındırlık gidiş geliş ve sosyal durumlar bakımından birbirini tamamlayan küçük küçük parçalar olduğu göz önüne getirilirse bugünkü sınırların olduğu gibi kalması uygun ve faydalı olmadığı sonucuna varılabilir.” ifadeleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin tek partili yıllardaki illere göre idari düzeninin ihtiyaca cevap vermediği düşüncesindedir.

Bu makaleyle genel olarak siyasi ve sosyal sebeplere bağlı kalınarak ihdas edilen yeni illerin nüfus ve nüfus dağılımı ve de yerleşme durumlarına bakılmadan yapılmasından dolayı insanların öncelikli kurumlardan yararlanması gerekir. Ekonomik payın dağılımının ve de kontrolünün zorlaştığından kaynaklı olarak nüfus ve yüzölçümü gibi iki temel kıstas bağlı kalınarak vilayet idaresinin kurulmasının daha nitelikli sonuçlarının olabileceğini düşünmektedir⁴².

Abidin Özmen⁴³ ülkede vilayet idarelerinin mevcut birçok sorunlarının olduğu ve özellikle vilayetlerin görev dağılımının ve valiler etrafında toplanan taşra bürokrasinin daraltılmasını isteyen bir düşüncededir. Netice olarak bu yazısında kısaca “... *memleketin idare işleri deyince bu meseleyi yalnız vilâyet, kaza ve bucağın adedinde büyüklük ve küçüklüğünde aranmamak lâzım gelir. Devleti kuran milletle hükümetin, hükmi ve özel şahısların arasındaki münasebetleri iyi tanzim etmek milleti müreffeh mesut ve memleketi mamur yapmak ödeviyle görevlendirilmiş olan icra kuvvetinin adli ve askerî kuvvetleri de dâhil olarak bütün idare makinası arasında memleket dâhilinde bir iş birliği, bir koordinasyon kurabilmek meselesi başta gelir*⁴⁴.” Özmen, buradaki gaye devlet kurumlarının milletten menfi çıkarları doğrultusunda adım atması gerektiği yönünde beyan etmeye çalışmaktadır.

⁴¹ Abidin Özmen, “İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle””, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 181, 1946, s. 174-188.; Bu makalesi 1-3 Mayıs 1947 tarihleri arasında yazı dizisi şeklinde Vakıf gazetesinde yayınlanmıştır.

⁴² Abidin Özmen, “İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle””, ..., s. 175.

⁴³ **Ulus Sesi Gazetesi**, Sayı: 546, 02.08.1934, s.2.

⁴⁴ Abidin Özmen, “İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle””, ..., s. 187.

1.5.2. Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce

Özmen tarafından Türk İdare Dergisi'nin Ocak-Şubat 1947 ve 184. sayısında "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce" adıyla yayınlanmıştır. 13 sayfalık bu makalesinde Özmen'in neden bu yazıyı kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Onun bu yazıyı kaleme almasındaki temel 946-194 neden ise 7 yılları arasında dönemin gerek meclis ve bürokrasi çevrelerinde mecliste ve gerekse basın mecralarında Genel Müfettişliklerin kaldırılacağına dair gelişen gündeme bir cevap vermek istemesidir. Ona göre:

*"Son yıllarda Genel Müfettişliklerin kaldırılması veya yetkilerinin arttırılması veyahut genel valiliklere kalbi hakkında birçok sözler ve yazılar işitildi, görüldü. Büyük Millet Meclisi kürsüsünde böyle fikirler ileri sürüldü, gazete sütunlarında buna ait birçok yazılar okundu ve elan da böyle haberler sık sık görülmektedir. Bu işin 1947 bütçesi esnasında da söz konusu edileceğini tahmin etmek zor bir iş değildir. Bu durum karşısında Genel Müfettişliklerin kuruluşu, işleyişi ve geleceği hakkındaki bilgi ve düşüncelerimi bu işle ilgilenenlere açıklamayı faydalı buldum."*⁴⁵

Ön sözden sonra makale üç bölüm şeklinde devam etmektedir. İlk bölüm "Genel Müfettişliklerin Kuruluşu" başlığında olup, umumi müfettişliklerin kurulma sürecini Şeyh Sait Olayı sonrasında yaşanan siyasi ve güvenlik gibi gelişmelere bağlamıştır. Bu konuyla alakalı olarak şunları beyan etmiştir:

"Üç Genel Müfettişlik, bölgelerindeki büyük küçük icra ve imar işlerde uğraşmakta, emniyet ve asayiş meselesinde fazla hassasiyet göstermekte iken doğu illerimizde mütekâsif bir halkla meskûn olduğu halde gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde halkının iptidaî hayatı ve iktisadi inkişafa muhitin müsait olmaması hasebiyle emniyet ve asayiş işleri tamamıyla takarrür ve halkın hükümetle münasebeti iyi bir surette tanzim edilememiş olan Dersim'deki işlerini yakından ve tam yetki de ele alacak kuvvetli bir makam meydana getirilmesi düşünülmüş ve bu işe ait ilk projeleri benimle konuşarak kararlaştırmak üzere 1935 yılı Eylülünün dördünde ordu müfettişi Orgeneral Kâzım Orbay'la, Tunceli'deki teşkilâtın başına getirilmesi

⁴⁵ Abidin Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce"..., s. 240-241.

tasavvur edilen Korgeneral Abdullah Alpdoğan Diyarbakır'a gelmişler ve bir kaç gün kalarak bir proje taslağı ile Ankara'ya dönmüşlerdi.”⁴⁶

Makalenin ikinci bölümü “Genel Müfettişlikler Çalışmış mıdır?” başlığını taşımakta olup bu başlık altında da kısaca 11 yıllık müfettişlik deneyimine dayanarak Anadolu'nun bazı bölgelerindeki asayiş ve ayrılıkçı hareketlere karşı müfettişliklerin önemli vazifeler gördüğü açıklamasında bulunmaktadır Şunları söyler:

“Esas kuruluş gerekçesi içinde emniyet ve asayiş konusu olan Genel Müfettişlikler bölgelerinde az zamanda bu işi halletmişler ve işe başladıkları zaman hüküm süren maddî, manevî emniyetsizliği Cumhuriyet Hükümetinin kanunlarına dayanarak ortadan kaldırıp iyilik ve cezanın Ağadan, Şeyhten gelemeyeceği ve halk ile hükümet arasına kimsenin giremeyeceği fikrini tesis etmişlerdir.”⁴⁷

“Genel Müfettişlikler Kaldırılmalı mı?” sorusuyla yazının esas kısmına yani üçüncü bölümüne geçmiş olan Özmen, bu bölümde son zamanlarda tartışılan ve onun nazarında bir dedikodu olan müfettişliklerin kaldırılmasını taşra idaresinde yapılacak kuvvetli bir değişime bağlamıştır. Ona göre;

“Fikrimce Türkiye Cumhuriyeti toprakları hükümetle halkın muamelâtını ve halkın birbirleriyle olan münasebatını çevirmek ve düzenlemek bakımından aşağıdan yukarı, köy, bucak ve ilçeye ayrılmalıdır. Bugün bucak müdürü ve ilçe kaymakamı ödevlerini de gören valiler, illerin genel işlerle uğraşacak vakit bulamamakta ve verimli çalışmada bulunamamaktadırlar. Birbirine yol, iktisadî durum, halkın tebaayı ve sair şekillerle bağlı ve ilgili olan ilçeler bir il altında toplanmalı ve il teşkilâtı, ili içinde münasip bir ilçeyi merkez ittihaz etmeli. Yalnız il teşkilâtı bulunduğu ilçenin işlerle uğraşmamak (kaymakamlık teşkilâtı gibi). Bütün il içinde kanunların, tüzüklerin, hükümet emirlerinin tamamen tatbikini, memurların durumunu, halkın şikâyetlerini araştırıp kovalamalı, il mahallî idareleri seçim esasına göre kurulacak komisyonlar tayinli bir zatın riyasetine verilerek valinin denetlemesi ve kontrolü altına

⁴⁶ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”..., s. 240-241.

⁴⁷ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”..., s. 242.

birakılmalıdır. Bu genel esaslar altında kurulacak il adedi 20-22'yi geçmemelidir. Valiler yanlarına verilen kuvvetli uzman müşavirlerle birlikte yetki bakımından takviye edilmelidir. İşte bu idare şekli kabul edilirse Genel Müfettişlik ve Genel Valilik gibi bir kurula hiç de ihtiyaç yoktur.”⁴⁸

1.5.3. Trakya

1943-1948 yılları arasında Trakya Umumi Müfettişliğini ifa etmiş olan Özmen bu süre zarfında bölgeye dair edindiği izlenimlerini özet bir eser şeklinde kaleme alarak yayınlamıştır.⁴⁹ Eser fiziksel özellikleri bakımından kapak şeklinde dönemin imkânları bakımından hamur kâğıda baskısı yapılmıştır. 56 sayfa olup görsel ve harita kullanımına gidilmemiştir. Ancak bazı sayfalarda Trakya'nın ticari ve tarımsal aktiviteleri hakkında bilgi verilirken içerik sayısal veriler ile tablolarla desteklenmiştir.

Özmen'in bu eseri dönemin Dâhiliye Vekâleti'nin IV. seri ve 2. sayılı yayını olarak yayımlanmıştır. Eserin Ön Söz başlığı kısa olup burada bu çalışmayı neden kaleme aldığını şu ifadeleriyle açıklamıştır: “*Bu yazılarım Trakya hakkında uzun boylu tetkikat icra etmeye akit ve imkân bulamamış kimselere derli toplu, kısa bir fikir vermeyi amaç tutmaktadır*”⁵⁰.

Eserin yazımı sürecinde kaynakların nerden ve nasıl elde ettiği hakkında da bazı ayrıntılar vermiştir. Özmen'in ifadesiyle istifade ettiği önemli bazı kaynaklar şunlardır: Tosyavizade Dr. Rifat Osman'ın Edirne Kütüphanesi'nde bulunan ve el yazması niteliğindeki üç ciltlik “Edirne Tarihi” ve “Edirne Rehnüması Osman Nuri Peremeci'nin “Edirne Tarihi “Edirne Salnamesi”, Dr. Arif Müfit Mansel'in Trakya'nın Kültür ve Tarihi”, Fevzi Kurtoglu'nun “Gelibolu ve Yöresi Tarihi”nden Özmen, Ön Söz'den sonra “Trakya Nerelerdir?” başlığıyla çalışmasına başlamış toprak, iklim, su gibi bazı coğrafi özellikleri anlatmaya girişmiştir. Akabinde “Trakya'nın Tarihi” başlığı ile Osmanlı öncesi ve sonrası yaşanan siyasi ve kültürel gelişmeyi tarif etmeye çalışmıştır.

Eserin 26. sayfasından itibaren Cumhuriyet yıllarında Trakya'nın idare, eğitim, bayındırlık, nüfus, tarım ve ekonomik gelişimini modernleşme hakkında niteliksel olarak ve niceliksel verilerle bilgiler vermiştir. Özmen'in bu çalışmasında manlı'nın son yılları ile Cumhuriyet yılları arasında bir kıyaslamaya yer yer ideolojik bağlamda

⁴⁸ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”..., s. 246.

⁴⁹ Abidin Özmen, **Trakya**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1948.

⁵⁰ Abidin Özmen, **Trakya**..., s. 3.

kalkıştığı da görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışması özellikle erken cumhuriyet yıllarında Trakya bölgesinin nasıl bir kalkınma ve değişime maruz kaldığı hakkında ilgiler vermesi ve dönemin yakın bir tanığının penceresinden verilmesi ehemmiyet taşımaktadır.

1.5.4. 25. Yıl

Cumhuriyet'in 25. Yılı vesilesiyle yapılan kutlamalar nedeniyle Afyon Halkevi tarafından çıkarılan Taşpınar dergisi için Afyonkarahisar valisi olan Özmen'den bir yazı talep edilmiştir⁵¹. Ona göre Cumhuriyet'in varlığı ve sağladığı imkânlar bakımından çok değerli olup her şahsın bu manada bir şeyler yazması veya kelam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda şunları sarf etmiştir: “... bununla beraber konu o kadar önemlidir ki her şahsın Cumhuriyetimiz üzerinde iki kelime yazıp üç söz söylemesi kutsi bir ödev, tam bir ibadettir. Onun için ben de bu isteği cevapsız bırakmadım.”⁵²

Özmen bu yazısında Osmanlı'dan Cumhuriyete gidilen tarihsel sürece bir kez daha değinerek dönemin hâkim ve kabul görülen resmi tarih bakışını ortaya koymuştur. Yazının en önemli vurgularından birisini ise Özmen'in “Bizim Cumhuriyet şeklimiz Kemalizm'in prensip ve usullerine dayanmaktadır.”⁵³ diyerek tarihsel ve politik bakışını açıkça ifade etmiştir.

Cumhuriyet'in 25. Yılında her manada asri ve ilerlemiş bir toplumun çok kısa bir sürede var edildiğini belki de bu yönüyle Cumhuriyet idaresinin Kemalizm'den aldığı kuvvetle mümkün hale geldiği kanaatindedir. Şunları yazmıştır:

“Kemalizm'in Cumhuriyet idaresine dayanarak meydana getirdiği inkılâplar, terakkiler ise ciltler dolduracak yazıları icap ettirir. Hangi yöne bakarsak bakalım Cumhuriyet devri maddi manevi büyük hamleleri 25sene gibi bir devlet hayatında çok kısa denecek bir zamana sığdırmak suretiyle Cumhuriyet Devleti'ni ve Türk milletini asri, medeni ve müterakki milletlerin seviyesine ulaştırmak yoluna sokmuştur.”⁵⁴

⁵¹ Abidin Özmen, “25. Yıl”, **Taşpınar Afyon Halkevi Dergisi**, Sayı 159, Ekim 1948, s. 465-470.

⁵² Abidin Özmen, “25. Yıl”..., s. 465.

⁵³ Abidin Özmen, “25. Yıl”..., s. 466.

⁵⁴ Abidin Özmen, “25. Yıl”..., s. 467.

1.5.5. Ali Çetinkaya

Milli Mücadele ve Cumhuriyet yıllarının önemli bir ve devlet adamlarından biri ve Afyonlu olması hasebiyle Ali Çetinkaya hakkında Taşpınar dergisi Şubat 1949 sayısını özel sayı olarak çıkarmıştır. Bu sayının ilk yazısını ise Afyon Valisi Özmen “Ali Çetinkaya” ismiyle kaleme almıştır⁵⁵.

Özmen’in kaleminden Çetinkaya: “*Türkiye istiklal savaşının kendi inisiyatifi ve vatanperverlik duygusu ile harekete geçen kahramanlardan, Atatürk inkılâbının yardımcılarından ve vatan için kol atmış imtiyazlı ecnebi müesseslerinin millileştirilmesinde hizmet edenlerden olan büyük ölü Çetinkaya; doğruluğun, çalışkanlığın, dost ve arkadaş severliğin ve vefanın mümessillerindendi.*” ifadeleriyle tarif edilmiştir⁵⁶.

1.6. VEFATI

1 Ocak 1890 tarihinde Niğde de dünyaya gelmiş olan Özmen, Türkiye’nin birçok vilayetinde çeşitli görevlerde bulunmuş Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş ve Cumhuriyet yıllarının tek parti rejimine ve oradan da çok partili hayata geçen Türkiye toplumunun bu süreçlerdeki değişimlerine hem merkezden hem de taşradan şahit olmuş önemli bir bürokrat ve siyasi profildir. Özmen, eğitim hayatına önem verdiği kadar yabancı dile de önem vermiş olup iyi derecede Fransızca lisanını bilmekteydi.⁵⁷ 1943 yılında Trakya Bölgesi Umumi Müfettişi olarak vazifelenir ve bir süre burada vazifesini icra ettikten sonra 1948 yılında Afyonkarahisar valiliğine tayin edilir. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonucunda tek parti rejiminin yerine Demokrat Parti’nin (DP) iktidarı el almasıyla beraber Özmen, Afyon Valiliği’nden 9 Haziran 1950 tarihinde emekliliğe ayrılır.⁵⁸

⁵⁵ Abidin Özmen, “Ali Çetinkaya”, **Taşpınar Afyon Halkevi Dergisi**, Sayı: 160, Şubat 1949, s. 1.

⁵⁶ Abidin Özmen, “Ali Çetinkaya”..., s. 1.

⁵⁷ https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Yeni%20Oklas%C3B6r/ Cilt 1, pdf. (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

⁵⁸ Orhun Hayri, C. Kasaroğlu, M. Belek, K. Atakul, **Meşhur Valililer**, Ankara: İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, 1969, s. 450.

Hayatının geri kalan kısmını Ankara, İstanbul ve bilhassa Bursa'nın Mudanya kazasında geçirir. Özmen, emekliliği döneminde aktif siyasetten uzak kalmaya özen göstermiştir. 20 Ağustos 1966 tarihinde Mudanya'da vefat etmiştir.⁵⁹

⁵⁹ <https://nigde.ktb.gov.tr/TR-213558/nigde39nin-yetistirdigi-onemli-sahsiyetler.html>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİLİ YILLARDA BÜROKRASİ HAYATI

2.1. ERKEN CUMHURİYET YILLARINDA ÜSTELENDİĞİ VAZİFELER

Savaş ve diplomasi süreçlerinden sonra yeni Türkiye'nin rejimi cumhuriyet olarak belirlenmiş, başkenti Ankara ve işleyen bir meclis biçimi ile ülkenin bürokrasisi de yeniden şekillenmeye başlamıştır. Özellikle 1924 TPCF (Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası) Şeyh Sait Olayı, İzmir Suikastı ve inkılâp hareketleri gibi bazı iç politik gelişmeler neticesinde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bürokrasiyi daha dikkatli bir şekilde rejime sadık şahıslar ile temsil ettirme amacına yönelmişlerdir.

Özmen, bu dönemde uygulanan yeni bürokratik rejimin aranan ve tercih edilen bir ismi olarak öne çıkan isimleri arasındaydı. Yunanistan'da esaretinin bitmesi neticesinde yurda dönmüş ve kendinse yeni bir vazife verilmesi noktasında beklenti içerisinde olmuştur. Yeni rejim döneminde ilk vazifesi 1923 yılında Yalvaç Kaymakamlığına tayin edilmesi ile başlamıştır. Ertesi sene Bilecik (1924) kazasına kaymakam olarak atanacaktır. 1925 yılında Antep'in Kilis kazasına kaymakam olarak görevlendirilecektir. 1926-1927 arasında Ankara'da Mülkiye Baş Müfettişi olarak bulunacaktır. Birecik ve Kilis'ten başlayan Doğu bölgesi ile ilişkisi 1927-1929 yılları arasında Muş Valiliği ve akabinde 1929-1931 arasında Bitlis Valiliği ile devam etmiştir. 1931 yılında Antalya, 1933-1934 arasında Bursa valiliklerinde bulunmak suretiyle Anadolu'da yeni rejimin benimsediği inkılâpların toplumda kök salması için yoğun çabaları olmuştur.⁶⁰

2.2. UMUMİ MÜFETTİŞLİKLERİN KURULMASI

Türk devlet geleneğinde Umumi Müfettişlik kavramı ilk olarak Sultan II. Abdülhamit Han zamanında gündeme gelmiştir. Berlin Kongresi'nde (1878) Doğu Anadolu'daki altı vilayeti teşkil eden Ma'mûretül-Azîz (Elazığ), Sivas, Van, Bitlis, Muş ve Diyarbakır'da ıslahat yapılmasına dair yapılan siyasi baskı sonucu bahsi geçen vilayetlere bir denetleme heyeti görevlendirilmiştir. Bu heyetle beraber bahsi geçen vilayetlere giden Umumi Müfettiş Ahmet Şakir Paşa'nın vazife ve sorumlulukları yazılı bir emirle belirtilmiştir. Güvenlik tedbirlerinin alınması için gerekirse fiziki müdahaleye bile başvurma yetkisinin verilmesi dikkat çekicidir. İhdas edilen Umumi Müfettişlik

⁶⁰ Abidin Özmen'in sicil dosyası için bkz., **İçişleri Bakanlığı Arşivi**, Sicil No: 1643.; Serap Taş, **Umumi Müfettişlikler**, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir, 1997, s. 64.

direk olarak II. Abdülhamid'e ve Bâb-ı Ali'ye bilgi verilecek şekilde bir ayrıcalıklı vazifesi de bulunmaktaydı. 1902 senesinde uygun görülen ve mevcut hükümet kararnamesiyle Hüseyin Hilmi Paşa da Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden müteşekkil hale getirilmiş olunan ve Vilayet-i Selase ile tanımlanan yeni Umumi Müfettişlik bölgesine görevlendirilmiştir. Osmanlı bürokrasinde toplumsal ve bölgesel sebeplerden dolayı kurulan bu umum müfettişliklere 1908 yılında vuku bulan II. Meşrutiyetin ilanı ile son verilmiştir. Ancak Umumi Müfettişliklerin kurulması 1913 yılında yeniden gündeme gelmişse de ihdas edilmemiştir⁶¹.

Osmanlı'nın son yıllarında Ermenilerin yoğun ve ısrarcı ayrılıkçı propagandaları ve Rusya'nın baskıcı siyasi ve askeri tutumları ile Doğu vilayetlerinde ıslahat yapılması kararı alınmıştı. Uzun müzakerelerden sonra 8 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı ile Rus elçiliği müstakil bir Umumi Müfettişliğin faaliyet göstermesi adına Yeniköy Antlaşması⁶² ile bazı düzenlemelere imza atmışlardır. Bu süre zarfında başlatılan teftişlerin akabinde Erzurum, Trabzon ve Sivas vilayetlerinden oluşan çevreye Hollandalı M. Westenek, Van, Bitlis, Diyarbakır, Muş, Bingöl, ve Erzurum vilayetlerine ise Norveçli N. Hoff, Umumi Müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Ancak bahsi geçen iki kişi de 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın cereyan etmesi ile beraber ülkelerine geri çağırılmışlar ile bir kez daha mezkûr müfettişlikler lağvedilmiştir⁶³.

Milli Mücadele Dönemi esnasında Umumi Müfettişlik mevzusu İstanbul Hükümetleri tarafından kısa bir süreliğine yeniden aktif hale getirilmesine rağmen ülkenin içinde bulunduğu siyasi ayrılık bu müfettişliklerden gerekli fayda sağlanmasını engellemiştir. 1918 yılında Van, Bitlis ile Erzincan vilayetlerinde mevcut olan çevrede Vilayet-i Müstahsile-i Müfettişi Umumilik makamı faaliyete geçirilmiş ve bu vazifeye Tahsin Bey (Uzer) atanmıştır. Ayrıca bir ay sonra Tahsin Bey Suriye vilayetine atanınca Vilayet-i Müstahsile-i Müfettişi Umumiliğine daha sonra kimse atanmayınca müfettişlik lağvedilmiştir. Lağvedilen müfettişlik daha sonra Anadolu Olağanüstü Müfettişliğinin 28 Nisan 1920 tarihinde kurulmasıyla bir kez daha aktif olarak faaliyet göstermiştir⁶⁴.

⁶¹ Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler", **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, Trabzon 2015, s. 85.

⁶² Türkmen, **Vilayet-i Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914**, Ankara: TTK Yayınları, 2006, s. 77-85.

⁶³ Engin Çağdaş Bulut, **a.g.e.** s.85.

⁶⁴ Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler 1927-1952**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 34-36.

Umumi Müfettişlik konusunda tarihsel açıdan bir diğer örnek ise Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine geniş yetkiler ile donatılmış ve atanması gösterilmektedir. Adı geçen müfettişlik makamı diğer Umumi Müfettişliklere nazaran bazı farklılıklar olduğu söz konusudur. Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Mayıs 1919 yılındaki yazılı belgede belirlenen bölgelerde başıbozukluğun nedenlerinin teftişinde bulunması, mühimmatların toplatılması ve mevcut olduğu bildirilen danışma kurullarının dağıtılması maksatlarını taşıyan bir dizi vazifelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda emrine 2. Kolordu Komutanlığı verilmiş ve gerek duyulduğunda müfettişlik bölgeleri himayesinde mutasarrıflara talimat ve emir verme yetki ve de imkânı da verilmiştir.⁶⁵

Umumi Müfettişliklerin Osmanlı bürokrasisi içerisinde neşet edip Cumhuriyet'e bir miras olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Dönemin toplumsal ve siyasal nedenlerinin yanı sıra güvenlik konusundan da kaynaklı olarak bu müfettişliklere önemli bazı idari ve güvenlik işleri verilmiştir. Müfettişliğin belirlenen yetkilerinden kaynaklı olarak taşradaki topluluğunu hazırlayan bir yeteneğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Müfettişliğin vilayetler üstü bir makam olması, Umumi Müfettişin son derece geniş yetkilere sahip olması, hatta Başvekile doğrudan yazışma yapabilme imkânına sahip olması Umumi Müfettişliği sıradan bir kurum olmaktan çıkarmaktaydı. Umumi Müfettişlikler sıradan kurumlar olmadığı gibi müfettişliklerin kurulduğu yerlerde de sıradan bölgeler niteliğinde değillerdi. Nitekim kurulan dört Umumi Müfettişlikten ilki olan I. Umumi Müfettişliği Diyarbakır merkezli olup Doğu vilayetlerini kapsamaktaydı. Özellikle I. Umumi Müfettişliğin Özmen döneminde birçok askeri, siyasi ve toplumsal politikalar merkezin isteği doğrultusunda yapılmıştır.⁶⁶

Umumi Müfettişlikler farklı zamanlarda birtakım değişiklikler yapılmasına rağmen genel olarak beş şekilde sınıflandırılabilir

I. Umumi Müfettişlik; Diyarbakır, Urfa, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş, Van ve Hakkâri vilayetlerini kapsamaktaydı.

⁶⁵ Salim Koca ve Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genel Kurmayının Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 29, 1994, s. 411-412.

⁶⁶ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 25-35.

II. Umumi Müfettişlik; Trakya bölgesi Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinden müteşekkildi.

III. Umumi Müfettişlik; Erzurum, Ağrı, Kars, Çoruh, Rize, Trabzon ve Gümüşhane vilayetlerinden oluşmaktaydı.

IV. Umumi Müfettişlik; Elazığ, Bingöl, Dersim (Tunceli) ve Erzincan vilayetinden oluşmaktaydı.

V. Umumi Müfettişlik; Adana, Mersin, Seyhan, Gaziantep ve Kahramanmaraş vilayetlerini içine almaktaydı⁶⁷.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümeti tarafından doğu vilayetlerini aynı çatı altında tutmak maksadıyla transit kontrol minvali bir kanun yönetimi ve sıkı teftişleriyle ele alan idari planlaması durumundaki Umumi Müfettişliği faaliyete geçirmek için gerekli adımlar atılmıştır. Müfettişliğin faaliyete geçmesiyle ilgili kanun lahika ilk kez 12 Şubat 1927 tarihinde gündeme gelir⁶⁸. Umumi Müfettişlik ile ilgili kanunun görüşülmesi esnasında Umumi Müfettişliğin kuruluş sebepleri şöyle sıralanmıştır:

*“Hazırda bulunan mevcut altmış üç vilâyetimiz umumî bir nazarla tetkik edildiği takdirde bu vilâyetlerin iktisadî, içtimaî ve coğrafi nokta nazarında yekdiğeriyle alâkadar bir takım plan ve proje olduğu ve bu muntakaları teşkil eden vilâyetler arasında Umumî ve müşterek bir takım faaliyetin mevcut olduğu tezahür etmiştir. İşte iş bu müşterek faaliyet ve ihtiyaçları mahallerinde vakıf bir nazarla inceleme ile bunların temin ve hazırlama hususunda vücut bulmak ve aynı süre zarfında vilayeti de sıkı bir denetleme ve takip altında hazırlanarak ihtiyacatı idarenin önemli arz ettiği hususatı yerine getirmek üzere Müfettişi Umumilik Teşkilâtının varlığına gerek duyulmuş ve layiha kanuniye uygun görüldü diye meclis kürsüsünden okundu.”*⁶⁹

Dâhiliye Vekâleti, Umumi Müfettişliğin Doğu illerindeki içtimai ihtiyaçları yerine getirilmek üzerine faaliyete geçtiğine binaen açıklama yaparken vilayetler arasındaki yakınlığın sağlanması ve kısmen de olsa hükümetin konumunun farkına varılması

⁶⁷ **Resmî Gazete**, Sayı: 2662, 25 Kasım 1934.

⁶⁸ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 179.

⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 33, 1934, s. 682-683.

amacıyla kurulduğuna işaret edildiği anlaşılmaktadır. 25/26 Haziran 1927 tarihinde TBMM’de yapılan sayımla 287 yetkilinin 198’i katılım sağlamış, 194 evet reyine karşılık, 1 kişi olumsuz rey kullanmış, 3 yetkili de kararsız reyde kalmış olup, nihai olarak layiha Meclisten 164 sayılı kanunla yasalaşmıştır⁷⁰. Böylece Umumi Müfettişlikler resmi olarak faaliyetlerine başlama imkânı bulmuştur⁷¹. Cumhuriyet’in ilk yıllarında bu tip kanunlar tam manasıyla bir icra kurulu ve ulus devletleşme dönemine girildiğinin göstergeleri mahiyetindedir. Ayrıca bu yıllarda yeni rejimin ülkeyi bölge bölge şeklinde tasavvur etmiş olması ve bu süreçte merkez ve taşranın uygun bir merkezi idari düzenle yönetilmek istenilmesi bu döneme özgü bir bürokratik gelişmedir⁷².

Umumi Müfettişliklerin Türk siyasi ve idari tarihindeki yeri konusunda Özmen’in⁷³ şu ifadeleri önemlidir: “*Umumi Müfettişlikler mevcut yerin farklı mekânlarla bağlantısını sağlamak, odağa olan mesafesi ve transit cefaları göz önünde bulundurularak var olan devletin yönetimi ve taşradaki kurumlarıdır*”⁷⁴. Bu sözlerinden anlaşılacağı üzere birden çok vilayeti içine alacak şekilde, devlet idaresinde tam anlamıyla verim alabilmek için I. Umumi Müfettişlik 1164 sayılı kanun ile Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin vilayetlerini kapsayacak şekilde kurulmuş ve böylece Doğu bölgesi taşrasında faaliyetlerine başlamıştır.

Umumi Müfettişlik ile ilgili kanunun içeriği genel hatlarıyla gerek idari gerekse içtimai açıdan Doğu vilayetlerinin Umumi Müfettişliğe bağlı olmasını öngörmekteydi. Umumi Müfettişlik Kanunu’nda Müfettişliklerin Dâhiliye Vekâletine bağlanması kararı alındığı gibi ilgili bölgede güvenlik ve denetleme görevini de Umumi Müfettişliğin vazifeleri arasında sayılmaktaydı. Ancak zaman zaman Umumi Müfettişlikler kendi görev mahallerinde uygulamaya koydukları bazı vazifelerinde sert bir tutum sergilemelerinden dolayı yakın dönem Türkiye tarihinde eleştiriye maruz kalmışlardır. Müfettişliklerin yürüttüğü bazı aşırı nitelikli politikalardan dolayı birçok insanın kendi yerel çevresinden kopmasına ve dönemin imkânları çerçevesinde zor şartlar altında yeni

⁷⁰Mehmet Akman, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı III. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini**, 2007, s. 1164.

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 3, 1930, s. 809.

⁷²Tuğba Korhan, “Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler ile İlgili Bir Değerlendirme”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 136. 2012, s. 33.

⁷³ Akman, a.g.e., s. 1164.

⁷⁴ Nail Yılmaz, **Marmara Üniversitesi Siyasi Bilimler Dergisi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, No: 805, , 2013, s. 52-53.

vilayetlere göç etmelerine neden olmuştur. Özellikle Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde bu dönemde uygulanan bazı siyasi ve sosyal politikalar bölge halkını zorunlu göçe zorlamış ve bölge halkının gündelik hayatlarında bazı dramatik derin izler bırakmıştır.⁷⁵

1164 sayılı Umumi Müfettişlik Kanunu'nda göze çarpan bir diğer husus ise yapılmış ve yapılacak olan faaliyetlerin gelir giderlerinin Dâhiliye Vekâletinin kendi bünyesinden karşılayacak olmasıdır. Aynı zamanda bütçe yetmediği zamanda ek gelirlerin mevcut hükümet tarafından temin edilmesi kararı Umumi Müfettişliğe verilen önemi göstermektedir. Umumi Müfettişliklerin faaliyete geçmesi ile ilgili olarak Mete Tuncay'ın şu ifadeleri önemlidir: *“TBMM, İkinci Dönemin son günlerinde Umumi Müfettişlik Teşkilatına Dair (26 Haziran 1927 tarih ve 1927/1164 sayılı) bir yasa taslağı oluşturulmuştur. Konuya bahis bölge valiliğine aynı sistem olup, Birinci Cihan Harbi'nden sonra “ordu” bölümünü kaldırılarak, kolorduların Umumi Müfettişliklerin yetkisinde bulunmasını da gündeme getirmiştir. Mülkiye Genel Müfettişlerinin en önemli görev ve yetkileri, kendi yönetim alanlarında güvenlik ve inzibat-ı sağlamaktır*⁷⁶. Bu ifadeleriyle Müfettişliklerin kuruluş gayelerinin tartışmalı olmasına karşın temelde sorunlu görülen bölgelerde rejimim amaçladığı güvenlik ve sıkı bir düzen oluşturmaktır.

31 Aralık 1927 tarihli Başvekâlet talimatı ile faaliyete geçen Umumi Müfettişlikler ile ilgili ele alınan kararlar çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu bölgeleri I. Umumi Müfettişlik çatısı altında toplanmıştır. Doğu vilayetlerinden Urfa, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Muş, Van, Hakkâri ve Bitlis gibi vilayetlerde toplumsal düzenin kurulması en önemli amaç olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerde yerleşik olan aşiretleri kontrol altına almak için yasal çerçevenin yanı sıra hazırlanan raporlar doğrultusunda siyasi yol belirlenmesine de gidilmiştir. Raporlar doğrultusunda Diyarbakır, Elazığ, Siirt, Mardin, Van ve Muş gibi vilayetleri kapsayan I. Umumi Müfettişlik bu vilayetlerin iktisadi, bayındırlık ve iskân gibi faaliyetlerinden de sorumlu olacaktır. Bölgede çıkan isyanlarla beraber Karaköse (Ağrı), Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Elazığ, Dersim (Tunceli) ve Malatya vilayetlerinin hepsi I. Umumi Müfettişliğinin sorumluluk alanına dâhil edilmiştir⁷⁷.

⁷⁵ Cemil Koçak, **a.g.e.**, s. 57.

⁷⁶ Erdal Aydoğan, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 95-101.

⁷⁷ Hüseyin Koca, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Politikaları**, Konya, 1998, s. 174.

2.2.1. Özmen'in I. Umumi Müfettişliğine Getirilmesi ve Bazı İcraatları

I. Umumi Müfettişliğin idari sahasının genellikle, Şeyh Said İsyanı'nın vuku bulduğu ve yayılım gösterdiği bölgenin genelini kapsamaya dikkat çekici bir yönünü oluşturmaktaydı. 11 Aralık 1927 tarih ve 1927/5928 sayılı Kararname ile Diyarbakır mebusu İbrahim Tali (Öngören) Bey, I. Umumi Müfettiş olarak vazifelenmiştir⁷⁸. Görevde kaldığı dönem zarfında bilhassa Dersim (Tunceli) İsyanı esnasında Doğu aşiretlerin hareket alanlarını dikkatlice izlemiş ve bunu belgelerle Başvekil İsmet İnönü'ye sunmuştur⁷⁹. Bununla beraber düzenlemiş olduğu on dokuz sayfalık Dersim (Tunceli) Raporu da hükümetin Dersim'de dikkate alacağı politika açısından ehemmiyet taşımaktaydı⁸⁰.

İbrahim Tali Bey'in diğer çalışmaları arasında, Umumi Müfettişlik himayesinde hazırlanan bürokrasi sınıfları arasında muhabbet sağlanması ve bürokrasi sınıflarının dizayn edilmesi hususunda önemli görevler üstlenmiştir. İbrahim Tali Bey'in müfettişlik görevi süresince bölge halkına iyi niyetli bir şekilde yaklaşmış ve yararlı eğitim ve sosyal faaliyetleri olmasına karşın isyanlar süreklilik arz etmiş olması Ankara'yı daha da sıkı politikalara sevk etmiştir. Bu zaman zarfında bölge ile ilgili birçok toplantı yapılmış ve alınan kararlar çerçevesinde uygulanan tedbirler, özellikle bölgedeki aşiret gücünü ve toplumsal yapısında bir kırılmaya yardımcı olamamıştır. İbrahim Tali Bey, bölge genelinde devlet otoritesini sağlamlaştırmak ve uygulama sahasını artırmak adına bilhassa yol imarı gibi bir dizi imar ve iskân çalışmalarına da devam etmiştir. 2 Temmuz 1928 tarihinde İbrahim Tali Bey'in sağlık problemlerini öne sürerek I. Umumi Müfettişlik görevinden ayrılmak istediğini Başvekil İsmet Bey'e iletmesi üzerine,⁸¹ Başvekil talebi uygun görmüş ve İbrahim Tali Bey, I. Umumi Müfettişlik görevinden 1932 senesinde ayrılmıştır⁸². İbrahim Tali Bey'in görevden ayrılmasından sonra yerine Ahmet Hilmi (Ergeneli) Bey 12 Ocak 1933 tarihinde getirilmiştir⁸³

Ahmet Hilmi Bey iki yıl boyunca I. Umumi Müfettiş sıfatıyla Doğu bölgesinde icraatta bulunmuştur. Ancak bu süre zarfında bölgede, Ankara'nın arzu ettiği sosyal ve

⁷⁸ BCA, 030.18.01.26.67.17.

⁷⁹ BCA, 030.10.111.743.13.

⁸⁰ BCA, 030.10.110.740.23.

⁸¹ Aydoğan, a.g.e., s. 101.

⁸² BCA, 030.10.69.457.13.2.

⁸³ Aydoğan, a.g.e., s. 147.

güvenlik politikalarını daha etkin yürütecek bir isim aranmaktaydı. Aydın mebusu Özmen'in ismi gün geçtikçe I. Umum Müfettişlik için daha fazla öne çıkmaktaydı⁸⁴. Nihayetinde, Dâhiliye Vekâletinin 11 Haziran 1935 tarih ve 1935/5159 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin de uygun görmesi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün onayı ile 11 Haziran 1935 tarihinde bu vazifeye atanması tamamlanmıştır⁸⁵. I. Umumi Müfettişliğe vazifelenirilmesiyle vekillik görevinden istifa eden Özmen sekiz yıl gibi uzun bir müddet boyunca I. Umumi Müfettiş olarak görev yapacaktır. Uzun bir müddet bu görevde kaldıktan sonra 18 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen teklif ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de imzalı kararnamesi ile açık bulunan Trakya (II.) Umumi Müfettişliğine vazifelenirilmiştir⁸⁶.

I. Umumi Müfettiş olarak atanan Özmen Diyarbakır'a vardıktan sonra bölgede yaptığı ilk teftişler sonucunda ilgili raporunu 6 Ekim 1936 tarihinde Dâhiliye Vekâletine göndermiştir. Raporda özellikle bölgenin güvenlik durumundan ve alınması gereken öncelikli tedbirleri dile getirmiş olması önemli ayrıntılar olarak belirlemektedir. Ayrıca raporunda bölge genelinde önemli ve hassas nitelikli yöreleri arasında bulunan Bitlis-Mutki, Diyarbakır-Eruh, Diyarbakır-Lice, Hakkâri-Şemdinli ve Van-Erciş kazalarında henüz bir devlet büyüğünün (kaymakam) olmamasını bir zaaf olarak görmüştür. Bölgeye devlet yöneticilerinden birinin vazifelenirilmesi için daha önceden de konunun üzerinde durulduğu ve iki defa dile getirildiği halde cevap verilmediğini beyan etmiştir. Son dönemlerde Diyarbakır vilayetine bağlı Lice, Bismil, Eğil kazalarında ve Hani nahiyesinde idare ve istihbarat işlerinde güvenlik meselesinde dikkat çeken bazı olayların vuku bulduğunu da ifade etmiştir. İlgili telgrafta bölgedeki bazı kaymakamların olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle görevden alınmaları veyahut başka yerlere gönderilmeleri gerektiğini de dile getirmiştir. Çünkü bölgeye gelen mevcut hükümetin bazı adamlarının liyakatsiz tutum ve davranışları yüzünden I. Umumi Müfettişlik bölgesindeki halk ile devlet yöneticileri arasında ayrışmalar vuku bulmuş ve bu tür durumlardan kaynaklı olarak halkın kısmen bile olsa devlete olan

⁸⁴ **Akşam**, 1 Mayıs 1935.

⁸⁵ **BCA**, 030.18.01.02.55.48.2.

⁸⁶ Hakan Bacanlı, Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Valiliğine), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi TİTE, 2012, s. 74.

güvenlerinin sarsıldığı görülmüştür⁸⁷. Özmen, bölge valilerinin buna benzer konular ile ilgili yazdıklarının önemsenmesi için siyasi ve emniyetin üst kadrolarının bu çevre ile ilgili alakalarının özel bir önem taşıdığını özellikle Başvekili İsmet İnönü'ye ve diğer vekâletlere bir talep mahiyetinde beyan etmiştir⁸⁸.

I. Umumi müfettişlik görevi süresince Özmen bölgede gerçekleşen birçok isyanla karşılaşmış, isyanları sert denilebilecek yöntem ve idare ile bastırmaya çalışması tek partili yılların tartışmalı bir konusu olarak belirmektedir. Özmen, bu süre zarfında takip ettiği idari ve siyasi tutumlarından dolayı askeri kayıpların yanı sıra vatandaşların can kaybı ve de kendi yerlerinden göç etmek zorunda bırakılmalarından dolayı eleştirilmektedir. Özmen'in isyanları sert bir şekilde bastırmasının altında ideolojik düşünce mi yatmaktaydı ya da gerçekten o dönemin şartları bunu mu gerekiyordu. Bu iki sorunun cevabı günümüzde halen bile bir netlik kazanmamış ve tartışma konusu olarak devam etmektedir. Ancak Özmen'in I. Umumi Müfettişlik görevini bu tutumlarına rağmen 1943 yılına kadar sürdürmüş olması Ankara'nın Özmen'i takdir ettiğine bir işaret mahiyetindedir⁸⁹.

Dersim (Tunceli) 1937-1939 olayları dönemine denk gelen zamanda I. Umumi Müfettişlik mıntikasından bazı vilayetler ayrılarak IV. Umumi Müfettişlik teşkil ettirilmiştir. Her iki Umumi Müfettişliğin görevi bilhassa, Dersim (Tunceli) isyanları sırasında Doğu aşiretlerinin yıkıcı faaliyetlerini gösteren raporları başvekâlete göndermek ve bu çevrelerde izlenmesi gereken diğer güvenlik tedbirleri ve yollarını bildirmektir. 25 Şubat 1936 tarihinde Dersim ve bölgenin genel durumunu anlatan Şark Raporu'nu Dâhiliye Vekâletine sunar⁹⁰. Yine kısa bir zaman öncesinde 8 Şubat 1936 tarihinde Dâhiliye Vekâletine gönderdiği sayılı şifreli telgrafında, Dersim'deki Kürt aşiretlerinin isyan etmek için hazırlıklara başladığını yazıyordu. Bunun için hangi tedbirlerin ve oluşabilecek ayaklanmalara karşı ne yapılması gerektiğini Dâhiliye Vekâletine sormaktaydı⁹¹.

⁸⁷ Hakan Bacanlı, Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, TİTE, 2012, s. 71.

⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 25, Ankara, 17 Pazartesi 1934, s.193.

⁸⁹ **BCA**, 030.18.01.55.482.

⁹⁰ **BCA**, 030.11.743.13.1.

⁹¹ **BCA**, 030.11.743.13 Varak No:2.

Bu yıllarda yaşanan kargaşa ve huzursuzluklardan dolayı I. Umumi Müfettişliğin, bölgedeki etkin aşiretlerin her durumuna karşın teyakkuz halinde olmak, takip etmek ve izlemek şeklinde bir hareketliliği de söz konusuydu. Bir başka belgede ise Dersim olaylarının öncesinde Seyyit Rıza ve arkadaşlarının muhtemel bir isyan için bazı hazırlıklarının olduğunu Özmen, Başvekili Celal Bayar'a bir yazı ile bildirmiştir⁹². Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Özmen, Umumi Müfettişliklerin istihbarat görevini de yerine getirmektedir. Bölge genelinde istihbarat Umumi Müfettişin onayı ile bölge halkında aile ve kişiler üzerinden yapılmaktaydı. Dersim olayları ve bu süreçte takip edilen askeri, sosyal ve siyasi yollarda Umumi Müfettişliğin büyük bir rolü söz konusuydu. Özellikle istihbarat, güvenlik, iktisat ve tabii ki en önemli olan asayişin sağlanması bu süreçte ehemmiyet verilen başlıklardı⁹³.

Umumi Müfettişler bölgedeki faaliyetleri genel manada tahlil edildiğinde bir eyalet yöneticisi şeklinde hareket ettikleri, sıkıdenetim ve yönetim kurallarını sonuna kadar uyguladıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu'da Kürt aşiretlerinin siyasal ve toplumsal nüfuzlarını kırmak ve burada devlet otoritesini daimi bir şekilde inşa ettirmek hususunda önemli görevleri de üstlenmiştir. Umumi Müfettişliklerden Ankara'nın beklentileri yüksekti. Zira sorumlu olan bölgede muhtemel meydana çıkabilecek isyanlar hakkında gerekli istihbaratı sağlamak ve merkezi bu gelişmelerden haberdar etmesi, halkın devletle bütünleşmesi için gerekli birtakım sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda kalkınmayı sağlamak için öncü olmaları önem arz etmekteydi. Umumi Müfettişliklerin taşrada görev görmesinden kaynaklı olarak Ankara'nın gördüğü bir yarar ise köylülerin aşiret, ağa, şeyh ve beylere karşı onların hak ve ödevlerini müdafaa etmesi gösterilebilir. Zira bu feodal toplumsal yapı içinde bey, şeyh ve ağalar karşılarında devlet otoritesini görmüşlerdir⁹⁴.

Tek partili yılların tartışmalı ve üzerine birçok söz söylenen Umumi Müfettişlikler, 24 Ocak 1952 tarihinde Demokrat Parti (DP) Urfa milletvekili Mustafa Remzi Bucak Bey'in Umumi Müfettişlik Kanunu ile ek ve faaliyetlerin yürürlükten çıkarılması hakkında kanun teklifi TBMM'de 21 Kasım 1952 tarihinde uygun görülerek yürürlükten lağvedildi⁹⁵.

⁹² **BCA**, 030.11.743.13 Varak No:6.

⁹³ **Düster**, Tertip III, s. 5990.

⁹⁴ **Düster**, Tertip III, s. 5990.

Umumi Müfettişliklerin çok partili hayat sürecinde lağvedilmesinde Müfettişliklerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde halka yer yer baskıcı tutumları sonucunda insanlardan gelen yoğun şikâyetlerinin olması ve CHP'nin Umumi Müfettişlikler üzerinden oy toplamaya çalışması da gösterilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak halktan bazı çevrelerin tepkisinin yanı sıra diğer siyasi partilerin de benzer eleştirilerinin olması söz konusu kapatılma sürecini hızlandırmıştır⁹⁶.

2.2.2. I. Umumi Müfettişlik Döneminde Yaptığı Teftişler

I. Umumi Müfettiş olarak Özmen bölgeyi sık sık teftiş ederek gerekli güvenlik, sağlık, eğitim ve diğer tedbirlerin alınmasını dile getirmiş olup yapılacak faaliyetlerin takipçisi olacağını beyan etmiştir. Van'da yayınlanan Van gazetesinin 25 Temmuz 1939 tarihli sayısında konuyla ilgili aktarılan;

“Sayın Umumi Müfettişimizin Tetkikleri başlıklı yazılarında Umumi Müfettişimiz Abidin Özmen Perşembe günü öğle vaktine kadar devletin mevcut kurumlarını gezerek her kurumda ardı ardına meşgul olmuş ve kurum işleri nedeniyle yakından alâkadar olmuş ve incelemelerde bulunmuşlar. Öğle vakitinden sonra şehir harici tetkiklerde bulundu bu meyanda kaleciğe (Kalecik) teşriiflerde bulunularak kazılar üzerinde tahkikatlarda bulundular. Teşriiften sonra ise kaleye (Van Kalesi) de ziyaretlerde bulunup eski eserler üzerinde incelemeler yaptılar. Daha sonrasında ise Cumhuriyet Okulu'na vararak biraz istirahatlarda bulundular”⁹⁷ ifadeleri ile Özmen'in vilayetleri sıkı bir teftişe tabi tuttuğu anlaşılmaktadır.

Özmen'in bölgede yaptığı tetkikleri Yeni Yurd gazetesinin, 1 Ocak 1940 tarihli sayısında ise şu şekilde ifade edilmiştir:

“Birinci Umumî Müfettişimiz Bay Abidin Özmen Müfettişlik Teşkilâtının muhit ve mekân üzerinde senelerden beri yaptığı incelemelerle müstenit olarak müfettişliğin sorumluluk alanını teşkil eden sekiz vilâyet civarını farklı farklı tabii, coğrafi, tarihî, sosyal, iktisadî bakımlardan yapılan tetkiklerin vardığı neticeleri ve bölgenin sağlık, huzur, kültür, yapı,

⁹⁶ Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler”, **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, Trabzon 2015, s. 108-109.

⁹⁷ **Van**, 25 Temmuz 1939.

ziraat, hayvancılık bakımlarından bugün kavuştuğu yenilikleri, servet kaynaklarını gösteren bir kitap neşretmiştir. Kitabın adı ise; Güney Doğu'dur. Yurd bilgi birikimimize yeni ve faydalı birçok faydalı bilgi katan ve millî eserlerimiz namına bir kazanç teşkil eden bu kitabın ortaya çıkarılmasından dolayı sayın umumî müfettişimize şükran ve teşekkür şükranlarımızı sunarız."⁹⁸

Bu ifadelerden bir kez daha anlaşılacağı üzere Özmen, I. Umumi Müfettişlik mıntikasına giren velayetleri sıkı bir teftişe tabi tutmuş ve ayrıca yörenin sosyal ve bürokratik sıkıntılarıyla ilgilenmiştir. Ayrıca yöreyle ilgili bir kitabın hazırlanıp neşredilmesinde de önemli katkıları olmuştur.

Zeki Salış'ın Siirt gazetesinde çıkan yazısında gerek I. Umumî Müfettişlikle ve gerekse umumî müfettiş olan Özmen'in yaptığı teftişlerle ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir. Bundan on yıl önce dokuz vilayete şamil ve merkezi Diyarbakır olarak kurulan I. Umumî Müfettişlik hakikaten Cumhuriyet hükümetlerinin en isabetli bir kararı olduğunu belirtmektedir. Yazıda, I. Umumî Müfettişliğin bölgede CHP adına sağlık, sosyal, kültürel ıslahatlarını layıkıyla ve özenle yerine getirmiş olduğunu ve verimli sonuçlar elde edildiği vurgulanmıştır⁹⁹.

Umumi Müfettişliğin teşkil edilmesinden bu yana bölge genelinde Türk millî kültürünün yükseldiği ifade edilerek özellikle sosyal, eğitim ve kültür alanlarında yapılan işlerin anlatılması gerektiği beyan edilmiştir¹⁰⁰.

Özmen'in I. Umumi Müfettişlik mıntikasına giren vilayetleri teftişi kapsamında 4 Temmuz 1937 tarihinde Van'daki gezilerle devam etmiş olup Halkevi, Vilâyet Konağı ve İlkokulları ziyaret etmiştir. Özmen, Mustafa Kemal Atatürk ve ideallerine bağlı bir isim olmasından dolayı bölgedeki okul ve Halkevlerinin, Cumhuriyetin amaçladığı eğitim ve kültür politikaları nazarında düzenli bir şekilde yürümesine ehemmiyet vermiştir¹⁰¹.

Umumî Müfettişlerin 1936 yılında Ankara'da yaptıkları bir dizi toplantıya katılan Özmen, bölge hakkında detaylı bir değerlendirmede bulunup, burada yapılan

⁹⁸ **Yeni Yurd**, 01.01.1940, 2.

⁹⁹ **Siirt**, 6- 2. Teşrin 1937.

¹⁰⁰ **Siirt**, 6- 2. Teşrin 1937.

¹⁰¹ **Van**, 27 Temmuz 1939.; Bu geziler için ayrıca bkz.: **Van**, 01 Ağustos 1939.

çalışmalarla ilgili önemli bilgiler vermiştir¹⁰². Dönemin yerel basınında memnun edici haberlerin yanı sıra bölge genelinde vuku bulan bazı faili meçhul olaylardan Özmen'in sorumlu tutulup yargılanması yönünde Şark Postası gazetesinin 27 Kasım 1952 tarihli sayısında ele alınması dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Karaköprü'de yaşanan olaydan dolayı hakkında Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığınca hazırlanan dosya daha sonra Adalet Vekâletine gönderilmiştir. Gazetenin ilgili haberinde; *“1936 tarihinde gayri meçhul suçlar yapmak suçundan sanık olarak yakalanarak nezaret altında sevk edilirken jandarmalar tarafından kurşuna dizilen vatandaşlardan yedisinin ailelerinin resmî makamlara müracaatı üzerine tahkikata başlanmak üzere olayın üzerinde durulmaya çalışılmıştır;”* denilerek bahsi geçen bu hâdisede dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Üçüncü Ordu Müfettişi Bay Kâzım Orbay ve I. Umumî Müfettişi Özmen'in isimleri sarf edilmiştir. Gazeteye göre bahsi geçen kişiler tarafından meydana gelen olayın gerçek faili yani kurşuna dizme emrini veren kişinin ise bizzat Umumî Müfettiş Özmen olduğudur. Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığınca yapılan tahkikat sonucunda Özmen sorumlu tutulmuş ve incelemeye alınan dosya Adaletine sevk edilmiştir. Dâhiliye ve Adalet Vekâletlerince yapılan soruşturmada Şükrü Kaya ile Kâzım Orbay'ın olayla ilgili ve alakadar olmadıkları anlaşılmış olup ancak Özmen hakkında pek yakında Yargıtay veya Danıştay'da davanın değerlendirilip gerekli işlemlerin ikame ettirileceği vurgulanmıştır¹⁰³.

Diyarbakır mebusu Mustafa Ekinci'nin 1936 yılında işkencelerle gayri meçhul bir şekilde ortadan kaldırılan vatandaşlar dolayısıyla akıbetleri hakkında yapılan tahkikatın ne safhada olduğuna ve hükümetin bu hususta ne düşündüğüne ve konu ile ilgili ne ve ya neler yaptığına dair Adalet ve Dâhiliye Vekillerine yönelttiği sorusuna, Mecliste hazır bulunan Adalet Vekili Osman Şevki Çiçekdağ'ın verdiği sözlü cevap şeklindedir;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına devri sabıkta Doğu vilâyetlerinde hayatlarını idame eden insanları her haliyle kötü lanse etmek ve öyle göstermek isteği ve gayesiyle takip edilen kötü ve sakim siyaset icabı olarak zamanın Umumî Müfettişi Abidin Özmen'in 1936 yılında işkencelerle öldürttüğü vatandaşlar için hükümetin ne düşündüğünü öğrenmek isterim,

¹⁰² **Yeni Yurd**, 18 İkinci Kanun 1937 Pazartesi, Sayı: 221, Yıl: 1.

¹⁰³ **Şark Postası**, 27 Kasım 1952, Sayı: 47, 1.; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 18, 1953, s. 35.

daha sonra sekiz maddeden oluşan soruları sıralamaktadır. Suallerde özetle birkaç noktaya değinmekte fayda vardır.”¹⁰⁴

Hakkında inceleme söz konusu olan Özmen’in ve refikinin bölgedeki cürümlerinin harice kaçmamaları için bir tertibatın alınıp alınmadığı şeklinde Diyarbakır mebusu Mustafa Ekinci tarafından TBMM’de Adalet Vekâletine sorular yönelmiştir. Dönemin Adalet Vekili Osman Şevki Çiçekdağ ise konu hakkında 1937 tarihinde Diyarbakır Karaköprü mevkiinde meydana gelen mevzu bahis olayda bazı vatandaşların kanunsuz olarak öldürüldüklerini belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Ekinci tarafından Vekâlete verilen bir ihbar mektubundan dolayı olayın iç yüzünün daha sağlıklı araştırılması gayesi ile Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığına gerekli talimatın verildiğini beyan ettiği kayıtlara geçmiştir. Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılan tahkikatta mevzu bahis olaya müteakip Diyarbakır Vilayetine ziyarette bulunan dönemin Dâhiliye Başvekili Şükrü Kaya’dır. Kaya’nın, heyetinde bulunan Birinci Ordu Müfettişi Org. Kâzım Orbay, I Umumî Müfettiş Özmen, Diyarbakır ve Mardin Valileriyle Yedinci Kolordu Komutanının ziyaretleriyle bir araya gelinerek Diyarbakır, Mardin ve Urfa bölgelerinde güvenlik güçleri harekât icrasına komuta ettiği ve harekâtın adı geçen Başvekilin talimatları doğrusunda icra edildiği tespit edilir. Bunun üzerine Ekinci, 1926 ve 1937 yılları arasında bölgede bir takım faili meçhul cinayetlerin işlendiğini de ifade etmiştir. Ayrıca suç teşkil eden bu eylemlerin ilgili bazı kanunların isnat gösterilmesi ile suç sayılmaktan çıkarıldığını da vurgulamıştır. Aynı zamanda bölge insanının bu durumdan dolayı muzdarip ve aşırı mağdur olduğuna da vurgu yapmıştır¹⁰⁵.

2.2.3. Eğitim ve Kültür Alanında Yaptıkları

I. Umumi Müfettişlik bölgesinde eğitim hareketinin önündeki en büyük engel halkın çoğunluğunun yaşadığı küçük köyler ve küçük yerleşim alanlarıydı. Ancak bu mevcut sorunları aşmak için yatılı okulların inşa edilmesi gerekmektedir. Bu dönemde yatılı okulların inşa edilmesi halinde yeni nesil gençlerden sağlıklı bir şekilde verim alabileceği düşüncesi hâkimdir¹⁰⁶.

¹⁰⁴ *Şark Postası*, 27 Kasım 1952, Sayı: 47, 1.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 18, 1953, s. 35.

¹⁰⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 18, 26 Aralık 1952.

¹⁰⁶ Serap Taş, *a.g.t.* s. 321-324.

I. Umumi Müfettişlik bölgelerinde eğitim alanının önündeki sorunlardan bir diğeri de bölge halkı genelinde kız çocuklarının dini ve kültürel sebeplere binaen mekteplere gönderilmemesidir. I. Umumi Müfettişlik bu eski ve yanlış düşünceyi de her vesile ile eleştirmiş, bu yanlış düşünceyi ortadan kaldırmaya gayret etmiş ve bunun üzerine ciddi faaliyetlerde bulunmaya yönelmiştir. 1927-1948 tarihleri arasında bölge genelinde yapılan eğitim yatırımları artış göstermiştir. Eğitim sahasında yatırımların artırılmasında Özmen'in sekiz yıllık müfettişlik dönemi önemli bir zaman aralığı olarak belirlemektedir. Çünkü I. Umumi Müfettişlik mıntikasındaki vilayetlerin birçoğunda eğitim başarısı Batı vilayetlerinin çok gerisinde kalıyor olması bu alandaki yatırımların artırılmasına imkân sağlamıştır. Örneğin Diyarbakır vilayetinde yapılan eğitim yatırımları ülkenin bütün ortalamasında %57 civarına denk gelmesi önemli bir başarı olarak görülebilir. Doğu ve Güneydoğu bölgesinde tek partili yıllarda yapılan eğitim yatırımlarının buradaki halka asimilasyonu güden bir tarafı olup olmadığı yakın dönemin tartışmalı bir alanı olarak belirlemektedir¹⁰⁷.

Güvenlik ve asayişin sağlanması için oldukça fazla çaba sarf eden ve başarılı sonuçlar elde eden I. Umumi Müfettişliği, Özmen döneminde ayrıca bölgede kalkınma ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için faaliyetlerini artırmıştır. Bu zaman zarfında eğitim ve öğretim faaliyetleri ciddi bir yatırım çekmiş olması bölgenin kaderini uzun vadede değiştirecektir. 1930-1940 yılları arasında ülke genelinde ilkokul eğitim ve öğretimi gören 2.079.606 çocuktan 682.111 çocuk mektebe devam etmiş olup oran %33 şeklinde oluşmuştur. Aynı zamanda ülkede bulunan 6150 ilkokulun 4851'i köylerde ve 1299'u vilayetlerde bulunmakta idi. Tüm bu mekteplerde toplamda 13711 muallim görev almaktaydı. 1928-1937 tarihleri arasındaki süreçte Milli Eğitime (Maarif) ödenen ücret ise 99.246.362 lira düzeyinde olmuştur¹⁰⁸.

1928-1937 tarihleri aralığında I. Umumi Müfettişlik bölgesindeki ortaokullar teftiş edildiğinde, 1928 senesinde 5 ortaokul 38 muallim ve 388 talebe (öğrenci) öğrenim görmekteydi. Bu konu 1937 tarihine kadar gelindiğinde değişiklik göstermiş, 7 mektep (okul) 68 muallim ve 1683 talebeye ulaşılmıştır. Gösterilen bu başarılı artış bölgede görevli bulunan I. Umumi Müfettişlerin gayret ve çabaları sonucudur. I.

¹⁰⁷ Metin Kopar, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009. s. 153-155.

¹⁰⁸ Çağatay Arpaçay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007. s. 110.

Umumi Müfettişlik bölgesinde sadece Diyarbakır vilayetinde 1 lise eğitim vermekteydi. Örneğin 1932-1933 eğitim ve öğretim döneminde lisede 15 muallim ve 23 talebe öğrenim görmekteydi. Ancak 1937 tarihine gelindiğinde bu talebe sayısı 287 olmuştur¹⁰⁹. Eğitim ve öğretime büyük önem veren Mustafa Kemal Atatürk 15 Kasım 1937 tarihinde Diyarbakır vilayetine teftişe gitmiş ve Diyarbakır Üniversitesi için gösterilen araziye yerinde teftiş etmiştir¹¹⁰.

Kültürel alanda faaliyetlere girişmeden önce atılması gereken önemli bir adım hiç şüphesiz ki bölge genelinde eşkıyalık, isyanlar, kaçakçılık ve devlet aleyhinde propaganda yapan kişi ve gruplar ile mücadele etmektir. Bu doğrultuda bölgede I. Umumi Müfettiş Özmen, halkın kültürel gelişimiyle ilgili bir yol projesini Umumi Müfettişler toplantısında dile getirmiştir. Özmen, halkevlerine önem verilmesi gerektiğinin altını çizerek bu evlerin bünyesinde açılacak okuma odalarında halka gazete ve mecmua okutulmasının kültürel ve eğitim gelişimi açısından önemini vurgulamıştır. Türk eserlerini sergileyecek müzeler inşa edilmesi ve gezici kütüphane ve oyun ekiplerini oluşturarak taşrada halkın kültür alanındaki geri kalmışlığının öncelikli olarak giderilmesinin önemini dile getirmiştir. Ayrıca vilayet ve kaza merkezlerinde sinema ve radyo evleri kurmak suretiyle bir kez daha vatandaşın kültürel gelişmesine ve çağdaşlaşmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir.¹¹¹

2.2. ABİDİN ÖZMEN'İN 1936 ŞARK RAPORU (SİYAH RAPOR)

Özmen, I. Umum Müfettişliğinin erken bir döneminde yani 1935 tarihinde hazırlanmış olduğu Doğu (Şark) Raporu,¹¹² diğer ismiyle Siyah Rapor¹¹³ Doğu bölgesi ile alakalı olarak kendisinden önce hazırlanan raporlardan daha geniş bir değerlendirmeye sahiptir. Raporun özünde I. Umumi Müfettişlik vasıtasıyla Ankara'nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan aşiretleri nasıl muamele ve kontrol altına alması gerektiğine dair bilgiler vermektedir. Özellikle Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Mardin ve Siirt gibi vilayetlerin iç politik ve içtimai durumları

¹⁰⁹ Serap Taş, **a.g.t.**, s.79-93.

¹¹⁰ Metin Kopar, **a.g.e.** s.155.

¹¹¹ Çağatay Arpaçay, **a.g.e.** 111.

¹¹² Öztürk, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2008, s. 173.

¹¹³ Şerefettin Turan, **Umumi Müfettişlikler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtlarıyla Rapor**, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1936, s. 56-81.

hakkında titizlikle hazırlanmış rapor olup kendi döneminde Ankara'nın dikkate aldığı stratejik bir belge olmuştur.¹¹⁴

Özmen'in¹¹⁵ raporunda dikkat çeken önemli tespitlerinden biri de doğudaki feodal yapıda bulunan toplumsal ilişkilerin ve düzenin var olmasıdır. Ona göre burada yaşayan vatandaşın böylesi bir toplumsal düzenden hareketle geri kalmış bir yaşamda kaldıklarını ve askerlikten kaçmalarına dönük bazı sonuçları bulunmaktadır. Doğu bölgesinde Sovyet Rusya-Ermenistan ve Suriye odaklı istihbarat görevlilerin Kürtler üzerinden birtakım emelleri olduğunu ve bu grupların bölgedeki çalışmaları hakkında geniş bir araştırma yapılması gerektiğini de belirtmesi önemlidir. Çünkü devletin Doğu vilayetleri için resmi bir politikasının oluşması bakımından mihenk taşı olduğu kadar da belirlenecek yol haritası için önemli bir rapordur.¹¹⁶

Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu'da çatlak vermiş olan isyanlar ve bazı aşiretler hakkındaki raporun ilgili bölümünde Şeyh Sait İsyanı sonrası genel bir görüntü çizilmiştir. Bu bölümde vermek istediği görüntü kısaca şöyle özetlenebilir; Şeyh Sait olayının Kürtlük duygusunun besleyip büyüttüğü bir vakıa olarak ortaya çıktığını tasvir etmiştir. Bu nedenle Özmen Şark Raporu'nda "Her üç yılda bir bölgede yaşayan Kürtlerin bin kişi bin kişi olarak Batıya ikamet ettirilerek on beş yirmi yıl içinde bu halk ortadan kaldırılmalıdır" demiştir.¹¹⁷ Ağrı İsyanlarını da aynı mefkûreye isnat etmiştir. Özmen'in söz konusu raporunda dikkat çeken bir diğer bölümü ise Dersim (Tunceli) İsyanı'nın (1937) ayak sesleri niteliğinde sayılabilecek durumu önceden hükümeti uyarmak şeklinde ifade ettiği anlaşılmaktadır. Dersim'de aşiretler arasında meydana gelen siyasi hareketliliğin yanı sıra yabancı istihbarat örgütlerinin de bazı faaliyetleri hakkında genişçe bilgi vermiştir¹¹⁸.

Özmen, Abdülhalik Renda'nın hazırlamış olduğu raporda daha önceden yapılan nüfus sayımının sağlıklı olmadığını belirtmiş olup devletin 1927 ve 1934 nüfus sayımını eleştiren Özmen, raporunda önceki yıllara ait nüfus istatistik ve bilgilerin doğruluğu

¹¹⁴ Ahmet İlyas, "Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun Ve Hazırlanan Raporlar", **Batman Üniversitesi Uluslararası Siyasi İlişkiler Bölümü Siyasi Tarihi Bölümü ABD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 28, 2014. s. 334.

¹¹⁵ **Kurun**, 23 Ocak 1935. s. 3.

¹¹⁶ Ahmet İlyas, **a.g.e.**, s. 342.

¹¹⁷ Hüsna Taş Yetim, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu (1920-1938) Bir Güvenikleştirme Analiz", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 2015. s.59-65.

¹¹⁸ Akyürekli, Mahmut, "Dersim Sorunu (1937-1938)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi TİTE, 2010. s. 61-65.

yansıtmadığını, bu konuda bazı yeni düzenlemelerin yapılmasını önermiştir. Raporunda nüfusla ilgili olan kısmında ise nüfus sayımının doğru olmadığını Kürt nüfusunun ise fazla gösterildiğini, diğer taraftan birçok Türk'ün Kürt olarak kaydedildiğini ifade etmiştir.¹¹⁹

Özmen'in Türk milliyetçi bir düşünceye sahip olmasının yanı sıra yaşadığı dönemin ulusçu ve seküler politik havasının da etkisiyle ülkeyi tek bir millet veya ırk olarak görmek istediği bu raporda öne çıkan bir özelliktir. Ülkede yaşayan herkesin aslında Türk olduğunu ancak bazılarının asimile olduğunu bu nedenle kendilerini Kürt veya başka ırktan olduğu ifadeleri raporda geçmektedir. Özmen'in bu tutumu kendisinden sonraki yıllarda tartışılmış ve bazı çevrelerden tepkiler de almıştır.¹²⁰

Güvenlik eksenli düşünmeye çalışan Cevat Dursunoğlu'na göre; bölgeye gelecek olan Türk muhacirler nüfus takviyesiyle bölgeyi dışarıdan tehdit edebilecek Gürcü ve Ermeni tehditlerine karşı da aynı zamanda koruyacak ve set çekilmiş olacaktır¹²¹. Özmen ise raporunda Van Gölü Havzası, Muş Ovası, Muş'un Bulanık, Malazgirt kazalarının Türk muhacirlerinin yerleştirilmesine en uygun bölgeler olarak tarif etmiştir. Ayrıca Van ve Muş vilayetlerine iskân edilecek olan Türk muhacirlerinin Kürt kızlarıyla evlenip buranın toplumsal değişimine neden olmalarını da önemli görmüş ve bu manada kendilerine hazine arazisinden arsa verilmesini teklif etmiştir¹²².

Kürtleri devlete karşı ayaklandırmaya çalışanların planlarını bozmak için Kürtçülüğün önlenmesini ve 1927 nüfus sayımına göre sayıları 1 milyonu bulan Kürt nüfusunu asimile edilip Türk vatanına bağlılıklarının artırılması gerektiğini önemle dile getirmiştir. Özmen, Van ve Muş vilayetlerinin çevresinin Bulanık, Malazgirt kazalarının Türk muhacirlerinin iskân edilmesini isterken öbür taraftan Van Gevaş kazası, Hakkâri Beytüşşebap kazası, Bitlis vilayeti Hizan kazası, Siirt vilayeti Pervari kazası, Diyarbakır vilayeti Eğil kazası, Mardin vilayeti Derik kazası, Şanlıurfa vilayeti Viranşehir kazalarında Türkleştirmek istenilen kesimin çocuklarının yatılı okullarda eğitim ve terbiye uygulamaları ile sosyal bir değişimin gerekliliğini beyan etmiştir. Aynı zamanda

¹¹⁹ Cansu Alara Aysu, "Zorunda Bırakılanların Göçünü Biyo-İktidar Üzerinden Okumak", **İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 0, Sayı 12, 2015. s.95-117.

¹²⁰ Mehmet Akpınar, "Cevat Dursunoğlu'nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 0, Sayı 46, 2019. s.387.

¹²¹ **BCA.**, 490.01.61.233.29.

¹²² Mehmet Pınar, "Cevat Dursunoğlu'nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, s. 387-389.

bölge halkının Türkleştirme politikaları çerçevesinde özellikle bölgeye gelen asker ve devlet memurlarının bölge halkıyla evlenmesine yönelik teşviklerin verilmesi gerektiğini ifadelerinde yer vermiştir.¹²³

Özmen'in raporunda dikkat çeken hususlarından biri de Doğu vilayetlerinde adli işlemlerin hızlı yürütülmesi üzerine olmuştur. Bölge genelinde Umumi Müfettişliğe bağlı adliye rejiminin kurulmasıyla burada sosyal ve siyasi sorunların hızlıca hal edileceğine dair bir kanaati söz konusudur.¹²⁴Raporda değindiği meselelerden biri de bölgedeki sağlık sahası ile ilgili olmuştur. Özellikle toplum sağlığını derinden etkileyen sıtma ve benzeri diğer hastalıklara acil çözümler üretilmesi gerektiğine değinmiştir. Özmen, bölge halkının sağlık alanındaki gereksinimleri ile ilgili olarak tespit ve çözüm önerileri ise şunlardır;

*“Sağlık ve sosyal tesir eden insanları değil, hayvanları bile can düşüncesi, can korkusu, hayat lezzeti yola getirecek büyük ve önemli bir meseledir. Bugün Şark vilayetlerinde çalışmakta olan devlet memurlarının bile sağlıklarını tababet (devlet) sigortasına bağlayamamışızdır. Ve bu günkü şekil terakkiye doğru gitmiş olsa bile bu yoldaki düşünce ve gayeyi ne kadar yıl sonra temin edeceği belli değildir. Takdir edilemeyecek çağ uzakta kalır”*¹²⁵

Özmen, Doğu bölgesinin sağlık sorunlarının çözümü için her vilayete bir sağlık müdürünün atanması, merkeze bağlı kazalara doktorların tayin edilmesiyle kısmi ve acil bazı çözümler ile adım atılabileceğini önermiştir. Diğer taraftan da bölgeye atanan doktorların ücretlerinin iyileştirilmesi ve onların kişisel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla işlerin nispeten bir düzene girebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca doktora giden hastalardan hükümetin sosyal devlet ilkeleri gereği para alınmaması ve sıtma ile mücadele kapsamında çeşitli tedbirler neticesinde halkın bilgilendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bölge halkının mali açıdan fakir oluşu göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁶

¹²³ Şerefettin Turan, **a.g.e**, 56-59.

¹²⁴ Serap Taş, **a.g.t.**, s. 81-94.

¹²⁵ Nergiz Bilal, “Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2019. s. 29-40.

¹²⁶ Ferit Yücebaş, “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler: Birinci Umumi Müfettişlik Örneği”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 34, s.21-25.

Özmen'in raporunda dikkat çeken önemli tespitlerinden bir diğeri de Doğu vilayetlerinde var olan feodal toplumsal yapının bölge halkı tarafından bedevi bir yaşam minvali şeklinde benimsenmesi bunun da askerlikten kaçma gibi bir sonuç doğurduğu gerçeği üzerinedir. Yine Özmen, değerlendirmeleri arasında Rusya-Ermenistan ve Suriye odaklı istihbarat elemanlarının Kürtler üzerinde bir takım emelleri olduğunu ve bu grupların bölgedeki faaliyetleri hakkında geniş bir çalışma yaptığını vurgulaması dönemin siyasi hayatı için önemli bir ayrıntı olarak belirlemektedir. Son tahlilde söylenilebilir ki, Özmen'in Şark Raporu devletin Şark bölgesine dönük resmi politikasının şekillenmesinde yol haritası niteliğinde bir rapordur.¹²⁷

Özmen'in Şark Raporu değerlendirildiğinde, raporu çağdaşı olan dönemin diğer raporlardan ayıran önemli hususları şunlardır: "Özmen'in Şark Raporu, diğer raporlara göre daha kalıcı ve otoriter tespitlerde bulunmaktadır. Ayrıca ilk defa asimilasyon tabiri kullanmıştır. Çözüm önerisini de sayarken kültürel milliyetçiliğe önem verdiği görülmektedir. Diğer taraftan Özmen'in raporunda geniş bir perspektifle bölge gerçekleri bağlamında konuların ele alınıp çözüm önerilerinin ise ayrı başlıklar halinde verilmesi önemli ayrıntılar olarak belirlemektedir.

Tek parti döneminin kendine özgü siyasal gerçekliğinde Özmen tarafından kaleme alınmış olan bu rapor hakkında H. Yaman'ın şu değerlendirmesi dikkat çekicidir:

"Abidin Özmen Şark Raporu'nda Doğu'dan konuyu açarken, çözüm fikirlerini bırakın, ismi konusunda dahi anlaşılamayan bir problem alanından bahsediyoruz. Türkiye bu meseleye çoğunlukla Doğu (Şark) meselesi, Güneydoğu meselesi adını verirken kimi zaman terör, kimi zaman da Kürt meselesi adını verdi. Konu hakkındaki tartışmaların bir kısmı problemin içeriğinden çok ismi ve semboller üzerinden yürütüldü. Cumhuriyet tarihi boyunca dönemsel olarak Kürt meselesi de zaman zaman alevlenip zaman zaman küllenirken gündemdeki yerini sürekli muhafaza etmiş ve ülkeyi büyük bir ipotek altına almıştır. Türkiye'nin sorunla ilgili ikna edici, tutarlı, rasyonel bir siyasetinin olmaması, problemin derinleşmesine yol açmıştır. (...) Siyasi tarih yanında raporlar ekseninde yapılacak bir okuma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sorunun "güvenlik"

¹²⁷ Ahmet İlyas, a.g.e., s.1-20.

boyutuyla ele alındığını, temel enstrüman olarak “asimilasyon ve iskân” siyasetinin önerildiğini göstermektedir. İlk dönem raporları bölgede yaşayan halkı “Dağ Türkü,” konuşulan dili de “Dağ Türkçesi” olarak nitelendirirken, önerdiği sert tedbirlerle sorunun yapısal bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. İlk dönem raporları içerisinde özellikle Şark Islahat Planı, Şükrü Kaya ve Abidin Özmen Raporları ilginç önerilerde bulunmaktadır. Abidin Özmen Raporu’nda yer alan “Her yıl üç dört bin kişinin Batı bölgelerine iskân ettirilerek 15–20 yıllık bir programla bu halk ortadan kaldırılmalı” cümlesi, aslında tüm olayı ve dönemin genel havasını özetlemektedir. İlk dönem raporlarında dile getirilen sert önlemler tam tersine bir sonuç vermiş ve çok sayıda isyan çıkmıştır”¹²⁸.

2.3. TRAKYA UMUMİ MÜFETTİŞLİĞİ

2.3.1. II. (Trakya) Umumi Müfettişliğinin Kurulması

Trakya bölgesi Osmanlı Devleti kurulmadan önceki dönemde Osmanlı hanedanlığı için batı uç beyliği olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra cihat anlayışı ve fetih politikası üzerine genişlemeye gitmiştir. Cihat ve fetih politikasını özellikle batıya doğru yaptığı için Trakya bölgesi önem arz etmekteydi. Osmanlı Devleti Rumeli’ye geçiş için ilk kez 1321 yılında keşif amacıyla yapmıştır¹²⁹. Çimpe Kalesi’nin Osmanlı Devletine çeyiz yolu olarak verilmesinden sonra Osmanlı Devleti’nin Rumeli’ye geçişini büyük ölçüde hızlandırmıştır¹³⁰. Orhan Gazi’nin büyük oğlu Süleyman Paşa Trakya bölgesinin fethini gerçekleştirmek için görevlendirilir. Süleyman Paşa 1354 senesinde Gelibolu’yu fethederek Rumeli topraklarına ilerlemeye başlar. 1357 yılında bölgenin büyük kısmı Osmanlı Devleti’nin himayesine girer. Tarih 1400’leri gösterdiğinde I. Murat tarafından Batı Trakya’nın tamamı Osmanlı Devleti’nin himayesine girmiştir. Fetih politikası gerçekleştikten sonra Osmanlı Devleti bölgeye kendi idaresindeki Müslüman halkı yerleştirerek Türk-İslam kültürünü yerleştirmeyi amaçlamıştır¹³¹.

¹²⁸ Hüseyin Yaman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Ankara: Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011. s.33-37

¹²⁹ Bürkem Yılmaz, “II. Dünya Savaşı Sonrası Yunanistan’daki Türk Azınlığı’nın Durumu (1945-1960)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacettepe Üniversitesi AİİTE, 2019, s.3-4.

¹³⁰ Canitez, **a.g.m.**, s.7.

¹³¹ Bürkem Yılmaz, **a.g.t.**, s.3-4.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ikinci padişahı Orhan Gazi zamanında Çimpe Kalesi'nin¹³² çeyiz yoluyla Osmanlı Devleti'ne geçtikten sonra Osmanlı Devleti'nin fetih hareketleri hız kazanmıştır. Osmanlılar Trakya'ya 1360'lı yıllardan itibaren akınları artarak sürmüştür. Özellikle 1360 yılında I. Murat tarafından başlatılan sefer sonucunda Dimetoka bölgesi, bunun yanında yine I. Murat tarafından 1363 yılında Adrianopolis şimdiki ismiyle Edirne ve 1364 yılında Komotini, günümüzdeki Türkçesiyle Gümülcine ve bölgesi Osmanlı idaresine geçmiş olup Balkan devletlerinin üzerine yapılacak olan fetihlerin yolunu açmıştır.¹³³ Başarılı fetihleri sonucunda 14. yüzyıl ile 15. yüzyıllarda Trakya ve çevresi topyekûn fethedilmiş ve Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar sürecek olan idaresi burada tesis edilmiştir. Buradaki başarılı fetihleri sonrasında 15. yüzyılda Macaristan ve civarını da fethedip bu bölgeyi de idaresine almıştır. Osmanlı Devleti fethettiği bu önemli bölgelerde adalet ve hoşgörü politikasını en güzel şekilde tesis etmiştir. Osmanlı Devleti'nin adaletli yönetimi sayesinde bölge halkı¹³⁴ Fransız İhtilali'nin (1789)¹³⁵ getirdiği milliyetçilik akımına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak sükûnetli bir hayat sürdürmüştür. Ancak 18. yüzyılda Osmanlı-Avusturya ve Osmanlı-Rus savaşlarının ortaya çıkmasıyla Balkan topraklarında huzur zamana bağlı olarak zayıflamış ve bu coğrafyaya kan ve gözyaşı hâkim olmuştur.¹³⁶

Fransız İhtilali'nin meydana getirdiği hürriyet ve milliyetçilik düşüncelerinin etkisiyle özellikle Osmanlı Devleti'nin idaresinde yaşayan Hıristiyan Balkan halkları arasında farklı dış etmenlerin de müdahilliği sonucunda birçok isyan çıkmış ve bu isyanlar sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu süre zarfında burada meydana gelen milliyetçi Hareketler Rusya, Fransa, Avusturya ve İngiltere gibi Avrupa devletlerinin desteği ile etkili olmuştur¹³⁷.

1912-1913 yıllarında başlayan Balkan Savaşları Trakya coğrafyasını siyasi, ekonomi, sağlık ve daha birçok açıdan ciddi derece de zarara uğratmıştır¹³⁸. Birinci

¹³² Yaşar Demir, "Osmanlı Devleti'nin ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler", **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, (Ağustos 2017), s.79.

¹³³ Canitez, **a.g.m.**, s.7.

¹³⁴ Ramazan Tabak, Ramazan Tabak, "*Roma Dönemi'nde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi SBE, 2018, s. 30.

¹³⁵ Ramazan Yetgin, **Benim Hocam**, Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2017, s. 91.

¹³⁶ Ramazan Tabak, **a.g.m.**, s.30.

¹³⁷ Çevik, **a.g.m.**, s.1-2.

¹³⁸ Canitez, **a.g.m.**, s.7.

Dünya Savaşı'ndan¹³⁹ (1914-1918) sonra Neuilly (1919), Sevr Barış Antlaşması (1920) ve Lozan Antlaşması (1923) sonucu Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye gibi devletler arasındaki sınırlar yeniden şekillenmiş olup, yapılan antlaşmalarla çizilen siyasi sınırlar günümüze değin korunmuştur¹⁴⁰.

Trakya'nın mülki idaresinde yeni bir düzenlemeye gidileceğine dair ilk yaklaşımlar Aralık 1933 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'in Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçle anlaşılmaktadır. Şükrü Bey, ülkenin idari taksimatının 57 vilayet şeklinde düzenlendiğini ancak gerek bürokratik işlemler gerekse halkın talepleri çerçevesinde bazılarının birbirleriyle birleştirilmesinin iyi olacağını belirtmiştir. Vilayet sayısının azaltılacağına dair beyanatı ve yeni geniş vilayetlerin oluşturulacağını açıklaması dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Kaya, yeni idari düzenlemeye ilk etapta Trakya'dan itibaren başlanacağını ifade etmiştir¹⁴¹.

Yurt çapında siyasi, kültürel ve güvenlik sebeplerinden dolayı uygun bölgelerde Umumi Müfettişliklerin kurulmasından iki gün önce yani 17 Şubat 1934 tarihinde Vakit gazetesi bu gelişmeye değinir ve edinilen bilgilere göre, TBMM'nin Mart 1934 tarihlerinde başlayacak görüşmelerinde, bazı vilayetlerin birleştirilmesi ile ilgili kanun tasarısının sunulacağı bildirilmiştir. Bu kapsamda, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinin Edirne vilayeti ile birleştirilmesi ihtimalinin son derece yüksek olduğu da ifade edilmiştir.¹⁴²

Vakit Gazetesi Başyazarı Mehmet Asım, "...İhtimal ki şimdiki halde üç muhtelif vilayete ayrılmış olan Şark Trakya bölgesi siyaseti tatbikatı neticesinde tek büyük vilayet haline getirilecektir, ifadelerine yer verdi. Bu suretle de Meriç ile Çatalca arasındaki geniş mesafe üzerinde idari bir vahdet tesis etmiş olacaktır"¹⁴³ diyerek Trakya'da bir idari düzenin nasıl olacağına dair önemli bilgileri vermiştir.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından fazla bir zaman geçmeden 19 Şubat 1934 yılında dönemin hükümeti Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerinde bayındırlık ve yurtlandırma faaliyetlerinin gerçek anlamıyla temin ve yönetimi adına

¹³⁹ Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", **Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 58. Bahar 2016, s. 124.

¹⁴⁰ Canitez, **a.g.m.**, s.7.

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, Kânunuevvel 1933.

¹⁴² **Vakit**, 17 Şubat 1934.

¹⁴³ **BCA**, 030.18.01.2.42.8.10.

1164 Sayılı Kanun ile bölgede Trakya Umumi Müfettişliği ismiyle II. yeni bir Umumi Müfettişliğin tesis edilmesine karar vermiştir¹⁴⁴.

Trakya (II.) Umumi Müfettişliğin kurulması ile beraber, Müfettişlik merkezinin hangi vilayette bulunacağı kararı kararnamede belirtilmemiştir. Nitekim gazetelerdeki haberlere bakıldığında merkezin Edirne vilayeti olacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca müfettişliğin kurulmasından bir müddet sonra Cumhuriyet gazetesinde müfettişlik merkezinin Edirne olması, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'nin de buraya alınması muhtemel bir gelişme olarak haber edilmiştir¹⁴⁵. Milliyet gazetesinde ise konuyla alakalı olarak Trakya bölgesi için teşkili kararlaştırılan II. Umumi Müfettişliğin merkezinin Edirne olacağı belirtilmiştir¹⁴⁶.

Mart 1934 tarihinde TBMM'de hükümetin bir kanun layihasıyla müfettişliğin merkezi ve bu husus için lazım olan tahsisatı isteyecek ve Nisan ayında Trakya Umumi Müfettişliği faaliyetlerine başlayacaktır. Trakya Umum Müfettişlik merkezi konusundaki belirsizlikler, Mart ayının ilk günlerinde ortadan kalkmış ve Edirne, Trakya Umumi Müfettişliğinin merkezi olarak kabul görülmüştür¹⁴⁷. Aynı zaman zarfında bir diğer belirsizlik ise Trakya Umumi Müfettişi olarak kimin atanacağı hakkındadır. Bu süre zarfında bazı isimler müfettişlik için anılmaktaydı. Bu isimler Cemil Bey, Sinop Milletvekili Recep Zühdü Bey, Ankara Valisi Nevzat Bey gibi isimler idi.¹⁴⁸

Trakya Umumi Müfettişliğine görevlendirilecek nihai isim, 18 Mart 1934 tarihinde kesinleşmiştir. Bu dönemde Dâhiliye Vekâletinin 3626 sayılı kanun ile Müfettişliğe İstanbul milletvekili olan İbrahim Tali'nin atanması İcra Vekilleri Heyeti'ne teklif edilmiştir. Heyet, aynı gün 2/303 sayılı kararıyla bu teklifi kabul edip İstanbul milletvekili olan İbrahim Tali'yi bu göreve atanmasını onaylamıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 21, 30 Ocak 1934. s. 152.

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 23 Şubat 1934.

¹⁴⁶ Milliyet, 23 Şubat 1934.

¹⁴⁷ Milliyet, 1 Mart 1934.

¹⁴⁸ Akşam, 10 Mart 1934.; Milliyet, 12 Mart 1934.; Vakit, 12 Mart 1934.; Cumhuriyet, 11 Mart 1934.; Akşam, 18 Mart 1934.

¹⁴⁹ BCA, 30.18.12.43.15.7.; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1934.

2.3.1.1. Özmen'in Trakya Umumi Müfettişliğine Atanması

9 Ağustos 1935 tarih ve 2/3065 sayılı tezkere ile¹⁵⁰ Trakya Bölgesi Umumi Müfettişi olarak görevlendirilen Kazım Dirik'in vefatı üzerine¹⁵¹ CHP genel merkezi tarafından siyasi ve bürokrasi tecrübesine güvenilen¹⁵² Özmen, Dâhiliye Vekâletinin 16 Haziran 1943 tarih ve 511/13850 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 18 Haziran 1943 tarihinde kabul edilmiş, aynı gün Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün onayı ile Trakya Umumi Müfettişliği vazifesine atanması tamamlanmıştır¹⁵³.

Trakya Umumi Müfettişi olarak göreve başlayan Özmen asayiş, sağlık, eğitim, ekonomi, adalet ve kültürel alanlarında son derece önemli faaliyetlerde bulunmuştur¹⁵⁴. 1947 yılında Trakya Umumi Müfettişi olarak şunları kaleme almıştır; “*Doğudaki genel müfettişliklerin asayiş ve güvenlik faaliyetlerinde bağımsız Cumhuriyet Devletine yaptıkları hizmetleri milli tarihin takdirle tarihin altın sayfalarına yazmaları gerektiğini.*” Özmen iyilikle cezanın şeyhten, ağadan gelmeyeceğini, millet ile devlet arasına kimsenin giremeyeceğini söyleyerek toplumun devlete olan bakışını normalleştirmeye çalışmıştır¹⁵⁵.

Trakya Umumi Müfettişi Özmen, özellikle Trakya'daki halkevlerinin, Dil Edebiyat ve Tarih Kolu, Müze ve Sergi, Temsil Kolu, Güzel Sanatlar Kolu, Kurslar Yolu, Halk Dershaneleri, Kütüphane ve Yayın Kolu, Köycülük Kolları aracılığıyla Trakya bölgesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Gürsel Özgür, “*Komutan ve Bürokrat Olarak Kazım Dirik*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 105.

¹⁵¹ Yeliz Batı, “*General Kazım Dirik ve Umum Müfettişliği*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 113.

¹⁵² Yunus Ekici, “*Türk Cumhuriyet Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 27, Sayı: 2, 2017, s. 354.

¹⁵³ **Resmî Gazete**, Sayı: 5440, 26 Haziran 1943, s. 1.; Serap Taş, **a.g.t.**, s. 92.

¹⁵⁴ Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Eli Umumi Müfettişlikler”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi**, Sayı: 21, 2015. s. 105.

¹⁵⁵ Nuray E. Keskin, “*Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Memleket Siyaset Yönetimi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, 2007, s.159.

¹⁵⁶ Birgül Ayman Güler (ed.), **Açıklamalı Yönetim Zaman Dizimi (1940-1949)**, Türkiye İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009, s. 58.

1943 yılından itibaren Trakya Umumi Müfettişi¹⁵⁷ görevini üstlenen Özmen, yaklaşık 5 yıllık başarılı çalışma döneminden sonra¹⁵⁸ 21 Şubat 1948 tarihinde Afyon Valiliği'ne görevlendirilmesi ile birlikte Trakya Umumi Müfettişlik görevi son bulmuştur¹⁵⁹.

2.3.1.2. Trakya'da Eğitim ve Kültür Alanındaki Çalışmaları

II. (Trakya) Umumi Müfettişlik bölgesinin kalkınmasındaki en önemli etkenlerden biri şüphesiz eğitim-öğretim ve kültür faaliyetlerindeki gelişmenin sağlanmasıdır. Bu nedenle öncelikli olarak bölgedeki okul ayısının artırılması ve eğitimin yaygın hale getirilmesi gerekiyordu. II. Umumi Müfettişlik eğitim alanına titizlikle eğilmiş okulu olmayan köylerde biran önce okulu binası yapılması konusunda çabalar göstermiştir. Verdiği direktifler sayesinde pek çok köy ilk defa okul binasına kavuştuğu gibi öğretmen kurslarından yetişen öğretmenler ve bölgeye atanan muallimler sayesinde de bölgedeki muallim açığı git gide kapanmaya başlamıştır.¹⁶⁰ Nitekim Trakya Umumi Müfettişliği görevinden önce Maarif Vekilliğini yapmış biri olan Özmen'in bu göreve tayin edilmesi aslında bahsi geçen konunun üzerinde ne kadar durulduğunu ve ne kadar ehemmiyetli olduğunu açıkça göstermektedir. 1937 tarihinde köylere muallim yetiştirmek amacıyla "Köy Öğretmen Okulları açılması" kararlaştırılmıştır. 1938 senesinde Edirne vilayetinde Trakya Köy Öğretmen Okulu faaliyete geçmiştir. 1940 tarihinde okulun ismi Kepirtepe Köy Enstitüsü olarak değiştirilmiştir.

Trakya Umumi Müfettişi Özmen zamanında okullaşma üzerinde daha çok durulmuş, birçok yerde yepyeni inşaatlar yapılmış, birçok enstitü kurulmuş, enstitüler 1952 tarihine kadar 673 öğrenci mezun vermiştir. Aynı zamanda köy çocuklarının eğitime kavuşabilmesi için Köy Yatılı Okulları inşa edilmiştir. Bu okulların açılmasının bir başka sebebi ise akın hareketleriyle Trakya coğrafyasına ikamet ettirilen Boşnak, Çerkez vb. birçok ırkın Türkçeyi öğrenmelerini ve bu amaçla da bağımsız cumhuriyetin gereği olarak dil bütünlüğüne kavuşturma ve geliştirmektir.

¹⁵⁷ Yeliz Batı, **a.g.m.**, s.113.

¹⁵⁸ Ferit Yücebaş, "İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler: Birinci Umumi Müfettişlik Örneği", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 34, 16.: Serap Taş, **a.g.t.**, s. 65.

¹⁵⁹ Ferit Yücebaş, **a.g.m.**, s. 16.

¹⁶⁰ Burgaç, **a.g.t.**, s. 319.

Köy Yatılı Okulların ekonomisi, vilayet yönetimlerinin kendi bütçelerine koydurulan harcırahlardan ve Maarif Vekâlet'inden elde edilen harcırahlarından sağlanmakta idi. II. Umumi Müfettiş Özmen zamanında eğitim alanındaki bir diğer adım ise köylerde okuma odaları açmak olmuştur. Trakya Umumi Müfettişliği 1947 senesi sonuna kadar sadece köy yerlerinde değil aynı zamanda vilayet merkezlerinde de yeni okul açmıştır. 1934 senesinden 1947 senesine kadar geçen 14 senelik zaman içinde bu mıntıkada bulunan köy enstitülerinin ve dönemin muallim mevcut sayısı ile kız ve erkek talebe sayıları giderek artış göstermiştir.¹⁶¹

II. Umumi Müfettişliği; okulların yapıları tamamlanarak, öğrencilerin yatılı olarak eğitim hayatlarına devam etmeleri için inşaatlar yapmıştır. Bu inşaat mıntıklarındaki enstitüler ve öğretim kurumlarının sayısını artırmakla kalmamış, ayrıca bu süreç zarfında bulunduğu mıntıkanın gelişmiş gelenekler açısından da modernleşmesi, kalkınması için önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. Trakya Umumi Müfettişliğin gelenek ve görenek bakımından gelişme göstermesi başlangıç olmak üzere ve en mühim çalışmaları mıntıkada, “*Eski Eserleri Sevenler Derneği*” faaliyetlerini sürdürme ve sağlama faaliyeti olmuştur.

Arkeolojiyi sevmek, arkeolojik eserleri tanımak, güvence altına almak, merkez kasabaların gelişimini sağlamak, yolları dahi sağlıklı olmayan köyleri gün yüzüne çıkartmak teşkilatın öncelikli faaliyeti olarak görülmüştür. Trakya Umumi Müfettişlik yine aynı mıntıka icraatı içerisinde, geçmişi, kültürel yapısı ve örf adetleri bakış açısından önemi hâsıl bulunan birçok çalışma alanını çürümekten, yağmalanmaktan alıkoyup değerlendirmiş ve Trakya coğrafyasının örf adetlerine ve yeni gelişimlere açık olmak ve örnek teşkil etmek üzere yeni icraatlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Trakya Umumi Müfettişi Özmen zamanında Umumi Müfettişlik teşkilatınca yapılan bir başka faaliyet de bölgesi dâhilinde köy müzeleri açmak olmuştur. Umumi Müfettişlik bölgesine dâhil dört vilayetin çeşitli köylerinde faaliyet gösteren köy müzelerinin sayısı 1940'lı tarihlerde 25'i bulmuştu ve kısa zaman içerisinde 45'e çıkarılması planlanmıştı¹⁶². Özmen döneminde Çanakkale içine baktığımızda, Gelibolu kazasında

¹⁶¹ Murat Burgaç, **a.g.t.** s. 322-329.

¹⁶² Murat Burgaç, **a.g.t.** s. 331.

bir ortaokul bir “Akşam Kız Sanat Okulu ve bir Erkek Orta Sanat Okulu” ve otuz bir ilkokul bulunmaktaydı¹⁶³.

2.3.1.3. Trakya Umumi Müfettişliği Raporu

İkinci Türk Tarih Kongresi'nin faaliyete başlaması münasebetiyle Dâhiliye Vekâletinden 21 Eylül 1937 tarihinde Dâhiliye Vekili Siyasi Müsteşar Muttalip Öker Bey tarafından Trakya Umumi Müfettişliğine gönderilen belgede şu ifadeler yer almaktadır¹⁶⁴; *“Türk'ün yüksek kültür ve medeniyet alanındaki unutulmaz geçmişini tecelli ettirecek olan Tarih Kurultayı Mustafa Kemal Atatürk'ün yüksek himaye ve müzaheretleri altında bugün faaliyetlerine tam anlamıyla başlamış oldu. Medeni âlemlerden birçok bilim insanının da alaka ile celbeden bu kurultayın bölge ve belediye yönetimimizce meclis temsilciliğine ayrı ayrı başarı ve takdir notları kaleme dökerek nice güzel imzalar dileğinde bulunması öncelikle sayın ilbaylarımızdan rica ederiz.”* Gereği için vilayetlere bilgi olarak Umumi Müfettişliklere yazılmıştır. Yapılan yazışmalar neticesinde Trakya Umumi Müfettişliği de Tarih Kurumuna Mektup notunu düştüğü cevapta şu konuları kaleme almıştır¹⁶⁵.

- Mirat'ül lügat isimli bir lügat sunulmuştur.
- Vize şoşası üzerinde bin oklu Ahmet Kümbetinin fotosu sunulmuştur.
- Doçent Arif Müfid'in Trakya kılavuzunun Tarih Kısmını ıslah etmesi rica edilmiştir.
- Gelibolu tarihini yazacak Ahmet Refik'in hastalığı dolayısıyla bu görevi Heybeli Ada Deniz Lisesi Tarih öğretmeni Fevzi Kurtoğlu'nun aldığı belirlenmiştir.
- Uluğ Muhammed Han'ın II. Murad'a kaleme aldığı mektubundan on adet sunulmuştur¹⁶⁶.

¹⁶³ Emine Öztürk, **a.g.m.** s. 89.

¹⁶⁴ **BCA**, 180.09.4.25.5.

¹⁶⁵ **BCA**, 180.09.4.25.5.

¹⁶⁶ Osman Köse ve Zeynep Özdem Köse, “Trakya Umumi Müfettişliğinin II. Tarih Kurultayı Münasebetiyle Sunduğu Rapor Hakkında Bir Değerlendirme”, **V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu**, Muğla, 2018. s. 439.

2.3.1.4. Trakya Umumi Mufettişliğinin Kaldırılması

Trakya Umumi Mufettişliğinin kaldırılması fikri, birden bire ortaya atılmadı. Bu fikir Umumi Mufettişliğin kurulduğu günden itibaren, teşkilatla ilgili birçok sıkıntının çözüme kavuşturulamaması sebebiyle ortaya çıktı ve tepkilerin odağı haline geldi. Tepkilerin odağı haline gelmesinin en önemli ayağı siyasi boyut taşıması ve sadece bir düşüncenin altında toplanması yatmaktaydı. Diğer bir husus Umumi Mufettişlik Vazife ve Salahiyetlerine Dair Talimatname, mufettişlere mufettiş olmaktan daha çok öte sorumluluklar, işlerde bulundurmak, bunun yanında takibini yapmak adına lüzum olanına, gereğinden fazla yetki tanınmasıydı. Lakin teşkilata verilen sorumluluklar ve istenen faaliyetler arasında ciddi derecede uyumsuzluklar içermekteydi. Umumi Mufettişliğe verilen sorumluluklar, bir taraftan denetim diğer taraftan ise düzenleme, koordinasyon ve ıslahı içermekteydi. Ancak verilen sorumluluklar genel hatlarıyla denetimi sürdürmek ve iç asayişini sağlamakla mükellefti. Misal gerek valiler gerekse de doğrudan merkezden atanan yüksek idare personelleri üzerinde geniş yetkileri söz konusu değildi.¹⁶⁷

Genel mufettiş unvanına rağmen muntikalarında görev icra eden vekâlet mufettişlerine doğrudan sorumluluk alanı dahi veremiyorlardı. Bu nedenle de bu konu muntikalarında en yüksek idari makam olarak sorumluluk alması beklenen bir teşkilat adına, gerektiğinden daha fazla sorun olduğu görünmekteydi. Sonunda teşkilat kurulduktan kısa bir zaman sonra Trakya coğrafyasından sorumlu birçok siyasi ve bürokrasi mercilerinde görevler üstlenen Umumi Mufettişi İbrahim Tali Bey konuyla ilgili birçok şikâyetlerini ve isteklerini Dâhiliye Vekâletine ve Başvekâlete bildirmişlerdir. Aynı zamanda İbrahim Tali Bey 28 Ocak 1931 tarihli bir yazısında İsmet İnönü'ye şu isteklerde bulunmuştur: Umumi Mufettişlerin devlet işlerinin işleyişi ve amiri olma niteliğini ilettikten sonra, teşkilattan¹⁶⁸ emrine verilecek¹⁶⁹ vekâlet mufettişlerinin sayılarının artırılması ve müşavir olarak devam edecek olanların seçiminin doğrudan Umumi Mufettişliklere bırakılmasını talep etmiştir. İbrahim Tali

¹⁶⁷ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 332.

¹⁶⁸ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s.79.

¹⁶⁹ Özlem Karapınar, “Cumhuriyet Döneminde Sason İsyancıları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). YYÜ SBE, 2017, s.97.

Bey'e göre; Umumi Müfettişliğe bağlı böyle bir teftiş heyeti faaliyete geçtiğinde, Umumi Müfettişler mıntıkası dâhilinde çok daha verimli sonuçlar elde edilecektir¹⁷⁰.

Umumi Müfettişlerin vekâlet müfettişleri ile olan irtibatları ve onlar üzerindeki yetkileri mevzusu Trakya Umumi Müfettişliği cephesinden gündeme getirildi. Trakya Umumi Müfettişi, 1934 yılının Nisan ayında Dâhiliye Vekâletine yazdığı bir tezkereyle, sorumlu olunan mıntıkada teftişin verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi için,¹⁷¹ Umumi Müfettişlikçe,¹⁷² merkez müfettişlerini yetkilendirme görevi verilmesi isteğinde bulunulmuştur. Aynı zamanda merkez müfettişlerinin hazırladıkları raporların ayrıcalıklı olarak müfettişe iletilmesini, bu raporların müfettişlik aracılığıyla ilgili vekâlete iletilmesi mecburiyetinin getirilmesini de talep etti. Bu tezkereden kısa bir süre sonra Trakya Umumi Müfettişi, Dâhiliye Vekâletine, 1934 yılının Nisan ayında yeni bir tezkere ileterek, sorumluluklarının genişletilmesi ile ilgili yeni taleplerde bulundu. Bu yeni tezkerede, Umumi Müfettişlik Teşkilatından devlet ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nca beklenen faydaların elde edilebilmesi için, Umumi Müfettişlik Teşkilatı için devlet ve dönemin hükümetini temsil eden yüksek merci statüsünde uygun olduğuna kanaat getirilmesi, yine bu gibi önemli merciler adına geniş faaliyetli sorumluluklarla görevlendirilmesi talep edildi.¹⁷³

Umumi Müfettişliklerin ancak bu yolla buldukları mıntıkları dâhilinde idari faaliyetlerde işbirliğini ve dengesini hayata geçirebileceği tezini savunulmuştur. Bunun için, Umumi Müfettişliklere, personelleri vekâlet himayesine alabilme, personellere uyarı disiplin cezası verebilme, dosyayı kişinin kendisinden çıkarılıp kurumsal davaya dönüştürebilme mevzularında sorumluluk verilmesi talebinde bulunulmuştur. Lakin dönemin Umumi Müfettişlerinin bu ısrarlı istekleri pek bir sonuç vermemiş ve Umumi Müfettişlerin sorumluluk konusunda yaşadıkları zorluklar süregelmiştir. Bu sorun 1935 yılında Doğu vilayetlerini içine alan bir yurt gezisine çıkan İsmet İnönü geziye çıktıktan sonra yazdığı raporda izah edilmiştir. İsmet İnönü raporunda; Umumi Müfettişlerin sorumluluk mevkileri dâhilinde bütün idari faaliyetlerin odağında bulunmaları ve mıntikasındaki tüm personeller üzerinde net bir sorumluluğa sahip bulunmaları

¹⁷⁰ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s.79.

¹⁷¹ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 333.

¹⁷² Özlem Karapınar, **a.g.m.**, s.90.

¹⁷³ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 333.

gerektiğini belirtmiş olup bunu sağlayacak sorumlulukların Umumi Müfettişlere verilmesinin önemine vurgu yapmıştır.¹⁷⁴

Trakya Umumi Müfettişi aynı zamanda umumi müfettişin verimli bir şekilde faaliyet gösterebilmesi adına, vekâletlerin farklı konulardaki fikirlerini bilmesinin son derece önemli olduğu vurgulamıştır. Yapılan tayinler vekâletlere ait olan rüesayı personelin arasında yapılacak tebeddülât haricinde olan farklı faaliyetleri ve muamelatı nakdiye ve hasbiye ve teknik hususta olmak üzere, Milli Savunma Vekâleti hariç tüm vekâletler, Genel Müdürlükler ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, müfettişlik bölgesindeki vilayetlere yapılacak tüm tebligatın umumi müfettişlik aracılığıyla yapılmasını ve her alanda yapılacak faaliyetlerle bir suretini umumi müfettişliğe iletilmesini istemiştir. Çıkarılan kanun ile müfettişlik kadrolarında önemli bir takım değişikliklere gidilmiştir. Birçok vekâlet kendi bütçelerine, Umumi Müfettişlik için müşavir, müşavir yardımcısı, kâtip vs. gibi kadrolar eklemiştir. Bu değişikliklerle beraber, umumi müfettişlerin sorumluluk ile ilgili yaşadıkları zorluklara yenileri eklenmiştir.

Dönemin Birinci Umumi Müfettişi Özmen,¹⁷⁵ Başvekâlete¹⁷⁶ ilettiği 31 Ocak 1935 tarihli yazısında, yeni teşkilat kanunu ile kadroya ek olarak bazı personellerin tayininde, vekâletlerin teşkilat kanunlarıyla, Umumi Müfettişlik Talimatnamesi arasındaki farklılıklar sebebiyle farklı ihtilaflar çıktığını ifade ederek, ortaya çıkan zorluklara değinmiştir. Özmen sonraki dönemlerde bu gibi sıkıntılarla karşılaşmamak adına Umumi Müfettişlerin sorumluluk ve çalışmalarıyla alakalı olarak yeni çıkarılacak talimatnamede Müfettişlik kadrolarına tayin edilecek personellerin atama usulleriyle alakalı açıklayıcı bir madde eklenmesini talep etmiştir. Umumi Müfettişler ile¹⁷⁷ Dâhiliye Vekâleti¹⁷⁸ arasındaki görüşmelerde umumi müfettişler, valilerin ve kaymakamların sicillerini kayda alma, hâkimlerin dışında olan tüm personelleri ve jandarmaları mıntıkaları dâhilinde gönderilmesi ve vekâlet emrine verilmesi, müfettişlik bölgelerinin imar ve iskânı için gönderilen harcırâhın harcanacağı yerleri tespit edebilme, göçmenleri yerleştirmek, bunun yanında vatandaşa yardımcı olmak için

¹⁷⁴ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s. 80.

¹⁷⁵ Özlem Karapınar, **a.g.m.**, s.59.

¹⁷⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 25, 1934. s.194-195.

¹⁷⁷ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 333.

¹⁷⁸ Özlem Karapınar, **a.g.m.**, s.64.

belirli yerlerden arazi vermek üzere verilecek tahsisatı serbestçe kullanma yetkisi vermek, sınır, gümrük muhafız görevlisi ve bu mecrada bulunan diğer sınır çalışan teşkilatları üzerinde eksiksiz kontrol sağlayabilmeleri adına gereken yasal denetlemelerin yapılmasını da talep etmiştir.¹⁷⁹

Umumi Müfettişliklerin sorumluluk alanlarını genişleten bir emirname uygun zamanda çıkarılamamış ve çözüm bulunamamıştır. Bu konu ilerleyen zamanlarda da Umumi Müfettişlik Teşkilatının kaldırılması fikrinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemine getirilmesine de neden olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki bazı milletvekillerine göre, Umumi Müfettişliklerin dar bir kadro ve sınırlı yetkiyle faaliyet göstermeleri, teşkilattan beklenen icraatlarını gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. Bu sebeple de,¹⁸⁰ Umumi Müfettişlikler¹⁸¹ için bütçede harcırak ayırmak, boşuna masraf yapmak demek idi. Mesela 1941 yılının Mayıs ayında Çoruh milletvekili olan Mazhar Müfid Kansu, “Umumi Müfettişliklerin şimdiki mevcut haliyle, daha doğrusu geniş olmayan bir çerçeve alanında hâlihazırda bulunan faaliyetleri görmek hiçbir fayda vermiyor. Umumi Müfettişlerin yetkilerini artırmak için veyahut vali umum ilikler yapmak gerekir. Arz ettiğim gibi bu günkü faaliyette teşkilatın hiçbir faydası yoktur.” Buna karşılık, Başvekil Refik Saydam, Umumi Müfettişliklerin kaldırılması mevzusunda¹⁸² Dâhiliye Vekâleti¹⁸³ ile birlikte faaliyet gösterdiklerini, ancak Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasının bir süreç meselesi olduğunu ifade etmiştir. Başkan, dünyanın içinde bulunduğu mevcut şartları göz önünde bulundurarak bu teşkilatın şimdilik faaliyetlerine devam etmesine karar vermişlerdir¹⁸⁴. Bunun üzerine Mazhar Müfid Bey, aynı meseleyi 1943 yılının bütçe görüşmelerinde de dile getirdi ve umumi müfettişliklerden, şimdiki durumuyla, bir fayda sağlanmadığını, bunlara ya yeni düzen getirilmesi ya da kesinlikle kaldırılması gerektiğini savundu. Mazhar Müfid Bey’in bu eleştirilerine karşılık Dâhiliye Vekili Hilmi Uran; vilayet sorumlulukları ve idaresindeki yetkileri konusu üzerinde hazırlıklarını gördüklerini, bu konuları inceleme görevini

¹⁷⁹ Murat Burgaç, **a.g.m.**, s. 333-335.

¹⁸⁰ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s. 81.

¹⁸¹ Yeliz Aydemir, “Atatürk Dönemi Doğu Anadolu Gerçeği,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi SBE, 2019, s.76.

¹⁸² Semra Kılıç, **a.g.m.**, s. 81.

¹⁸³ Nuray E. Keskin, **a.g.m.** s.132.

¹⁸⁴ Semra Kılıç, **a.g.m.**, s. 81.

bizzat üzerine aldığını ancak bu hususla ilgili şimdilik kapsamlı bilgi veremeyeceğini, Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendireceğini beyan etti.¹⁸⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasına karşı çıkan milletvekilleri de mevcuttu. Misal Tunceli milletvekili olan¹⁸⁶Sahir Sılan 1944 yılı bütçe görüşmelerinde şu konuşmayı yapmıştır; “*Büyük Meclisin içinde ve dışında zaman zaman Umumi Müfettişliklerin kaldırılması konusunda bazı fikirler ileri sürülmekte ve bazı temayüller göze çarpmaktadır. Fakat ben, bugün içinde bulunduğumuz fevkalade durumlar karşısında, Umumi Müfettişliklerin muhafazasını daha olduğunu düşünmekteyim. Hükümetin asıl görevi bu konun üzerinde durup faaliyet göstermesi gerekmektedir.*”¹⁸⁷

Umumi Müfettişlikler tarafından talep edilen sorumluluklar yerine getirilmemiş bununla beraber 27 Kasım 1927 tarih ve 5858 sayılı karar ile yürürlükte yer alan emirname baya sonrası olan1945 senesinde geçerliliğini kaybetmiştir. Dâhiliye Vekâletinin 15 Şubat 1945 tarih ve 1574 sayılı kararı üzerine eski talimatname kaldırılarak yerine yeni talimatname yürürlüğe alınmıştır. Resmi Gazete ’de yer alarak herkesin bilgisine sunulan son haliyle çıkan emirnamenin yanında Umumi Müfettişliklerin yeni görev ve sorumlulukları detaylı olarak yayınlanmıştır. 29 madde içeren son emirnamenin önceki emirnameye nazaran dikkate değer bölümleri şunlardır. Umumi Müfettişlerin Sorumluluk ile Talimatlar girişinin yanındaki 5. maddesine umumi müfettişliklerin başta valiler olmak üzere mıntıklarındaki tüm personellerin faaliyetlerini gözlemek ve hizmetlerin görülüş tarzını denetlemekle sorumlu oldukları açıkça belirtilmiştir. Yine sözü edilen madenin devamında umumi müfettişliklerin valiler, yargıçlar ve vekâlet müfettişleri haricindeki personellerin ödül ve uyarı cezaları verebileceği yer almaktadır. Sekizinci maddeye göre valiler de dâhil olmak üzere idare şube temsilcileri ile nahiye görevlileri bölge sorumluları olan Umumi Müfettişler nezdinde bahsi geçen sorumlulara yazılı tebligatta gönderilen talimatların hepsi kanun, yönetmelik ve tüzüklere ters düştüğünün farkında olduklarını düşündükleri halde konuyu Umumi Müfettişliğe bildirirler. Umumi Müfettişlik nezdinde talimatnamenin kanun, yönetmelik ve tüzüklere birebir uyduğunu yazılı belge ile

¹⁸⁵ Murat Burgaç, **a.g.m.**,s. 336.

¹⁸⁶ Semra Kılıç, **a.g.m.**, s. 82.

¹⁸⁷ Semra Kılıç, **a.g.m.**, s. 82.

bildirilirse, sorumluluğun Umumi Müfettişe ait olmak üzere ismi geçen merciler emri yerine getirir.¹⁸⁸

Tüm değişikliklere rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisindeki dava, umumi müfettişliklerin kaldırılması kararının daha sağlıklı olduğu yönündeydi. Nasıl ki görüşmeler sırasında söz alan CHP 'li ve DP 'li milletvekilleri, umumi müfettişliklerin çalışmalarının sonlandırılmasının tasarrufunu yapmak adına ciddi derece de faydalı olacağını söylediler ve Bütçe Komisyonunun kararını destekler nitelikte hem fikir oldular. 1948 yılı bütçesinin Meclis Genel Kurulunda kabul edilmesiyle umumi müfettişlikler, 20 yıllık bir varlığından sonra, işlevsiz hale getirildi. Bu kararın alınmasının hemen ardından Trakya Umumi Müfettişi Özmen, 1947 yılının 31 Aralık ayında istifasını Dâhiliye Vekâletine sundu. Umumi Müfettişliğin L cetveline alınmasıyla, umumi müfettişlik kanunu yürürlükten kaldırılmış olmayacaktı. Bu surette teşkilata ilerleyen tarihlerde yeniden işlev kazandırılması mümkün olmuyordu.¹⁸⁹

Yeni talimatnamenin yayınladığı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nde de çok partili hayata geçiş hareketleri başlamıştı. II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı olağanüstü şartların da kalkmasıyla beraber¹⁹⁰ 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kuruluşu¹⁹¹ umumi müfettişlerin de durumunu ciddi derece de olumsuz etkilemiştir.¹⁹² DP; CHP'nin içinde yıllarca siyaset hayatı bulunan Dörtlü Takrir sahipleri Clal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi önemli siyasi özgeçmişli olan kişiler tarafından kurulmuştur.¹⁹³

Umumi Müfettişlikler mıntıklarındaki en üst idari kurum olarak tüm partilere karşı aynı tavrı izlemek zorunda idi. Cumhurbaşkanı İnönü 5 Eylül 1947 tarihinde Erzurum gezisi esnasında çok partili hayatın güvenli bir ortam içerisinde yürütülmesi için başta mevcut hükümet ve yönetim mekanizmasının herkese eşit ve adaletli olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu hususta umumi müfettişlere ve valilere nasihatlerde bulunmuş idi. Bakıldığında çok partili hayata geçiş dönemi umumi müfettişlerin de

¹⁸⁸ Engin Çağdaş Bulut, **a.g.m.**, s. 101-102.

¹⁸⁹ Murat Burgaç, **a.g.m.** s. 358.

¹⁹⁰ Engin Çağdaş Bulut, **a.g.m.**, s. 103.

¹⁹¹ Emel Aslan, "*Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi SBE, 2014. s.9.

¹⁹² Engin Çağdaş Bulut, **a.g.m.**, s. 103.

¹⁹³ Emel Aslan, **a.g.t.**, s.6.

görev ve sorumluluğunu artırmış ve müfettişleri daha dikkatli ve adil olmak zorunda bırakmıştır¹⁹⁴.

Dâhiliye Vekâleti 1946 senesinde, Türkiye'deki iller yönetimi teşkilatını yeniden yapılandırmak ve yaşanan sorunları çözüme kavuşturabilmek amacıyla faaliyetlere başlamıştır. Dâhiliye Vekâleti bir taraftan yeni talimatname ile vilayet idaresi kanunu düzenlerken, diğer bir taraftan da mülki amirlerin durumu hakkındaki fikirlerini almak amacıyla bir anket hazırladı. Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan ankette toplam beş soru vardı ve bu sorular Vekâletin Türkiye'nin idari yapısında köklü değişiklikler yapmak maksadında olduğunu gözler önüne sermekteydi. Ankette belediyelerin görev sorumlulukları, tüzel kişiliğe uygun yeni idare yönetim merci kademesi olarak nahiye teşkilatının kurulması gibi mevzularda sorular sorulmakla beraber, gerçek bir şekilde bilinen, öğrenilip istenen, mülki idare amirlerinin Türkiye'deki vilayet idarelerinin düzenlenmesi konusundaki fikirleriydi. Ankette, idarecilere, ülkedeki mülki taksimatın değiştirilerek geniş çaplı iller kurulması ve valilerin yetkilerinin genişletilmesini mi; yoksa küçük illerin mevcut hali ile korunarak ortak bir takım faaliyetler yapmak üzere, "*Bölge Birlikleri kurulmasını mı tercih ettikleri*" sorulmuştur. Bu sorulara verilecek cevaplar, Umumi Müfettişliklerin geleceğini direkt etkilemekteydi. Yapılan bu ankette de idareciler ortak bir kararda buluşamadılar.¹⁹⁵

Umumi Müfettişlik kaldırılması için 16 Haziran 1948 tarihinde, Birinci İdareciler Kongresi'nde görüşülen ve kabul gören, dönemin Demokrat Parti Diyarbakır milletvekili olan Mustafa Remzi Bucak tarafından İl İdaresi Kanun Tasarısı'nı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuştur. Tasarı; idare üstlerinin görev ve sorumluluklarının düzenlenmesi, güçlendirilmesi, mevcut özel kanunlarla geri alınmış veya ahengi bozulmuş görev ve sorumlulukların iadesi maksadıyla hazırlanmıştı. Tasarıda gerçekten de valilerin, Vilayet Genel İdaresi mntikasındaki yetkilerini arttıran hükümler yer almaktaydı¹⁹⁶.

İktidarın Demokrat Parti'ye geçmesiyle beraber bu teşkilata duyulan ilgi ve ihtiyaç yavaş yavaş bitişe doğru gidişat gösteriyordu. Zaten 14 Ağustos 1946 tarihinde CHP 'den Recep Peker Türkiye Büyük Millet Meclisine hükümet programını sunarken,

¹⁹⁴ Engin Çağdaş Bulut, **a.g.m.**, s. 103.

¹⁹⁵ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s. 87.

¹⁹⁶ Murat Burgaç, **a.g.t.**,s. 359-360.

Umumi Müfettişlik teşkilatından bahsetmişti. Recep Peker'in açıkladığı programa istinaden devletin tüm denetim mekanizması üzerinde denetleyen bir merkez olmak üzere Başvekâlete bağlı bir Umumi Müfettişlik kurulması düşünüyordu. Recep Peker'den sonra kürsüye çıkan CHP'li mebuslarından Cavit Oral'ın yaptığı konuşmaya bakıldığında parti içerisinde farklı görüşler vardı. Cavit Oral Umumi Müfettişliklerin hazineye zarar verdiğinden dolayı kaldırılması taraftarıydı¹⁹⁷.

1951 yılı bütçe görüşmelerinde Umumi Müfettişlikler konusu tekrardan DP Diyarbakır milletvekili olan¹⁹⁸ Mustafa Remzi Bucak¹⁹⁹ tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemine taşındı.²⁰⁰ Mustafa Remzi Bucak,²⁰¹ 23 Şubat 1951 tarihinde yapılan Dâhiliye Vekâleti'nin bütçesi içinde yer alan, "Umumi Müfettişlik Giderleri" kaleminin kaldırılmasını teklif etti.²⁰²

Umumi Müfettişliklerin kaldırılacağı söylentileri tekrardan basına sızmaya başlamıştır. Nitekim 26 Kasım 1947 tarihinde yayınlanan Vatan gazetesi, 1948 yılı bütçesini hazırlayan "Bütçe Encümeni'nin Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasının uygun olduğunu ve bu söylemde karar aldığı haberini vermiştir. Tüm bu gelişmeler, icra yetkilere vasıf Umumi Müfettişliklerin kaldırılacağı ve yerine tek teftiş, tetkik ve murakabe faaliyetleriyle meşgul olacak farklı kriterde Umumi Müfettişlikler kurulacağını gözler önüne sermekteydi. Lakin planlandığı gibi süreç bu şekilde işlemedi. Nitekim 1948 yılı bütçesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin Genel Kurulunda görüşülmesinden hemen önce 22 Aralık 1947'de CHP Antalya mebusu Rasih Kaplan, Kasım 1946 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduğu 2/4 sayılı Genel Müfettişlik Teşkiline Dair²⁰³ 1164 sayılı²⁰⁴ kanuna Ek Kanun Teklifini geri çekmiştir. Böylece, teftiş, tetkik ve tahkik faaliyetleriyle alakadar olmak üzere kurulması planlanan bölge genel müfettişlikleri uygulamasından vazgeçilmiştir²⁰⁵.

¹⁹⁷ Engin Çağdaş Bulut, **a.g.m.**, s. 104.

¹⁹⁸ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 360.

¹⁹⁹ Fatma İnce, "İsmet İnönü'nün 1935 Yılı Trabzon ve Erzurum Gezisi ve III. Umumi Müfettişlik'in Kurulması," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Trabzon, 2008, s.68.

²⁰⁰ Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 360.

²⁰¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 5, Ankara 1951, s.505.

²⁰² Murat Burgaç, **a.g.t.**, s. 360.

²⁰³ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s. 89.

²⁰⁴ Fatma İnce, **a.g.m.**, s.68.69.

²⁰⁵ Semra Kılıç, **a.g.m.**, s. 89.90.

Umumi Müfettişlik²⁰⁶ kanunun kaldırılması teklifi gerekçesinde, umumi müfettişlikler hakkında ağır ithamlar mevcuttu. Buna rağmen bu kurumun kurulduğu tarihlerde, mebusluk, vekillik görevlerini icra etmiş, kurulması için oy kullanmış kişiler de dâhil olmak üzere, milletvekillerinden hiçbiri teklif hakkında söz almadı. Bunun üzerine maddelerin oylanmasına geçilmiş olup teklif kabul edilmiştir. Komisyonda incelenen ve uygun görülen kanun teklifi 13 Haziran 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu gündemine sunulmuş ve 19 Haziran 1952 tarihinde de teklifin maddeleri Mecliste görüşülmeye başlanmıştır.²⁰⁷ Böylece Trakya Umumi Müfettişliği dâhil diğer Umumi Müfettişlikler fiilen 1948 yılında²⁰⁸ resmi olarak 29 Kasım 1952 günü 5990 sayılı kanun Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla son bulmuştur²⁰⁹.

2.4. AFYONKARAHİSAR VALİLİĞİ(1948-1950)

Özmen, Cumhuriyet yıllarının erken bir döneminden başlayarak 1950 yılına kadar siyasi ve bürokrasi dünyasında birden çok görevde bulunmuştur²¹⁰. 1943 yılında Trakya Umumi Müfettişi²¹¹ görevini üstlenmiş ve yaklaşık 5 yıllık başarılı bir çalışma döneminden sonra 21 Şubat 1948 tarihinde Afyon Valiliğine görevlendirilmiştir²¹². Türkiye’de 1945 yılında başlayan yeni dönem çok partili hayatta ilerleme sağlandıkça Özmen’in görevleri de bir yandan sekteye uğramaya başlamıştır. Çok partili hayatın ilk partilerinden biri olan DP’nin kurulmasıyla birlikte CHP’nin siyasi arenadaki popülaritesi ve işlevsellik gücü de paralel bir şekilde zayıflamaya başlamıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimlerde DP’nin ezici bir başarı sağlaması ile 27 yıllık tek parti dönemi bitmiştir²¹³.

1950 seçimlerinin sonucunda ülkede yeni bir siyasal dönemin başlaması ile beraber bürokrasinin üst kadrolarında da bazı değişimler zamanla gerçekleşmeye başlamıştır. 1948 yılında Afyon Valiliğine atanan Özmen, 9 Haziran 1950 tarihine kadar

²⁰⁶ Yeliz Aydemir, **a.g.m.**, s.76-77.

²⁰⁷ Semra Kılıç, **a.g.t.**, s. 92.

²⁰⁸ Yeliz Aydemir, **a.g.m.**, s.76-77.

²⁰⁹ Fatma İnce, **a.g.m.**, s.68.69.

²¹⁰ Ferit Yücebaş, “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler: Birinci Umumi Müfettişlik Örneği”, **Van Y. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 34, 2017, s. 16.

²¹¹ Serap Taş, **a.g.t.**, s. 92.

²¹² Ferit Yücebaş, **F. a.g.m.**, s. 16.

²¹³ Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Eli Umumi Müfettişlikler”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21. 2015. s. 105.

Afyon valilik makamını, sahip olduğu bürokratik tecrübe ile temsil etmiştir. 2 yıl gibi bir süre zarfında Afyon Valiliğinde ilin sorunları ile ilgilenmiş özellikle eğitim ile ilgili sorunların giderilmesinde önemli icraatları olmuştur. Bu süre zarfında Afyon aktif çalışmaları ile ilde sergi ve kültürel etkinliklerin tertip edilmesi konuları ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle buradaki halkevi tarafından neşredilen Taşpınar dergisinin yayın hayatına devam etmesinde gayretleri olmuştur²¹⁴.

²¹⁴ **Taşpınar**, Sayı: 156-158, Ocak-Mart 1948, s. 463-464.; Ferit Yücebaş, **a.g.m.**, s. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAYATI VE TÜRK MAARİFİNE KATKILARI

3.1. TBMM'DE SAYLAV (MİLLETVEKİLLİ) OLARAK BULUNMASI

3.1.1. Aydın Saylavı Olarak Seçilmesi

1923 yılından itibaren ülkede tesis edilmeye çalışılan tek parti rejiminde merkezde olduğu gibi taşrada vazifelendirilen bazı isimlerin çalışkanlığı ve icraatları Ankara tarafından yakından takip edilmekteydi. Bu zaman zarfında taşrada kaymakamlık ve valilik gibi birçok vazifeyi başarılı bir şekilde yürütmüş olan Özmen, Başvekil İsmet İnönü'nün dikkatini çekmişti. 1934 yılında Aydın mebusu Reşit Galip'in 5 Mart 1934 tarihinde ani ölümü Ankara'da siyasi erkânı derinden üzmüştü. Maarif vekilliği (1932-1933) dönemi boyunca rejimin talep ettiği birçok icraatı yerine getirmiş olmasından dolayı onun bıraktığı yerden maarif alanında işleri devam ettirebilecek bir isim olarak Özmen gösterilmekteydi. Özmen'in vali olarak bulunduğu illerde mektep ve eğitim ile ilgili birçok işleri zorluklara rağmen başarmış olması bu makama getirilmesi için önemli bir etki yapmaktaydı²¹⁵.

Başvekil İsmet İnönü, Aydın mebusu Reşit Galip'in vefatı ve Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur'un istifası sonrasında genel durumu Mustafa Kemal Atatürk ile istişare ettikten bir müddet sonra Bursa valiliği görevinde bulunan Özmen, 9 Temmuz 1934 tarihinde Cumhurbaşkanının onayı ile Aydın mebusu olarak seçilmesiyle beraber VII. İnönü Hükümetine maarif vekili olarak da atanmıştır²¹⁶.

3.1.2. TBMM'de Aydın Saylavı Olarak Faaliyetleri

Türkiye Büyük Milletn²⁴ Nisan 1931 tarihinde yapılan seçimlerinde CHP'nin vilayetlerde gösterdiği 287 aday olduğu gibi seçilmiştir. Ayrıca dönemin seçim kanunu çerçevesinde bağımsız olarak adaylığını koyacakların seçilmesi için bırakılan seçim çevrelerinden 20 mebusun daha gelmesi ile beraber TBMM üye sayısı 307 kişi olmuştu²¹⁷. Seçim sonrasında TBMM IV. Dönem açılışında Atatürk 27 Nisan 1931 tarihinde gönderdiği tebrikte; mebus seçimlerinden dolayı halka teşekkür etmekte ve

²¹⁵ Semra Kılıç, *Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A. Ü. AİİTE, Erzurum, 20156, s. 5.

²¹⁶ *Akşam*, 10 Temmuz 1934.

²¹⁷ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 43.; *Aydın Tarihi*, 8 (1-31 Temmuz 1934), s.61.

mebusların buldukları görevde layıkıyla çalışmalarını arzu etmektedir. Tebrik metninde şu ifadeleri önemlidir:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yenilenen intihabattı münasebetiyle Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arz etmiştim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi, şahsımın ve Fırkanın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye müsavat ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kesp etmek için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi efkâr-ı umumiye ye arz ederim.”*²¹⁸

Özmen, her ne kadar 1931 yılında yapılan seçimlerde seçilmemiş olsa da dönemin seçim kanununa göre bir mebusun istifası veya vefatı üzerine ilgili vilayete boşalan mebusun yerine aday gösterilen kişi Cumhurbaşkanı’nın onayı ile mebus seçilebilmekteydi. Reşit Galip’in vefatı üzerine Aydın mebusu olarak seçilen Özmen, Bursa’dan Ankara’ya hareket ederek TBMM’ye katılmıştır²¹⁹. 7 Haziran 1934 tarihinde TBMM’de yemin ederek mebusluk görevine resmen başlamıştır²²⁰.

TBMM bünyesinde İcra Vekilleri Heyeti’nin öneri, teklif ve kanunlar konusunda çalışmalarına katılım göstermiş olan Özmen’in ilk faaliyeti ise 4 Aralık 1934 tarihinde “İntihabı mebusan kanununun bazı maddelerinin değişmesine ve kanuna bir madde ilâvesi” ile ilgili meclis çalışmalarında olup lehte oy kullanmak olmuştur²²¹.

“1934 malî senesi zarfında Evkaf umum müdürlüğü bütçesinde münakale yapılması hakkında kanun lâyihası” ve “Hudut ve sahiller sıhhati umum, müdürlüğü 1934 malî senesi bütçesinde münakale yapılmasına dair kanun” görüşmelerinde hükümetin teklifine lehte oy kullanarak TBMM çalışmalarında bulunmuştur²²².

1934 yılının son günlerinde TBMM’de yapılan bütçe görüşmelerinde bulunarak, “İktisat Vekâleti 1934 bütçesinde 32.100 liralık münakale yapılması hakkında kanun lâyihası”, “Maliye Vekâleti 1934 bütçesinde 4.000 liralık münakale yapılması hakkında

²¹⁸ Fahri Çoker, **a.g.e.**, s.44.

²¹⁹ Haluk Selvi, Bülent Cırık, **Milli Mücadele Döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisine Anadolu’dan Çekilen Telgraflar**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:162 Mayıs 2020.

²²⁰ Fahri Çoker, **a.g.e.**, s. 48.

²²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 25, 4 Aralık 1934, s. 2.

²²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 25, 6 Aralık 1934, s. 23-24.

kanun lâiyhası”, “Millî Müdafaa Vekâleti 1934 bütçesinde 11.800 liralık münakale yapılması hakkında kanun lâiyhası”, “Maliye bütçesinde münakale icrası ve Düyunu umumiye bütçesine munzam tahsisat konulmasına ve Vilâyetler evi müteahhidi istihkakı için bono verilmesine dair kanun lâiyhası” ve “Millî Müdafaa vekâleti bütçesine fevkalâde tahsisat ilâvesine dair kanun lâiyhası” çalışmalarında hükümet adına bulunmuştur²²³.

Özmen Türk-Alman ilişkileri açısından önemli bir kanun çalışması olan “Türkiye-Almanya ticaret ve seyrîsefain muahedesine bağlı B listesinin Nisan 1934 nihayetine kadar tatbikine devam edilmesi hakkında akit ve imza edilen mukavelenamenin tasdiki hakkındaki kanun” görüşmelerinde bulunarak lehte oy kullanmıştır²²⁴.

TBMM bünyesinde ayrıca “Çekirge haberleşme ofisini kuran bağlantının daha üç yıl muteber olması hakkında kanun”, “Türkiye- Yunanistan arasında 30 ilk teşrin 1930 tarihinde imzalanan ikamet, ticaret ve seyrîsefain muahedesine müzeyyel itilafın kabul ve tasdikine dair kanun”, “Millî Musiki ve Temsil Akademisinin teşkilat kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun”, “Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 25-12-934 tarihinde imza olunan karşılıklı metalibin tesviyesine dair olan iltifatnamenin tasdiki hakkındaki kanun” ve “Düyunu umumiye bütçesinde münakale icrasına dair kanun lâiyhası”²²⁵ gibi kanun ve hükümet tekliflerinde hazır bulunarak meclis çalışmalarına Aydın mebusu sıfatı ile katkı sağlamıştır.

3.2. MAARİF VEKİLİĞİ (1934-1935)

3.2.1. Maarif Vekâletine Getirilmesi

Özmen, tek partili yıllarda Atatürk ve İnönü tarafından siyaset alanında kendisine güvenilen bir isimdir. Birinci maarif vekilliği dönemi 9 Temmuz 1934-1 Mart 1935 tarihleri arasını kapsamaktadır. Maarif vekilliğinin ikinci dönemi ise 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan TBMM 5. Dönem için genel seçimler sonucunda tekrar aday olarak gösterildiği Aydın’dan 586 oy alarak mebus seçilmesinin ardından başlayacaktır²²⁶.

²²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 10 Aralık 1934, s. 10-13.

²²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 13 Aralık 1934, s. 157.

²²⁵ Adı geçen kanunlar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 13 Aralık 1934, s. 107/314/325/333/335.

²²⁶ TBMM Seçim Mazbatası, SM. 778.1.5.

Seçimin akabinde Başvekil İsmet İnönü, Özmen'i tekrar maarif vekili olarak İcra Vekilleri Heyetine almak suretiyle ona olan güvenini göstermiştir. 1935 seçimleri sürecinde kesin sonuçların belirlenmesi ile beraber Başvekil İnönü 1 Mart 1935 tarihinde istifasını Atatürk'e sunmuştur. Rutin siyasi bir geleneği ifade eden bu gelişmeler doğrultusunda yeni İcra Kurulu Heyetini kurma görevi aynı gün Atatürk tarafından tekrar İnönü'ye verilmiştir. İnönü, yeni İcra Kurulunun hangi isimlerden teşekkül edeceği üzerine önceden Atatürk ile yaptığı görüşmelerden dolayı liste aslında belirgindi. 1 Mart 1935 tarihinde Atatürk, Başvekilliğe İnönü'yü ve onun VII. İcra Kurulu Heyeti'nde Maarif Vekili olarak Özmen'i onaylamıştır²²⁷.

Özmen, ikinci dönem maarif vekilliğini 10-11 Haziran 1935 tarihine kadar başarılı bir şekilde devam ettirmiştir²²⁸. 14 Haziran 1935 tarihinde TBMM'ye verdiği istifa dilekçesinde I. Umumi Müfettişliğine atanmasından dolayı Aydın vilayeti mebusluğundan da ayrılmıştır²²⁹. Yerine Saffet Arıkan Maarif Vekili olarak atanmıştır²³⁰.

3.2.2. Türk Maarifinin Gelişmesindeki Yeri ve Faaliyetleri

Özmen, maarif vekilliği ilk döneminden başlayarak Cumhuriyet yıllarında eğitim ve öğretim sahasında yaşanan sorunları halletmeye gayret göstermiştir. maarif vekilliği süresince okullaşma, öğretmenlerin sorunlarının giderilmesi ve daha fazla bütçe ile eğitim sahasındaki zorlukları aşmaya önem vermiştir. Göreve gelişinden sonraki ilk önemli icraatı Talim ve Terbiye Heyeti ve Dil Encümenleri ile 13 Temmuz 1934 tarihinde bir araya gelerek Türk eğitim sistemini o günkü koşulları, liselerin 12 yıla çıkartılma meselesi üzerinde durması ve ayrıca Maarif Vekâletinden ve Türk Dili Cemiyetinden yetkililerden oluşan heyet ile ileride yapılması düşünülen dil kurultayı için gerekli olan hazırlıkları görüşmek olmuştur²³¹. Mezkûr toplantıda ilk ve orta mekteplerde günlük altı saat olan ders süresinin 5 saate indirilmesi ve ayrıca her ders için sürenin 50 dakika olarak belirlenmesine varılmıştır²³².

²²⁷ **Resmi Gazete**, Sayı 2943, 2 Mart 1935, s. 1.

²²⁸ **BCA.**, 30.18.1.2.55.48.2.

²²⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 4, 14 Haziran 1935, s. 202.

²³⁰ **Kurun**, 12 Haziran 1935.

²³¹ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1934.

²³² Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, İstanbul: MEB Yayınları, 2004, s. 303.

Cumhuriyet yıllarından itibaren nüfusu ve kentsel alanı giderek genişleyen Ankara'nın eğitim kurumları ve öğretmen ihtiyaçları Maarifi meşgul eden bir meseleydi. Bu maksatla “Ankara’da yaptırılacak orta mekteb binası için 200 000 liraya kadar taahhüde girişilmesi hakkında kanun lâyihası ve Bütçe Encümeni mazbatası (1/1146)” başlıklı kanun teklifinin TBMM'nin gündemine alınmasında ve burada ihtiyaç duyulan mektep hakkında verdiği sözlü cevaplar sonucunda, kanun oy birliği ile kabul edilmiştir. Kanuna göre Ankara Cebeci dolaylarında 12 derslikli yeni bir ortaokulda inşa edilecektir²³³. Bu kanun görüşmelerinde Özmen, dönemin Ankara'sının bazı okulları ve yeni yapılacak okulun fiziki özellikleri hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Ankara’da orta mekteb tarifi altında bir tane erkek orta mektebi vardır. Ankara lisesinin ve Gazi lisesinin içerisinde de orta mekteb vardır. Ancak müstakil olarak bir tek erkek orta mektebi vardır. Bunun bu seneki talebesi 566 kişidir. On sınıf üzerine müessesidir. Yeni yapılmasını tasarladığımız orta mekteb on iki sınıftır. Bu mektebin laboratuvarlar, konferans salonu ve teneffüs yeri olacaktır. Diğer teferruat ta vardır. İstedığımız 200 bin liradır. Bunun 50 bin lira kadarını istimlak bedeli ve yer arsası olarak tahmin ediyoruz. Yaptığımız görüşme de bunu icap ediyor. 150 bin lira kadarını da yapıya sarf edeceğiz. Yapacağımız mekteb hukuk fakültesinin arkasındaki açıklığa bakan çevrilmiş bir bahçe, ufak tefek dükkânlar ve arkada bahçeye nazır üç ev vardır. Bunlar mamurdur. İstimlak bedeli pek ucuz olamayacaktır.”²³⁴

TBMM’de Aralık 1934 yılında bütçe görüşmeleri sürecinde Özmen’in, Maarif Vekâleti ile ilgili bir dizi taleplerinin olması bu dönemde Türk maarifinin gelişimi açısından önemli adımlardı. Örneğin 13 Aralık 1934 tarihli 1/1145 sayılı Bütçe Encümeni mazbatasının TBMM gündemine alınmasında Özmen’in gayretleri olmuştur. TBMM görüşmelerinde mazbata hakkında şu fikre varılmıştır:

“Orta tahsil mekteplerinde açık bulunan iki yüze yakın muallimliğin 439, 1702/1880 ve 2517 sayılı kanunların gösterdiği vasıflarda kâfi miktarda muallim bulunmamasından dolayı doldurmak mümkün olmadığı ve bu vasıfları haiz muallim yetiştirmek için gerek olan tedbirler alınmakla

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 15 Aralık 1934, s. 182-183.

²³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 15 Aralık 1934, s. 182.; Resmi Gazete, Sayı 2620, 23 Aralık 1934.

beraber bunlar yetişinceye kadar her gün biraz daha artan ihtiyacın karşılanması ve açıkların kapatılması için üç sene müddetle ücretli yardımcı muallimler kullanmağa zaruret hissedildiği ve lâyihanın bu maksatla sunulduğu alınan izahattan anlaşılmış ve bu sebepleri göz önüne alarak Maarif encümeni tarafından onaylanan kanun lâyihası esas itibar ile encümenimizde de onay bulunmuştur. Ancak yardımcı muallimlere verilecek aylık ücretlerin en az miktarının lâyihada gösterilmeyerek Hükümetin takdirine bırakılması ve en çok verilecek aylık ücretin de 60 lirayı geçmemesi encümeninizce işin icabına daha uygun bulunarak ikinci madde buna göre değiştirilmiştir.”²³⁵

Özmen, orta mekteplerde yardımcı muallimlerin maaşlarının iyileştirilmesinin bu mekteplerdeki ihtiyacın giderilmesi ile paralel arz ettiğini şu ifadeleri ile dile getirmiştir. “Mekteplerimizde yardımcı muallimler birçok açıklıkları kapatacaklardır. Hepiniz de bilirsiniz, intihab dairelerinizden aldığınız mektuplardan anlıyorsunuz ve bana da müracaat eden arkadaşlar çoktur. Vekillere verilecek maaş meselesi de yine bir açığı kapayacaktır. Müsaade ederseniz her ikisinin de müstacelen ve tercihan müzakeresini talep ediyorum.”²³⁶

Aralık 1934 yılı bütçe görüşmelerinde Özmen, ihtiyat zabıtlığı (yedek subaylık) görevindeki muallimlere ödenen ders ücretlerinin artırılmasını talep etmiştir²³⁷.

Özmen, tek parti yıllarında talebelerin beklentileri ve muallimlerin eğitim ve mesleki ihtisasları hakkında ise şunları dile getirmiştir:

“Çocuk mektebe gidince, muallim bulmak meselesi! Esasen lise ve orta mekteplerde muallim olabilmenin birçok şartları vardır, mevcut kanunlara göre. Yüksek mekteb mezunu olacak ve yüksek mekteb mezunu olmakla beraber okutacağı derste ihtisası dâhilinde olacaktır. Bu şekilde miktarı kâfi muallim bulunamadığı için daha aşağı şartlarla muallim tedarik edilmesi çaresini aramışız. Çocuklar derse girdikleri zaman karşılarında muallim bulamamaktan mütevellit yeislerini gördüm.”

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, 26 Kasım 1934, s.2..

²³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, 17 Aralık 1934, s. 193.

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, 17 Aralık 1934, s. 196.

Bu sözleri ile sorunun varlığını ortaya koyarak sözlerine ilaveten meselenin çözümünü noktasında yüksek muallim mektebinin kontenjanını artırmak ve diğer fakültelerden mezun olanların muallim yapılması için çalışmaların yapıldığını izah etmiştir²³⁸.

Bu yıllarda ilk ve orta mekteplerinde uygulanan sınav yöntemi ve okullardan mezun olanlar ile ilgili bazı istatistikî bilgiler vermesi bu dönemin eğitim durumu hakkında önemli ayrıntılar olmuştur. Şunları dile getirmiştir:

“İmtihan meselelerinde temas ettiler. Bu imtihan memlekette hepimizin müşterek derdi oldu. Ama bunun sebebini aramak biraz uzuncadır. Muallimde, talebede, programda; alâti dersiyede, ebeveynde, hepsinin bu meselede silsileten mesuliyeti vardır. Bir tarafa yüklemeyi muvafık görmüyorum. Bu vesile ile bir istatistik topladım. Acaba ne kadar geçti ne kadar kaldı diyerek. Pek de korkulacak şekil göstermiyor. Geçen sene liselerin son sınıfında 1260 talebe okumuş, bunun 17 si imtihana, girmemiş, 456 sı sınıfta kalmış, 787 si geçmiştir (yarı yarıya sesleri). Hayır, yarıdan fazladır. 456 sı dökülmüştür. Geçen 787 kişidir ki üçte iki nispetinde geçmiş demektir. Orta mekteplerde son sınıfta 2128 çocuk okumuş, Bunun 1101’i geçmiş, 996 sı geçmemiştir. Yarısı geçememiş demektir. Bunu bir daha çocuk babalarının, görüp işitmemesi için bazı şeyler düşündük. Emirlerle, talimatlarla muallimlere tavsiyelerde bulunduk. Muallim dersini verdikten sonra alması lâzımdır. Onun için bir saat okutsun ve müzakereye vakit bulsun dedik. Bu saatin kırk dakikasını ders vermeye geçirirse geri 20 dakikasını da müzakere etsinler dedik.”

Türkiye’de millî musikinin gelişmesi ve bu doğrultuda kurulacak temsil akademisinden yetişecek muallimlerin ülkenin dört bir yanına gönderilerek milli musikinin geliştirilmesine imkân sağlanacağı düşüncesiyle Özmen şu ifadeleri sarf etmiştir: “Alınan izahata göre Riyaseti Cumhur Filârmonik orkestrasının ulusal musiki kurumu işinde üzerine aldığı vazifeleri ifa edecek kudrette olmadığı anlaşılmıştır. Bu orkestradan beklenen verimi alabilmek için. muallim kadrosunun genişletilmesine ihtiyaç vardır ve bahusus burada yetiştirilecek muallimler memleketin diğer şehir ve

²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 17 Aralık 1934, s. 199.

kasabalarına göndermek ve bu suretle ulusal musikinin yayasını temin etmek de mümkün olacağına nazaran teklif kabule değeri görülmüştür.”²³⁹

Ziraat Vekâletine bağlı Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü ile bağlı okul ve müesseselerde görevlendirilecek yabancı uyruklu profesör, mütehasıs ve ustalar hakkında ilgili 2557 sayılı kanunda Maarif Vekili Özmen’in de uygun görmesi ile değişikliğe gidilmiştir. Kanunun birinci maddesinde yapılan yeni değişiklikle artık ilgili enstitü ve mekteplerde yabancı uyruklu eğitimler beş yıla kadar çalışabilirler hükmü getirilmiştir²⁴⁰. Dönemin koşullarında Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu daha kalifiyeli muallimlerden istifade etmeye yönelmesi önemli bir gelişme olmuştur. Mektebin bütçesinde 13 Nisan 1935 tarihinde Mecliste alınan karar doğrultusunda 1900 lira artış yapılmıştır²⁴¹.

İlk ve orta dereceli mekteplerin yanı sıra yükseköğretimde ayrı bir önem veren Özmen, 1935 yılı bütçe kanununda Yüksek Mühendis Mektebi için Maarif Vekâleti, Maliye ve Nafia Vekâletlerin ortak verdiği teklifte mektebin bütçesi artırılmış ve yabancı muallimlere ders verilmesine daha esnek bir imkân sağlanmıştır²⁴².

Özmen’in maarif vekilliği döneminde vekâletin merkez ve taşra teşkilatlarında bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun teklifi 9 Nisan 1935’te Maarif Encümeninde görüşülmüş ve kabul edilerek bir sonraki encümene havale edilmiştir. 13 Mayıs 1935 tarihinde 2287 sayılı eski kanun olarak Meclis bütçe komisyonunda kabul edilmiştir. Vekâletin merkez ve taşra birimlerinde özellikle şu değişiklik önemli olmuştur:

“Maarif vekâleti merkez teşkilâtında yeniden ihdası düşünülen Güzel sanatlar umum müdürlüğü ile neşriyat, hususî mektebler ve spor müdürlüklerinin kurulması için Hükümetin esbabı mucibesinde gösterilen sebepler ve Maarif vekili tarafından encümene verilen izahat yerinde bulunarak kanun lâyihası encümenimizce esas itibariyle kabul edilmiştir.”²⁴³

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, 20 Aralık 1934, s. 2.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, 23 Aralık 1934, s. 2.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, 13 Nisan 1935, s. 76.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, 1 Nisan 1935, s. 8-9.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 3, 13 Mayıs 1935, s. 2-3.

Meclis Genel kurulunda ilgili kanun için yapılan müzakerelerin sonucunda kanun teklifi 2773 kanun numarası ile kabul edilmiştir.²⁴⁴

3.2.3. TBMM’de Maarif Vekâleti mi? Kültür Vekâleti mi? Tartışması

Özmen’in Maarif Vekâleti döneminde TBMM Genel Kurulunda 20 Mayıs 1935 tarihinde *Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanuna Ek Kanun Layihası* 1/462sayılı kanun ile ilgili görüşmelerinde Özmen ile bazı mebuslar arasında tartışma çıkmıştır. Kanun görüşmeleri esnasında ilk sözü alan Manisa mebusu R. Şevket İnce:

“... Maarif bakanlığı merkez -anlaşılan karşılığını bulamamışlar- örgütleri ve ödevleri hakkındaki 2287 numaralı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerin eklenmesine ait kanun taslağı.... Sonra Maarif encümeni bu esas dairesinde işi kabul ettikten sonra, maddenin orta yerinde Maarif bakanlığı diyor. Diğer bir yerinde Kültür danıştı diyor. (A) fıkrasında asbakanlık diyor, (3) fıkrasında Kültür danış, (C) fıkrasında teftiş kurulu deniyor. Teftişin tabii karşılığını bulamıyorlar. Kurul, heyet mukabilidir. 2.’nci maddesinde dramatik, plâstik diye Fransızca kelimeler kullanıyorlar.”²⁴⁵

Bu sözleri ile kanun lahiyasında geçen bazı kavramlardan dolayı eleştirilerini dile getirmiştir.

Tartışmaya Trabzon mebusu ve Maarif Encümeni üyesi olan Hamdi Ülkümen de dâhil olup R. Şevket İnce’nin dile getirdiği eleştirilere cevap mahiyetinde şunları dile getirmiştir:

“Encümende ilk gayret olarak, Büyük önderin gösterdiği yolda yürümek için bu kelimelerin, kanundaki kelimelerin öz Türkçe karşılıklarını bulmak oldu. Bir gayret sarf edildi, emek sarf edildi, aranıldı, Tabii bu kelimeleri encümendeki arkadaşlar kendi muhayyilelerinden çıkarmış değildirler. Bu lâyiha encümende tetkik edildiği zaman kılavuz kısmen çıkmıştı. Bu kanunda mevcut kelimelerin hangisi kılavuzda çıktı ise onu yerine koyduk. Diğerlerini bıraktık. Refik ince lâyihanın bazı yerinde Maarif

²⁴⁴ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri...*, s. 302-303.

²⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 4, 20 Mayıs 1935, s.152.

bakanlığı, bazı yerinde Kültür bakanlığı yazıldığını söylediler. Bunlar belki bir daktilo hatasıdır, hata olmaz mı? Tertipte hata olur, yazanda hata olur. Encümen Kültür bakanlığı olarak kabul etmiştir. Encümenin burada kullandığı kelimeler kılavuzdaki karşılıkların aynıdır. Bakanlıktan e-elen lâyihada dramatik, plâstik vesaire gibi kelimeler vardı, bunlara karşılık bulamadığımızdan ötürü aynen kullanılmıştır. Arkadaşlar öz Türkçesini bulurlarsa, bu hususta başka bir yol gösterirlerse onu yapalım.”²⁴⁶

TBMM’de bu kanun üzerine yapılan tartışmalara Yozgat mebusu Sırrı İçöz de dâhil olup ilgili kanun layihasında Türkçeyi kabul eden yeni rejimde, Meclis Genel Kurulunda ve vekâlet boyutunda dilin yerli yerinde kullanılmamasından dolayı eleştirilerini dile getirmesi tansiyonu artırmıştır. İçöz’ün eleştirileri şu şekilde olmuştur:

“Hükümetten gelen lâyihanın başyazısında (Maarif vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki kanuna eklenecek kanun taslağı) denmiştir. Altında da Başvekilin imzası vardır. Başvekâlet de Kültür bakanlığı diyebilirdi. Her halde bir düşündüğü olacaktır. İcra Vekilleri Heyeti teşkilâtına ait bir kanun vardır. Bu bir kanunu mahsustur. O kanunda her vekâletin isimleri ayrı ayrı yazılmıştır. Bu tabirler hodbehot değiştirilemez. Başvekâlet (Maarif vekâleti) tabirini kullanmıştır. Binaenaleyh mademki Türkçeyi kabul ettik. Benim ricam şudur: Başvekâletin, evveleminde o kanundaki tabirleri yeni bir kanunla değiştirmesi lâzımdır (Bravo sesleri).”²⁴⁷

Meclis Genel Kurulunda ilgili kanun layihasında kullanılan kavramlara getirilen eleştirilere cevap vermek adına söz alan Maarif Vekili Özmen ise:

“Meselâ, çok olarak geçen Maarif vekâleti midir? Kültür bakanlığı mıdır, Maarif bakanlığı mıdır? Yeni dile göre, bunu kılavuz ve amme Kültür bakanlığı olarak kabul etmiştir. Maarif encümeninin yazısı içinde ancak bir yerde maarif kelimesi geçmiştir, onu da kültür yaparak encümene gidip gelmesine mahal kalmaz zannediyorum. İkinci büyük bir ihtilâf diye gösterilen, bir de (fıkra) denmiş, diğer yerlerde (bölge) denmiş. Teşkilâta

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935, s.152.

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935, s.153.

itiraz ise; (As bakan) kabul edilmediği takdirde (müsteşar) der, (kültür kabul edilmediği takdirde (Maarif vekâleti) der geçeriz. Gidince encümen buna yine kültür diyecektir. Vakiya encümene gidip gelmek sureti ile bir kaç gün gecikmesinde mahzur yoksa da her gidip gelişinde bir itirazla karşılaşacak; meselâ(Maarif vekâleti), (Kültür vekâleti) diye değiştirilecek olursa, binlerce kanunda Maarif vekaleti kelimesi geçmiştir, hepsini birden mi değiştireceğiz? Yani bir kanunla geçen kanunlarda kullanılmış ne kadar (Maarif vekâleti) isimleri varsa hepsi Kültür bakanlığı olacak diye bir madde kabul edip onun üzerinde mi yürüyeceğiz? Böyle bir mütalaa sevk etmediyse yazılıştadır, yeni yazılışa doğru gitmeği kabul edebilirsiniz zannediyorum. Yok, eğer heyeti umumiyesi hakkında bir liste yazılıp sonra kabul olunacaksa beklemek gerektir. Benim maruzatım bu işin lisan yüzünden uzayıp gitmemesidir.²⁴⁸”

ifadeleri ile lisanın uygun bir şekilde daha önceki birçok kanun layihasında da kullanılmadığını, dönüp geçmişteki bütün maddeleri değiştirmek mi gerektiğini ve de asıl meselenin özünden kopulacağını vurgulamak istemiştir.

R. Şevket İnce kanun layihalarında uygun Türkçe kavramlar ile meramın anlatılması gerektiğini bir kez daha dile getirmiş olup kullanılmadığı takdirde farklı hususların doğacağına vurgu yapmıştır. Özmen ve Ülkümen, İnce'nin bu eleştirilerine cevap vermişlerdir. Oylamaya geçmeden son olarak söz alan Özmen: “*Müsaade buyurun, teşkilât için meselâ Hükümetin vekile ne diyeceği, müsteşara ne diyeceği, Şûrayı devlete ne diyeceği, vekâletlerdeki şûralara ne diyeceği binlerce terimdir. Bunların hepsine bir | cetvel yapılp da bu cetvel bilâhare Başvekaletinden kabul edilerek buraya takdim edilecektir! Diye bir şekle intizar lâzım gelirse, elinizdeki kanunların hiç birisinin çıkmaması lâzım olacaktır. Meselâ «Kültür bakanı» diyen kanunlar da buradan çıkmıştır. Bu ya zühul edilerek yahut (Maarif vekilliğinin) hakikî mukabili görülerek | o suretle buradan geçmiştir. Binaenaleyh tahrir encümene gider ve orada konuşulabilir. Fakat istilahların tayinini beklemek uzun bir iştir. Binaenaleyh kanun Maarif vekâletinden geldiği şekilde kabul edilebilir.” ifadeleri ile sorunun geniş bir boyutta taalluk ettiğine dikkat çekmek istemiştir. Ancak Meclis Genel Kurulunda*

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935, s.153.

yapılan oylama sonucunda kanun layihasında gerekli lisan düzeltmeleri için kanunun Maarif Encümenine geri sevk edilmesine karar verilmiştir²⁴⁹.

3.2.4. Mülkiye Mektebinden Siyasal Bilgiler Okuluna Geçiş

Özmen, 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilen Orta Tahsil Mekteplerinde Yardımcı Muallim Görevlendirilmesi Hakkındaki Kanunla ilgili TBMM oturumlarında görüş ve düşüncelerini ifade ederek, kanunun onaylanmasında önemli rol oynamıştır. Özmen, Maarif Vekilliği dönemindeki başarılı çalışmalarından biri de 2750 ve 2777 sayılı kanunları çerçevesinde TBMM’de kabul edilen Mülkiye Mektebinin adının Siyasal Bilgiler Okulu’na çevrilmesi üzerine olmuştur. Ayrıca mektebin yeni yeri ve binasının da Ankara’da olmasının getireceği faydaları da Meclis Genel Kurulunda ifade etmiştir²⁵⁰.

Tek partili yılların önemli politik ve bürokratik bir siması olan Özmen, Maarif Vekilliği’nin sonuna doğru önemli bir diğer icraatı bugün Ankara Üniversitesi bünyesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla köklü bir eğitim geleneğine sahip fakültenin öncüsü olan ve Mülkiye Mektebi adıyla anılan okulun, İstanbul’dan Ankara’ya taşınmasında ve adının Siyasal Bilgiler Okulu şeklinde yeniden tanzim edilmesidir²⁵¹.

Mülkiye Mektebi’nin adının Siyasal Bilgiler Okulu olarak yeniden tanzim edilmesine dair kanun layihası 10 Haziran 1935 tarihinde TBMM Genel Kurulunda1/152 sayılı numara ile gündeme alınmıştır.

Kanun üzerine ilk sözü Manisa mebusu R. Şevket İnce alarak şu ifadeler ile okulun ehemmiyeti hakkında kanaatini belirtmiştir:

“Hiç şüphesiz ki, irfan ordusunun artması hususundaki arzumuzu yerine getiren bu kanun, bilhassa Devlet işlerinde büyük rol oynayacak elemanların Ankara havası ve Ankara cereyanları içinde yetiştirilmesini temin ettiği için bu kanun çok yerinde ve arzumuza çok muvafıktır.”²⁵²”

Kanun üzerine yapılan mülahazada söz alan Özmen, okulun yapısı, niteliği ve hedefleri hakkında şu önemli bilgileri paylaşmıştır: “Mülkiye mektebi

²⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935, s. 154.

²⁵⁰ Resmi Gazete, Sayı 2634, 2 Aralık 1934.

²⁵¹ Yeni Asır, 12 Haziran 1935, s. 4.

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 10 Mayıs 1935, s. 344-347.

Maarif vekâletine bağı yüksek derecede bir ihtisas ve meslek müessesesidir. Mekteb üç sınıftan teşekkül eder. Bunun ikisi umumî olup son sınıf idare, maliye ve siyasiye şubelerine ayrılmıştır. Bu gün de aynı vaziyette gitmektedir. Mektebin bu gün 166 talebesi vardır. Bunun 116 sı leylî, üstü neharidir. Çünkü mektepte leylî talebeden başka, bulunduğu şehirden nihari talebe de alırız. Onlar da aynı şartlar dâhilinde devam ederler. Yalnız hizmeti mecburileri yoktur. Maarif Vekâleti şu şekle göre mektebe hususî bir vaziyet vermiş olmuyor. Zaten mektebin üç senesinden ilk senesi müşterektir. Ondan sonra üçüncü senesi ayrılır. Bu kanunla yalnız talebe adedini artırmış oluyoruz ve bu da bir hususiyet vermez. Aynı program aynı idare, aynı tarzda cereyan edecektir.”

TBMM genel kurulunda kanun hakkında diğer mebusların da söz almalarından sonra maddelerin oylamasına geçilmiştir. Kanunun maddeleri şu şekilde kabul edilmiştir:

MADDE 1 — Mülkiye mektebinin adı (Siyasal Bilgiler Okuluna çevrilmiştir.

MADDE 2 — Siyasal Bilgiler Okulunun parasız yatılı talebe kadrosu 420'yi geçemez. Her yıl ilk sınıfa alınacak talebe sayısı Kültür bakanlığınca tayin olunur. Okula girmek için lise mezunu olmak ve müsabakada kazanmak şarttır. Her yıl alınacak parasız yatılı talebenin dörtte üçü münhasıran Finans bakanlığı hizmetinde çalışmak üzere ayrılır.

MADDE 3 — 120 den fazla talebenin yatı, yemek ve sair masrafları karşılığı her yıl Finans bakanlığı bütçesine konulacak tahsisattan Kültür bakanlığı bütçesinde bu okul için mevcut tertiplere naklolunur,

MADDE 4 — Okula alınan parasız yatılı talebeden tahsilini bitirenlerin Finans bakanlığına ayrılan kısmı Finans bakanlığı emrinde ve diğerleri Hükümetçe kendilerine gösterilen yerlerde ve işlerde, bu okulda geçirdikleri müddetin iki misli çalışmakla mükelleftirler. Bu mükellefiyeti yapmayanlardan tahsil masrafı, yüzde elli fazlası ile ve tahsili emval kanununa tevfikana tahsil olunur. Mecburî hizmetlerin bir kısmını isteğiyle yapmayanlardan yapmadıkları müddete düşen tahsil masrafı ve okuldan veya işyarlıktan inzibatî sebeplerle kovulanların dahi tahsil masrafları

yukarıdaki esaslara göre alınır. Talebeden okula girerken bu hükümlere riayet edeceği hakkında bir taahhüd kâğıdı alınır.

MADDE 5 — Siyasal bilgiler okulu mezunları resmî makamlara müracaat tarihinden itibaren nihayet altı ay içinde bir vazifeye tayin edilmezlerse hizmeti mecburiyetleri sakit olur.

MADDE 6 — Okulun idare işyarlari kadrosu bu kanuna bağılı A cetvelinde ve okutma kadrosu (B) cetvelinde gösterilmiştir. (B) cetvelindeki aylıklar karşılığında tutarı ücret verilmek üzere Maarif bakanlığı öğretmen kullanabilir.

MADDE 7- 1452 sayılı kanunun 2'nci maddesine bağılı (2) sayılı kadro cetvelinin Maarif vekâleti kısmından mülkiye, mektebine ait kadro kaldırılmıştır.

MADDE 8 — Lise mezunlarından yukarıdaki kayıd ve şartlara tâbi olmaksızın okula neharî talebe kabul olunabilir.

MADDE 9 — Bu kanunun 6 ve 7'nci maddeleri okulun Ankara'ya nakli tarihinden ve diğeri hükümleri işbu kanunun neşri tarihinden muteberdir.

MADDE 10 — Bu kanunun buyruklarını yapmağa İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

5 Haziran 1935 tarihli 2750 sayılı kanun ile Ankara'da yaptırılacak Mülkiye Mektebi binası hakkında Özmen, konuyla ilgili düşüncelerini TBMM'de dile getirmiş ve kanun teklifinin kabul edilmesi ile okulun inşa süreci başlamıştır. 30 Mayıs 1935 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelikte Siyasal Bilgiler Okulu'nun nasıl inşa edileceği hakkında yol haritası çizilmiştir. Yönetmeliğe göre:

“Madde I: Başkentte yapımı kararlaştırılan Mülkiye Mektebi (okulu) inşaat ve yapıya verilecek sözleşmesi olan 1935 ile 1936 tarihleri Maarif (Milli Eğitim) harcırahından konulacak tesisattan karşılanması için içinde olduğumuz senelere has mukabil kılınmak adına 400.000 banknota dek taahhüt icrasına Maarif Bakanlığı sorumludur.

Madde II: Bu kanun maddesi resmi gazetede yayınlandığı tarihinden itibaren muteberdir. (Yürürlükte, geçerli olan).

Madde III: Bu kanun hükmünü icraya Maliye ve Maarif vekilleri memurdur. (sorumludur).

*Muvakkat Madde: I. Madde yazılı müstahdemlerin 1935 Mayıs ayı ücretleri askeri fabrikalar bütçesinden verilir*²⁵³.

Okul için yeni ve eğitim ve öğretim ihtiyacını karşılayacak bir binanın inşası için bazı projeler gözden geçirilmiştir. Özmen, Meclis Genel Kurulunda inşa edilecek binanın yeri hakkında şunları sarf etmiştir: “Şehrin-imar plânı yapılırken, Cebeci ile Yenişehir arasında bir orta mektep vardır. Onun karşısındaki yerler eskiden mezarlıkmiş. O kısım imar plânının tatbikinde yüksek mektepler ve üniversite mahallesi olarak ayrılmıştır. Sahipleri oraya ev yapamıyorlar, yaptırılmıyor. Bizde o imar plânı mucibince Mülkiye mektebini oraya yapacağız ve bu arsaların bir kısmını bu plân mucibince alacağız. Bu, hem imar plânının menfaati icabındandır, hem de oradaki arsa sahiplerinin menfaati icabındandır.”²⁵⁴ Okul için en uygun yerin Cebeci Toprak Tepe civarı olduğuna kanaat getirmiş ve Avusturyalı mimar E. Arnold Egli’ye imar ve bina tasarımı için yetki verilmesini sağlamıştır²⁵⁵.

3.2.5. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin Açılışındaki Rolü

Cumhuriyet devrimleri çerçevesinde içerik ve perspektif kazanmış önemli okullarından biri de kuşkusuz Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesidir. Bu fakülte Ankara Üniversitesinin kuruluşunda yer alan sekiz fakülleden biri olarak faaliyet göstermekteydi. Bu fakültelerden ilki olan Hukuk Fakültesi, Ankara’da ilk kurulan yükseköğrenim müessesesi olmakla beraber, asıl fakülte unvanını 1946 yılında Ankara Üniversitesinin kurulması ile beraber elde eder. Fakültelerin kanun numaralarına göre numaraya tabi tutacak olursak ilk sırayı, Mustafa Kemal Atatürk’ün birebir ilgilenmesiyle, TBMM’de görüşülüp kuruluşu için komisyon ve tetkikler yapılan ve 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı kanun ile resmîyet kazanan Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi alır²⁵⁶.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 30 Mayıs 1935, s. 344-347.

²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 30 Mayıs 1935, s. 348.

²⁵⁵ Mehmet Murat Baskıcı, “Mekteb-i Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Fakültesine 150 Yılın Kronolojisi” , **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 5/1-4 Ankara 1950, s.348.

²⁵⁶ Afet İnan, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırları Üzerine”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 1957, s.1.

Tek partili yılların eğitim ve ideolojik perspektifine uygun olarak tasarlanan ve eğitim alanında Ankara’da yüksek bir düzeye sahip olarak görülen Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesini kurma ve bir kadro oluşturma görevini Mustafa Kemal Atatürk 11 Mart 1935 tarihinde Çankaya’da yapılan toplantılar esnasında Maarif Vekili Özmen’e vermiştir. İnan’a göre Mustafa Kemal Atatürk’ün böylesi bir karara varmasında son birkaç yıldır kültür ve tarih alanında yapılan çalışmaların ve o gün için Türk Tarih Kurumu ile ilgili yapılan değerlendirmelerin etkisi önemli olmuştur²⁵⁷. Maarif Vekili Özmen Ankara’da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi için teşkil ettirilmiş olan komisyonuna 25 Ocak 1935 tarihinde yaptığı ziyaret esnasında: “*En ileri milletlerin terbiye sistemlerini tetkik ediyor kendimize uyar olanını alıyoruz.*” ifadelerini sarf ederek Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin kuruluşu için gereken komisyon çalışmalarının devam ettiğini, fakülte için maliyetin 225 bin lira olarak belirlendiğini ve Mimar Egli’nin şimdilik Cebeci’deki Orta Mektep binasının inşasının yanı sıra fakülte için de bir binayı inşa edeceğini vurgulamıştır²⁵⁸.

İstanbul, Edirne ve Adapazarı’ndaki teftiş ve temaslarından sonra Ankara’ya dönen Özmen, Ankara’da bir temsil akademisinin de kurulması ve Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi için profesörlerin tuttukları raporlar üzerinde yoğunlaşmış ve İstanbul Üniversite Rektörü Cemil Bilge, Yusuf Akçura, Şemsettin, İbrahim Hakkı ve bazı edebiyat fakültesi profesörleri ile toplantı yaparak Tarih ve Coğrafya Fakültesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Aslında bakıldığında Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi üzerine yoğunlaşan ikinci kişi dönemin Maarif Vekili Özmen’dir.²⁵⁹

Özmen, Maarif Vekâletinin yaptığı işler hakkında basına verdiği demeçte Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin kurulma sürecine de değinerek geline aşamayı şu ifadeler ile vurgulamıştır: “*Ankara’da Tarih ve Coğrafya Fakülteleri kurulması hakkında teklif ettiğimiz kanun projesini Kamutay’dan geri aldık. Projeye, Ankara’da açmayı düşündüğümüz dil ve lisan işleri enstitüsünü de koyacağız. Ulusal müziğimizi arıtmak için Almanya’dan getirttiğimiz musikişinas Bay Hindemit ulusal müziğimizi*

²⁵⁷ Afet İnan, **a.g.m.**, s. 6.

²⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, 26 Ocak 1935.; Başlangıçta fakülte binası için Mimar Egli düşünülmüş ise de daha sonra bu işe Bruna J. F. Taut görevlendirilmiştir. DTCF Resmi İnternet Sayfası (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022) <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/yeni-kurumsal/>

²⁵⁹ **Kurun Gazetesi**, 23.01.1935. s.3

*etrafında tetkiklerde bulunmaktadır. Tetikleri sonucunda vereceği rapor üzerine bakanlık gereken tedbirleri alacaktır. Edebiyat komisyonu dil kılavuzunu ikmalden sonra toplanarak çalışmalarına devam edecektir.*²⁶⁰

Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğinin yanı sıra Cumhuriyet devrimlerini inceleyecek, anlatacak ve de buna göre yeni nesilleri yetiştirecek bir okul olarak tasarlanan Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin kuruluş süreci 1930'ların başında başlamış ise de Özmen'in Maarif Vekilliği döneminde gerçek manada hız kazanmıştır. Kurduğu komisyonlar ve TBMM bünyesinde gereken kanunlar için hazırlıklar yapmış olması bu manada verdiği gayreti ortaya koymaktadır. Ancak 19 Haziran 1935 tarihinde Maarif Vekilliğini Saffet Arıkan'a bırakmasından sonra TBMM'de 14 Haziran 1935 tarihinde yapılan görüşmeler sonrasında 2795 sayılı kanun ile fakültenin kuruluşu kabul edilmiş olup 22 Haziran 1935 tarihinde Resmi Gazete'de ilan olunarak yürürlüğe girmiştir²⁶¹.

3.2.6. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde Eğitime Yaptığı Katkı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke genelinde, ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, talebe ve muallim bulunduğu dair net ve sağlıklı bir şekilde kayda geçen istatistikî bilgi mevcut değildir. Aynı zamanda savaş döneminin genel durumu göz önünde bulundurulduğunda bu yıllarda eğitim için yeterli ödeneğin hazineden ayrılması mümkün gözükmemektedir. Savaşın olumsuzluğuyla beraber ekonomi de iyice zayıflamış, okullar yapılamadığı gibi yıprananlar ise tamir edilemez duruma gelmiştir. Muallimlerin yanı sıra maarif alanında görev gören diğer memurların maaşları ise düzenli verilememiştir. Bu durumdan muzdarip olan öğretmen ve memurlar, Ankara'nın birtakım çözümler geliştirmesini umut etmekteydiler. Öğretmenlerin durumlarının TBMM'de görüşüldüğü esnada dönemin Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey: "*Uzakta olan bölgeler hatıra gelmiyor. Lütfen buraları da görüşelim. Bitlis, Van ve yakın çevredeki vilayetlerin köy, bucak ve birçok yerinde okullaşmaya daha gidilmemiş.*" diye söylemde bulunmuştur. Yusuf Ziya'nın bu açık talebinden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde okullaşma faaliyetleri hız kazanmaya başlamıştır²⁶².

²⁶⁰ **Tan Gazetesi**, 23 Nisan 1935.; **Ulus** 23 Nisan 1935.

²⁶¹ **Resmi Gazete**, Sayı 3035, 22 Haziran 1935.

²⁶² Abdulaziz Kardeş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bitlis'teki Eğitim Durumuna Bir Bakış," **Van Yüzcü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 36, 2017. s. 252.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki vilayetlerde okuryazar²⁶³ yüzdesini artırmak, köylerin öğretmen ihtiyacını karşılamak, öğretmenlerin Hakkâri, Artvin, Van, Mardin, Bitlis ve Muş gibi bölgelerde tutabilmek için 7 Haziran 1925 tarih ve 2049 sayılı karar ile ek tedbirler alınmıştır. Bu karar ile maaş zammı, muallim ve memurlar için sosyal aktivite alanları ve kalacak yerler hazırlamaları gibi birçok faaliyetlerin yapılması amaçlanmıştır²⁶⁴.

Sonrasında ise artan talebe rakamı karşılığında muallim eskiliğini tamamlama eğitim ve öğretimin kırtasiye ve ekonomik eksikliklerinin giderilmesi faaliyetlerine başlanmış olup Başvekil İnönü'nün 1935 yılının Temmuz ayında girişimlerde bulunduğu teftişlerin ardından düzenlediği raporlarında; Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eğitim öğretim ve gelenek görenek konusunun da üstünde durulması gerektiğini ifade etmiştir. Başvekil İnönü'nün bölge ile ilgili tutanağının ardından I. Umumi Müfettiş hizmetlerinde sorumlu bulunan Özmen, 1936 yılında düzenlenen Umumi Müfettişlikler toplantısında civar halkının Türk öğrenmesi ve şehir merkezinin dışında yer alan kaza, mezra gibi yerlerde yaşayan çocuklar için faaliyete geçecek olan ücretsiz okullarda eğitim ve öğretim görmeleri gerekliliği üzerine durmuştur²⁶⁵. Bununla beraber açılacak mekteplerin ferah yapılı inşaları, hastanesi, eczanesi, yakınında yer alan ve hızlı uğrayabilen bir tabibin gözetiminde eğitim almış, istekli, bilgili ve mefkûrece muallimlerin yönetiminde yer alması faziletini ifade etmiş ve bu talebeleri mekteplerde öncelikli resmi dil (Türkçe) konuşulmayı aşılacak detaylı bir hazırlıkla üç sene zamanlı eğitim ve öğretim verilmesi gerektiğini beyan etmiştir²⁶⁶.

I. Umumi Müfettiş Özmen, Kürtleri devlete karşı ayaklandırmaya çalışanların planlarını bozmak ve Kürtçülüğün önlenmesi için eğitim ve öğretime oğunluk vermiştir. 1927 yılı nüfus sayımına göre sayıları 1 milyonu bulan Kürt nüfusunu asimile etmek ve Türk vatanına bağlılıklarının artırmak için Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine

²⁶³ Bahattin Demirtaş, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara 2008, Sayı: 41, s. 66.

²⁶⁴ Abdulaziz Kardaş, **a.g.e.**, s.282-284.

²⁶⁵ Döndü Üçeçam Karagel, "Doğu Anadolu Bölgesi Kırsalında Kadın Nüfusun Okur-Yazarlığı (2000)", **F. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Anadolu Araştırmaları**, Elazığ, 2009, s.16.

²⁶⁶ Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, **Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 224-230.

tayin olunan öğretmen ve diğer memurların bölge halkıyla evlenmeleri gerektiğini dile getirmiştir²⁶⁷.

Özmen, Van vilayeti çevresinde, Muş Ovası, Muş Bulanık ve Malazgirt kazalarında Türk muhacirlerin iskân edilmesi ve Van'ın Gevaş kazası, Hakkâri Beytüşşebap, Bitlis Hizan kazası, Siirt Pervari kazası, Diyarbakır Eğil, Mardin Derik kazası ve Şanlıurfa Viranşehir kazalarında Türkleştirmek istenilen kesim çocuklarının yatılı okullarda eğitim ve öğretim uygulanmasına başlatılmasını beyan etmiştir. Aynı zamanda bölgeye gelen asker ve devlet memurlarının bölge halkıyla evlenmesine yönelik teşviklerin verilmesi uygulamasına geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Devlet bütçesinden ayrılan parayla okullar açmak, bölgedeki çocukların bu okullarda yatılı olarak okutularak onlara öğretici filmler izletmek, laiklik ilkesine bağlı ve çağdaşlaşma yolunda yetişmelerini, Türk dilini iyi derecede bilmeleri gerektiği de Özmen'in önerileri arasında yer almıştır²⁶⁸.

Özmen, Siyah Raporu'nda aynı zamanda şu önemli noktalara değinir. Bu zamanda vilayetlerin harcamalarında sadece merkez ve büyük kasabaların yanı sıra belirli köy ve mezralarda çok zor durumda olan küçük yerleşim yerlerinde 3-5 derslikli ilkokullar açılmalıdır. Batı vilayetlerindeki küçük yerleşim yerlerinde de 5 derslik üzerine planlanmış tam teşekküllü okullar açılıp buralarda toplumun ihtiyacı doğrultusunda ziraat, veteriner gibi birden çok faaliyet ve dersin verilmesi gerekir. CHP olarak yıldan yıla bu amaca uygun olarak hazırlanacak planlar ile uygun muhitlerde okullar inşa edilmelidir. Bu bağlamda eğitim kurumlarının ilk adımı Van-Gevaş, Hakkâri-Beytüşşebap, Bitlis-Hizan, Muş-Malazgirt, Siirt-Pervari, Diyarbakır-Eğil, Mardin-Derik ve Urfa-Viranşehir kazalarında kurulmaları uygun görülmüştür.

1936 yılında Muş vilayeti genelinde merkez ve kırsalda bulunan ilkokullarında muallim sayısı 15'tir. 1934 yılında Muş merkezde toplamda 16 adet derslik mevcuttu. Aynı zamanda Muş vilayet sınırlarında yer alan Bitlis'te ise dört yeni ilk mektep açılmış, ayrıca iki mektep ise tam teşekküllü durumdaydı. Bu yıllarda Muş'un Bitlis kazasında 75 kişilik bir orta mektep de bulunmaktaydı. Bu mevcut mekteplerde 44 muallim bulunmaktaydı. Bitlis kazasında açılışı yapılan birden fazla derslikli ve karma

²⁶⁷ Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Eli Umumi Müfettişlikler", **Karadeniz Teknik Üniversitesi**, Sayı 21, 2015. s. 92.

²⁶⁸ Şerefettin Turan, **a.g.e**, s.56-59.

eğitim verecek olan ikinci kademeli mektebe 1934-1935 eğitim ve oğretim döneminde evre merkezlerden Ağrı, Muş ve Van'dan 120 talebenin yeni kayıt yapmış olmasđ bu dönemin koşullarında eğitim sorunlarını giderme noktasında önemli geliőmelerdir²⁶⁹.

1934-35 Eğitim-ğretim döneminde Muş ve Bitlis'te 17 ilkokulda 37 muallim ve 145 talebe, 1 ortaokulda 1926-27 yılı eğitim ve oğretim döneminde 8 muallim 35 ğrenci mevcutken 1939-40 yılı eğitim ve oğretim döneminde 8 muallim 140 talebe bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in erken yıllarında merkezi bütçedeki imkân eksikliği taşra vilayetlerinde eğitim ve oğretime daha fazla kaynak aktarımını zor hale getirmekteydi. Özellikle zmen'in Maarif Vekilliği ve I. Umum Müfettişliği dönemlerinde yurdun birçok vilayetinde olduğu gibi Şark vilayetlerinde de eğitim ile ilgili yeni yatırımlar ile eksikler giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Bitlis ve Muş çevresinde 1936 yılına değin vilayetteki ilk mektepler ve talebe nüfusları net bir Şekilde belli olmamasını gidermek için kayıt ve planlar yapılmıőtır²⁷⁰.

Özelde Türkiye yerelde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde 1936 yılında yapılan düzenlemelerle mektepleri olmayan vilayet sahaları belirtilmiő ve bahsi geçen bölgelerde mektep açma faaliyetlerine giriőilmiőtir. Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Muş ili bunlardan biriydi. 1937 yılının baőlarına kadar bakıldığında hiçbir köyünde mektep yoktu. Muş vilayetinin merkezinde ise ilk mektep mevcudu sadece 5 binadan ibaretti. Bu 5 binada ise toplam talebe sayısı 614 kiőiydi. Bunların %98 'ini de erkek öğrenciler oluşturmaktaydı. Bu dönemde kız çocukları pek fazla okutulmazdı. Bakıldığında Maarif Vekili zmen döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerinde mektep ve talebe sayısında büyük artış gzlemlenmiőtir²⁷¹.

3.2.7. Atatürk'ün zmen'e İki Talebe Göndermesi

Tek partili yılların popüler ve de Mustafa Kemal Atatürk'ün de güvendiği bürokratlardan birisi olan zmen'e geçim sıkıntısı yaşayan ancak okumak isteyen iki öğrenciyi göndermesi dönemin sosyal Şartları dikkate alındığında ilginç bir geliőmedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği değerin bilincinde olan zmen, toplumdaki her yaő kademesinin okuma yazmayı öğrenmeleri için devrin imkânları noktasında

²⁶⁹ Yüksel Kaştan, "Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Eğitimin Tarihi", *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, hzr. Güvenç Saygın, A. Ve Saygın M., (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksel Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları), Muş: 10-12 Mayıs 2018. S.25-43.

²⁷⁰ Abdulaziz Kardaş, **a.g.e.** s.282.

²⁷¹ Yüksel Kaştan, **a.g.e.** s. 25-45.

yoğun bir emek sarf etmekteydi. Daha Maarif Vekilliği'nin ilk aylarında Özmen, Ankara Ulus'ta bulunan Vekâlet binasında kendi makamında çalıştığı bir gün, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaverlerinden birisi yanında iki talebe ile Maarif Vekilinin makam odasının kapısında belirir. Kapı çalınır ve içeri girilir. Yaver yanındaki iki öğrenci ile beraber ayrıca Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaleme alınan mektubu da getirip Özmen'e takdim eder²⁷².

Özmen, mektubu özenle açarak okur: “ *Bay Abidin Özmen Maarif Vekili*

“Yaver Bey’le size durumu iyi olmayan ve kimsesiz iki talebe (öğrenci) gönderiyorum. Bu öğrencileri, uygun göreceğiniz, liseye parasız yatılı olarak kaydını yaptırın...” denilmekteydi. Özmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu emrini hemen yerine getirmek amacıyla Orta Mektepler Umum Müdürünü görevlendirir. Kendisine Çankaya'dan gönderilen iki talebenin evraklarını almasını ve bu iki talebenin İstanbul Haydar Paşa Lisesi'ne paralı yatılı kaydının yapılmasını ister. Ayrıca üç yıllık paralı yatılı makbuzlarının ödendi kısmına Mustafa Kemal Atatürk'ün isminin yazılmasını söyler.

Özmen aynı gün içinde yapılan işlemleri izah edecek bir mektubu özenle kaleme alarak yavere vererek onu Çankaya Köşkü'ne gönderir. Özmen, kaleme aldığı mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Muhterem Reisi Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Atatürk,*

Yaver Bey’le göndermiş olduğunuz iki öğrenci hakkında emirlerinizi aldım. Ancak, arkadaşın da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk gibi birisi bulunduğu için; bu iki öğrenciyi mağdur ve kimsesiz olarak kabul etmeme, hem yasalarımız hem de mantığımız izin vermedi. Bu nedenle her iki öğrencinin de emirleriniz gereği Haydar Paşa Lisesine paralı yatılı olarak kayıtlarını yaptırдыm. Öğrencilerin üçer senelik okul taksitlerine ait makbuzları, ekte sundum...”

²⁷² Cumhuriyet, 9 Ocak 2002.

Mustafa Kemal Atatürk bu zarfla gelen not karşılığında dönemin Başvekili İnönü'ye telefon açarak Özmen'in gösterdiği cesaret ve işleri halletmesinden ötürü teşekkür etmiştir²⁷³.

3.2.8. Dönemin Basınında Özmen'in Maarif Vekilliği

Tek partili yılların siyasi ortamında isminden sıkça söz edilen Özmen, 7. ve 8. İnönü Hükümetlerinde yaklaşık bir yıl kadar Maarif Vekilliğini üstlenmiş ve bu kısa süre içinde Türk maarifinin gelişimi noktasında önemli işler yapmıştır. Türk maarifinin gelişimindeki arşiv kaynaklarına yansımayan ancak dönemin ulusal basınına yansıyan icraatları da söz konusudur. Ayrıca ulusal basının Maarif Vekili Özmen'e ve icraatlarına karşı nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğu da önem arz etmektedir.

Cumhuriyet yıllarında rejimin toplumda kök salması bağlamında eğitime ve daha da önemlisi gençlerin yetiştirilmesine önem verilmekteydi. Devrin imkânları çerçevesinde yeni mektepler açıldığı gibi eğitim ile ilgili diğer olanaklar da geliştirilmeye çalışılmaktaydı. Özellikle gençlerin zihinsel ve bedensel terbiyesi konularında sportif faaliyetlere ayrıca önem verilmekteydi. Aralık 1934 tarihinde genç talebelerin sportif kulüplere girmeleri üzerine çıkan tartışmalara Maarif Vekâleti sıcak bakmamıştır. Maarif Vekili Özmen'in konuyla ilgili oluşturduğu komisyonda öncelikle ülkenin asri gelişimine katkı sağlayacak derslerin öğrenilmesinin Vekâletin öncelikli gayesi olduğu açıklanmıştır²⁷⁴.

Özmen, 10 Ocak 1935 tarihinde trenle Ankara'dan hareket edip İstanbul, Edirne, İzmit ve Adapazarı'nı kapsayan bir ziyaret turuna çıkmıştır. Ziyaretleri çerçevesinde vilayet müdürlüklerini, liseleri ve bazı mektepleri teftiş etmiştir. Basın mensuplarına verdiği demeçte İstanbul mekteplerinin durumundan fevkalade memnun kaldığını, Edirne'de de benzer memnuniyeti yakaladığını ifade etmiştir. Özmen, Ankara'da bir devlet tiyatro/temsil akademisinin açılması için Hasan Ali Yücel, Muhsin Ertuğrul, Reşat Nuri ve İsmail Galip Beylerle bir heyet şeklinde hareket ettiklerini ve en kısa sürede bu akademinin Ankara'da açılacağından bahsetmiştir. İstanbul'da üniversite öğrencileri için yurt sıkıntısını mevcut yatakhaneleri genişletmek suretiyle ihtiyacı gidermeye çalıştıklarını ayrıca üniversitede okuyan kız öğrencilerin askerlikle ilgili

²⁷³ Cumhuriyet, 9 Ocak 2002.

²⁷⁴ Kurun, 12 Aralık 1934.

dersleri almalarının zorunlu olmadığına altını çizmiştir²⁷⁵. Özmen bu gezi sürecinde İstanbul Üniversitesini gezmiş ve bahçesinde bir rasathane binasının yapımı için temel atma törenine de katılmıştır²⁷⁶. Adapazarı ziyaretleri çerçevesinde ilk mektepleri teftiş etmiştir. Özellikle şehrin bir orta mektep ihtiyacının elzem olmasından ötürü Hükümet Konağı karşısında bulunan spor için kullanılan arsada bir orta mektep inşa edileceğini dile getirmiştir²⁷⁷.

İlk, orta ve liselerin yanı sıra yüksekokulların kütüphanelerinin ve ders kitaplarının yetersizliği üzerine Maarif Vekâletine yöneltilen bazı eleştiri ve tartışmalara Tan gazetesine verdiği bir demeçle cevap vermiştir. Özmen, gerçeği yansıtmayan bazı eleştirilerin olduğunu ilk, orta ve liselerin ders kitapları olduğunu şüana değin bir sorun da yaşanmadığını ifade etmiştir. Yüksek mekteplerde de bu konuda bir sorun yaşanmadığını gerek eski harfli kitapların gerekse ecnebi dilde yazılmış birçok ilim kitabının yüksek mekteplerin kütüphanesinde mevcut olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan 1936 yılından itibaren teşkil ettirilecek bir komisyon marifeti ile eski harfli ilim kitaplarının ve ecnebi dildeki eserlerin yeni harfler ile yazılıp tercüme yapılarak yüksek mektep kütüphanelerine gönderileceğinin altını çizmiştir.²⁷⁸

Türk kültürünün genç nesiller tarafından iyi bilinmesi amacıyla tek partili yıllarda birçok kutlama ve etkinlikler tertip edilmekteydi. Bunlardan birisi de 9 Nisan 1935 tarihinde yurt genelinde Sinan ve Sanat Günü adıyla Mimar Sinan'ın anılması ve Türk mimarisinin tarihsel gelişimi üzerine durulmuştur. Maarif Vekili Özmen, Ankara Halkevi tarafından yapılan tertibe katılım sağlamış ve burada açılış nutkunu vererek Türk kültüründe mimari ve anıt eserlerin korunması için Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün bu konuya ayrı bir değer verdiklerinin belirtmiştir. Bu alandaki işleri takip etmek, eserleri gün yüzüne çıkartıp takdim etmek ve de onarmak konusunda 1933 yılında teşkil ettirilen Anıtları Koruma Komisyonu'nun fevkalade işler başardığını da beyan etmiştir²⁷⁹.

“Tedris usulleri kısmen değişecek” başlıklı Kurun gazetesinde çıkan haberde Maarif Vekili Özmen'in direktifleri ile son birkaç aydır mekteplerde bir dizi pedagojik

²⁷⁵ **Akşam**, 22 Ocak 1935.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1935.

²⁷⁷ **Ulus**, 30 Ocak 1935.

²⁷⁸ **Tan**, 15 Mayıs 1935.

²⁷⁹ **Ulus**, 10 Nisan 1935.; **Son Posta**, 11 Nisan 1935.

uygulamalar yapılmıştır. Özmen, özellikle çalışma/okuma arzusunda olmayan ve de çeşitli sağlık sorunlarına bağlı olarak öğrenme güçlüğü çeken talebelere dönük yapılan bu pedagojik uygulamanın, şimdiye değin Fransız pedagojik uygulamalar çerçevesinde yapıldığını ancak bundan sonra Alman Terbiye Sistemi'ne göre yapılacağını vurgulamıştır²⁸⁰.

3.4. TÜRK DİL KURUMU BAŞKANLIĞI

Milli Mücadele sonrasında ülkede laik ve çağdaş düşünce ilkelerine bağlı bir toplum oluşturmak yeni rejimin temel hedefiydi. İnkılaplar sürecinde toplum yeni bir tarihsel aksiyon sürecine sokulmuş ve özellikle yeni rejimin lideri olan Mustafa Kemal Atatürk dil, tarih ve diğer kültürel konularla ayrıca ilgilenmekteydi. Türkçeyi toplumsal bağın ana eksenini kılmak ve kamusal alanda daha muteber bir öz Türkçe ile halkın konuşmasını sağlamak bu zaman zarfında ortaya çıkan önemli fikirlerdi. 1924'te İstanbul Darülfünun bünyesinde Türkçe üzerine bilimsel çalışmalarının yanı sıra tarih ve kültür sahalarında da araştırmalar yapılması gayesiyle Türkiyat Enstitüsü kurulmuştur. Enstitünün çalışmaları belirli bir alan açmış olsa da yeni rejimin biraz da ideolojik sebeplerden dolayı yeni başkentte dil ve tarih çalışmalarının yapılmasını arzu etmesi üzerine 1931'de Tarih Tetkik Cemiyeti, 1932'de ise Türk Dil Cemiyeti adıyla iki yeni kurum ihdas edilmiştir²⁸¹.

Türk Dil Cemiyeti 1932-1983 yılları arasında dernek statüsünde çalışmış ve 1950 yılına kadar ise Maarif Vekilleri derneğinin doğal başkanlık görevini de icra etmekteydiler. Bu sebeple Özmen, 9 Temmuz 1934 tarihinde Türk Dil Cemiyetinin başkanlık görevini üstlenerek Maarif Vekilliğinden ayrılacağı 9-10 Haziran 1935 tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür.

Özmen, Cemiyet başkanlığının ilk zamanlarında II. Türk Dil Kurultayı'na riyaset ederek 18-23 Ağustos 1934 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün şeref konuğu olmuş ve bu kurultaya yerli ve yabancı 500'e yakın dil uzmanı katılmıştır. 5 gün boyunca Türk dili üzerine yapılan tez sunumları ve tartışmaların

²⁸⁰ Kurun, 23 Ocak 1935.

²⁸¹ Nail Tan, "1932'den 2012'ye Türk Dil Kurumu", https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/Nail-Tan_-_T%C3%9CRK-D%C4%B0-KURUMU-_23.pdf (Erişim Tarihi: 1 Mart 2022).

sorunsuz geçmesi noktasında Özmen ve Cemiyet üyelerinin hususi gayretleri olmuştur²⁸².

Türkiye’de Kemalist inkılâplar çerçevesinde 1928 Harf İnkılâbı sonrasında dilde öze dönüş yolunda ortaya konulan gayretler Mustafa Kemal Atatürk ve CHP tarafından süreklilik bağlamında sıkı bir şekilde takip edilmekteydi. Özmen’in Cemiyet başkanlığı döneminde ilk kez yani 26 Eylül 1934 tarihinde Türk Dil Bayramı adı altında yeni kutlama gerçekleştirilmiştir. Dil Bayramı’nın ana gayesini toplumda öz Türkçeye dönüş ve de milli bir benlik oluşturma teşkil etmekteydi. Kutlamalar Türk Dil Cemiyetinin refakatinde yurt genelinde birçok Halkevi ve okulda coşku ile kutlanmıştır²⁸³.

Tek partili yıllarda Ankara’da neşredilen muhtelif gazetelerin yayın kurulları ile Özmen’in direktifi ile Türk Dil Cemiyeti’nin uzman üyeleri 13 Mayıs 1935 tarihinde bir araya gelerek bazı kararlar almışlardır. Alınan kararların ana temasını ülkede başlayan öz Türkçeye dönüş katkı sunmak ve günlük yayınlanan bu gazetelerin Türk dili konusunda yaşadıkları sorunları gidermek olmuştur²⁸⁴.

Özmen’in kısa süren cemiyet başkanlığı döneminde dil kurultayı ve bayram kutlaması gerçekleştirmiş olması kendisi için önemli birer tarihi an olmuştur. Ayrıca başkanlığı döneminde öz Türkçeye dönüş için lügat hazırlama ve diğer çeşitli yayınların neşri için Maarif Vekâleti adına destek ve himaye sağlamıştır²⁸⁵.

3.5. AYASOFYA CAMİSİ’NİN MÜZEYE ÇEVİRİLMESİNDE ÖZMEN’İN ROLÜ

Tek partili yıllarda yapılan bir düzenleme olan ve yakın zamana değin Türkiye’nin iç politikasında birçok tartışmaya sebep olan mesele Ayasofya Camisi’nin müzeye dönüştürülmesi olayıdır. Meselenin bazı ideolojik ve inanç ile ilgili boyutları olsa da olayın ortaya çıkışı Mustafa Kemal Atatürk’ün yanındaki heyetle beraber 7 Eylül 1929 tarihinde Ayasofya Camisi’ni ziyaretinde Cami’nin oldukça bakımsız olduğunu görmeleri ile başlamıştır. Bu süreçte Ayasofya Camii’nin avlusu parsellenmiş ve avlusu

²⁸² **Milliyet**, 18-23 Ağustos 1934.; Aleksandr N. Samoyloviç, “Türkiye’de İkinci Dil Kurultayı Ve Sovyet-Türk Bilim İlişkileri”, Belgelik, (Erişim Tarihi: 1 Mart 2022), https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/16_AleksandrNikolayevi%c3%a7T%c3%9cRK%c4%b0YE%e2%80%99DE-%c4%b0K%c4%b0NC%c4%b0-D%c4%b0L-KURULTAYI-VE-SOVYET-T%c3%9cRK-B%c4%b0L%c4%b0M-%c4%b0L%c4%b0c5%9eK%c4%b0LER%c4%b0.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

²⁸³ **Türk Dili**, 26 Eylül 1934. ; **Vakit**, 26 Eylül 1934.

²⁸⁴ **Ulus**, 14 Mayıs 1935.

²⁸⁵ **Milliyet**, 11 Ocak 1935.

da açık bir kahvehane şeklinde kullanılmaktaydı. Özellikle Cami'nin fiziki durumunda dökümler başlamış, temizlik sorunu başta olmak üzere içeride birçok güvercin sürülerinin yuva yapmasından dolayı kötü bir görüntü söz konusuydu. Cami'nin içinde bulunduğu bu durumdan dolayı Mustafa Kemal Atatürk, Ayasofya Camisi'nin müze şeklinde dönüştürülerek korunması gerektiğini heyete beyan etmiştir. Ancak bu isteği ekonomik ve diğer politik sebeplerden dolayı hemen yerine getirilememiştir. Ayrıca günümüze kadar bazı kesimler tarafından ortaya atılan iddialara göre Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilme meselesinde asıl kişinin Mustafa Kemal Atatürk'ün değil bizzat dönemin Maarif Vekili Özmen olduğu yönündedir²⁸⁶.

1934 yılına gelindiğinde Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi meselesi tekrar gündeme gelmiş ve Mustafa Kemal Atatürk'ten sözlü onayın alınması belki de bu sürecin en önemli dönüm noktasını teşkil etmiştir. Çünkü dönemin siyasi ortamında Cumhurbaşkanının onayının alınması geri kalan diğer yasal ve bürokratik işlerin hallini kolaylaştırmaktaydı. Netice olarak Özmen, 25 Ağustos 1934 tarihli ve 18776/1316 sayılı yazıda Başvekâlete hitaben Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi için gerekli olan sözlü emrin alındığını ifade etmekteydi. Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi yolunda gerekli resmi işleri suhuletle takip edilmesi için Maarif Vekâleti tarafında Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyir Bey'in başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve bazı toplantılar ile müzeye dönüştürme işi takip edilmiştir²⁸⁷. Ayasofya'nın müzeye çevrilme sürecinde Maarif Vekili Özmen, bir dizi teftiş ve görüşmeler için Eylül 1934 tarihinde İstanbul'a yaptığı ziyaret sırasında, Ayasofya Camisi'ni de ziyaret etmiş burada gazetecilere bir beyanat vermiştir. Özmen, Cami'nin içinde bulunduğu vaziyeti yerinde gördüğünü ve gerekli bazı notları aldığını, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinin böylesi muazzam bir eserin korunması noktasında ehemmiyet taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca gerekli komisyon ve kurul kararları ile ihtiyaç duyulan yasal değişikliklerin yapılması suretiyle Cami'nin tamir edileceğini ve bu işten de Müzeler Umum Müdürlüğü'nün mesul olacağını dile getirmiştir²⁸⁸.

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülme sürecinde son işlem olarak Maarif Vekili Özmen'in imzası ile 14 Kasım 1934 tarihli ve 94041 sayılı tezkere yazısı, 7 Kasım 1934

²⁸⁶ Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s. 171.

²⁸⁷ Erkin Akan, "Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt 125, Sayı 247, 2020, s. 313-328.

²⁸⁸ **Milliyet**, 10 Eylül 1934.; **Akşam**, 11 Eylül 1934.; Erkin Akan, **a.g.m.**, s. 313-328.

tarihli ve 153197/107 sayılı Evkaf Umum Müdürlüğünün mütalaasına binaen kaleme alınmıştır. Maarif Vekâletinden Başvekâlete gönderilen tezkere yazısının başlangıç kısmında Ayasofya Camisi'nin neden müzeye dönüştürüldüğüne dair dönemin koşullarına dair şu ifadeler geçmektedir:

“ ... eşsiz bir mimarlık sanat abidesi olan Ayasofya Camii'nin tarihi durumu itibarıyla müzeye çevrilmesi bütün doğu âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir bilim kuruluşu kazandıracığı yönüyle Camii'nin müzeye çevrilmesi, çerçevesinde vakfa ait marketlerin yıktırılması ve diğerlerinin de vakıfça istimlâk edilmesi suretiyle güzelleştirilmesi ve tamiri ve daimi güvenliği sağlanması masraflarına bu yılda ve gelecek yıl bütçelerinden belirli bir ücret ayrılması hakkında bir karar alınması istenilmiş (...) Bizanslardan kalma bir yapı olması nedeniyle hiçbir vakfı olmadığı ve her ne kadar müzeden camii olduktan sonra Sultanlar ve halk tarafından bazı gelirler bağışlanmışsa da bunlardan eser olarak bağlanan Sultan gelirlerinin kaldırılmış olduğu ve halk tarafından bağlanan gelirler de Kur'an Kerim okumak ve buna benzer belli ve nerede olursa olsun yapılabilir dini emekler için olup müzeye çevrilmesi ve koruma altına alınması için verilecek bir geliri bulunmadığı ve şimdiye kadar restoresi, gelirine bakmadan diğer vakıflarla beraber yapılmış olan yapı camii olmaktan çıkınca artık buna da imkân kalmayacağı ve bütçelerinin zamandaki durumu herhangi bir yardıma da yol vermemekte olduğu ve çevresindeki yapılardan vakıflara ait kılanları yıkmak ve yıktırmak elden gelirse de ötekine, ilerikine ait olanları vakıflarca tapusunun alınmasına imkân olmadığı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 24/11/1934 tarihinde fikir alışverişinde bulunularak camiinin çevresindeki vakıflara ait yapıların Vakıflar Genel Müdürlüğünce yıktırılıp temizleneceği ve diğer yapıların istimlâk ve yıkma, binanın tamiri ve korunma masraflarının Maarif Bakanlığına verilmek

suretiyle Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi oy birliğiyle kabul edilmiştir.²⁸⁹”

Mimari özelliklerinin yanında tarihi değeri ve inanç noktasındaki önemine binaen tek partili yılların siyasi ve ideolojik konseptinde böylesi bir mimari eserin mabetten müzeye dönüştürülmesinde dönemin Maarif Vekili Özmen'in gayretlerinin çok olduğu aşikâr surettedir. Dönüştürme ile ilgili kararnamenin altındaki tarih 24 Kasım 1934 tarihli olup Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e ait tek onay imzası bulunmaktadır.

²⁸⁹ **BCA.**, 30.18.1.2.49.9.6.; “Ayasofya: Siyasi Tartışmaların Ortasındaki Emanet”, **Bilim Aydınlanma Akademisi**, Aralık 1999, s. 21-35, <https://bilimveaydinlanma.org/content/images/pdf/rapor/ayasofya-siyasi-tartismalarin-ortasindaki-emanet.pdf>. (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2022).

SONUÇ

1890-1966 yılları arasında yaşayan Abidin Özmen, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşanan siyasi, askeri ve kültürel değişime tanık olan bir Cumhuriyet dönemi aydın, siyaset ve bürokratıdır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Niğde' de doğmuş ve ilk basamak eğitimini burada tamamladıktan sonra İstanbul'da diğer eğitim süreçlerini tamamlamıştır. Özmen, eğitim hayatı boyunca hem Anadolu'daki yaşantıya hem de İstanbul'un kozmopolit kültürüne şahit olması onun ileriki yıllarda üstleneceği vazifelerde kara alma süreçlerinde etkili olmuştur. Osmanlı'nın son yıllarında bürokrasiye Anadolu'da başlayan Özmen, Milli Mücadele sürecinde Ankara taraftarı olmuş, esir düşmüş ve casuslukla suçlanmasına karşın Yunanistan'ın elinden kurtularak Ankara'ya dönebilmiştir.

Erken Cumhuriyet yıllarından başlayarak kaymakamlık ve valilik gibi önemli vazifeler alıp layıkıyla icra etmiştir. Yeni ve genç Türkiye'sinde inşa edilmeye çalışılan laik, çağdaş bir Türk milliyetçiliğine dayanan resmi ideolojiyi benimsemiştir. Özellikle bu milli ideolojiyi temsil eden kadroya ve kurumlarına sıkı bağlılığını üstlendiği her vazifede göstermeye çalışmıştır. Özmen, yaptığı görevler süresince özellikle birçok isyanlara tanık olmuş ve bu süreçlerde gerek halkı kazanma yoluna gitmiş olmasının yanı sıra isyana kalkışmış gruplara Ankara'nın sert tedbirlerini uygulamaktan da geri kalmaması bürokratik biyografisinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. I. Umum Müfettişliği ve Trakya Umum Müfettişliği dönemlerinde Özmen'in genel olarak isyanları bastırma, ekonomik kalkınmayı sağlama, siyasi birliği tesis etme, sağlık, eğitim, asayiş ve kültürel faaliyetleri artırmak suretiyle resmi ideolojinin halka indirilmesinde ve benimsetilmesinde önemli bir misyon aldığı anlaşılmaktadır.

Kuruluş gayesi, bölgede asayiş ve emniyeti sağlamak olan I. Umumi Müfettişlik görevinde bölgede güvenliğin sağlanması, halktan silah toplama kaçakçılık faaliyetlerini durdurma ve vatandaşla devleti bütünleştirme amacı vardı. Bölgede yaşanan gelişmeler ve toplumsal hareketlilik hakkında Ankara'ya raporlar hazırlayıp göndermiştir. I. Umumi Müfettişlik bölgesinde görev icra ettiği dönemde kaleme aldığı Şark (Siyah) Raporu'nu hazırlaması ve raporda beyan ettiği fikirler nedeniyle sıklıkla tartışılan bir tek parti dönemi siyasi-bürokratik figürüdür.

Özmen, I. Umumi Müfettişlik vazifesi sırasında hayata geçirdiği bazı faaliyetleri günümüzde halen akıllarda ciddi olumsuzluklar bıraktığı da muhakkaktır. Siyasi ve bürokrasi geçmişi bu kadar parlak geçen bir kişinin günümüz dünyasında olumsuz lanse edilmesinde bazı nedenleri şunlardır. I. Umumi Müfettişlik mıntikasında yer alan vilayetlerde çıkan isyanları bastırırken birçok kişinin ölmesine ve birçok kişinin ise yerinden yurdundan olması etkindir. Özmen, bahsi geçen bu bölgede asimilasyon politikasını hayata geçirmesi yörenin geniş demografisini oluşturan Kürtler tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle her üç dört yılda bir, biner kişilik gruplar halinde bölge halkını Batı illerine sürmesi ciddi derecede ismini tartışmalı hale getirmektedir. Yine aynı şekilde I. Umumi Müfettişliğinde Özmen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerine tayin olarak gönderilen öğretmen, sağlık çalışanları, asker, polis gibi memurların bu bölgedeki kızlar ile evlenmelerini teşvik etmesi ve bunun sonucunda bölge halkını asimilasyon politikasına tabi tutma projesi de bölge halkının düşünce dünyasında ciddi yaralar açmasına neden olmuştur.

Özmen, I. Umumi Müfettişlik görevinden sonra II. (Trakya) Umumi Müfettişlik görevi Doğu bölgesindeki görevinden daha farklı ve daha sakin geçmiştir. Özmen, Trakya Umumi Müfettişlik görevinde yaklaşık dört sene kadar kaldığı süreç zarfında fazla çetin olmamakla beraber yine de Trakya bölgesinde önemli eğitim ve öğretimin yaygınlaşması çalışmalarına imza atmıştır.

Özmen, bürokratik hayatında Maarif vekilliği esnasında Türk Dili Cemiyeti başkanlığını da yerine getirmiştir. Bu görevde iken II. Türk Dil Kurultayı'nın düzenlenmesine, ilk defa Türk Dili Bayramı'nın icra edilmesine ve öz Türkçeye dönüş çabalarına yoğun mesai harcayarak katkı sağlamıştır.

Bürokratik hayatında son olarak etkilendiği vazife ise 1948-1950 yılları arasında Afyon Valiliği olmuştur. 1950 yılında yapılan genel seçimlerin sonucunda 27 yıllık tek parti döneminin düşmesi ile beraber bürokratik hayatı da son bulmuştur. Emeklilik zamanlarını Bursa'nın Mudanya ilçesinde geçiren siyasetçi ve bürokrasi adamı Özmen, 20 Ağustos 1966 tarihinde vefat etmiştir.

1923'ten itibaren Mustafa Kemal Paşa ve yakın çevresinin yeni Türkiye'de gerçekleştirdikleri uluslaşma ve çağdaşlaşma hareketlerine taraftar bir kişi olan Özmen, birçok bürokratik göreve layık görülmesinde ona karşı duyulan güvenin ve çalışkanlığın

bir göstergesidir. Tek partili yılların bilinen bürokrat simasının yanı sıra siyaset sahnesinde Aydın mebusluğu ve bir yıla yakın Maarif Vekilliğini de üstlenmiş olması da onun bu yönüyle de bilinmesi gerektirmektedir.

Tek parti döneminin bir diğer önemli siması olan Yusuf Hikmet Bayur'un Maarif Vekilliğini bırakması ardında 9 Temmuz 1934-9/10 Haziran 1935 tarihleri arasında yürüttüğü Aydın mebusluğuna Başvekil İsmet İnönü'nün teklifi ile Mustafa Kemal Paşa'nın da onayı ile getirilmiştir. Bu göreve getirilmesinde Anadolu'nun çeşitli vilayet ve kazalarında kaymakam ve vali olduğu süre zarfında çalışkan bir idareci profili çizmesinin yanı sıra buralarda eğitim-öğretimin yaygınlaşmasında dönemin imkân koşullarını zorlaması ve de Ankara'nın benimsediği yeni çağdaş, laik ve ulusal karakterli eğitim ilkelerine bağlı kalarak hassasiyet göstermesi olmuştur.

Bir yıla yakın süren mebusluk ve Maarif Vekilliği süresince TBMM bünyesinde birçok kanun ve diğer yasama faaliyetlerinde bulunarak katkı sağlamaya özen göstermiştir. Ancak bu zaman aralığında Türk maarifinin ilk, orta ve lise düzeyinde yeni mekteplerin inşa edilmesinde ve teftişine önem vermesi erken Cumhuriyet yıllarında vekâletin bu alanda kurumsal bir tecrübe kazandırmaya çalışması önemli olmuştur.

Vekâletin merkez ve taşra teşkilatlarını TBMM çatısı altında yeni kanun teklifleri ile daha çağdaş ve güncel hale getirmek istemesi taktidir edilen bir yönü olmuştur. Muallimlerin hem mesleki gelişmeleri ve sorunları yanı sıra ücretleri ile de birebir ilgilenmesi çözümler geliştirmek istemesi dönemin iktisadi koşullarında önemli bir ayrıntı olarak belirlemektedir.

Özmen, Maarif Vekilliği boyunca yalnız ilk ve orta dereceli mektepler ve alanıyla yetinmemiştir. Cumhuriyet yıllarında gerek Mustafa Kemal Paşa'nın arzuladığı ve gerekse resmi ideolojinin de benimsediği kültürel değişime uygun yeni yükseköğrenim kurumlarının hem kurulmasına hem de isim değişikliği ile eğitim ve öğretime devam etmelerinde çabası çok olmuştur. Mülkiyenin Siyasal Bilgiler Okulu olarak dönüştürülmesinde ve yeni bir bina inşa edilmesinde emeği çok olmuştur. Aynı şekilde 1933 yılında başlayan üniversite reformunun devam ettirilmesinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin kurulmasında da önemli çabaları olmuştur.

Maarif Vekilliği döneminde Ankara'nın çeşitli tarihsel, mimari ve siyasi nedenlerden ötürü Ayasofya Camisi gibi inanç ve tarihsellik açılarından simgesel bir

yapının müzeye dönüştürmek isteği tartışmalara neden olmuştur. Özmen, Maarif vekili olarak bu yapının müzeye dönüştürülmesinde bizatihi hassasiyetle ilgilenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akan, Erkin, “Ayasofya Camisi’nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt 125, Sayı 247, 2020.
- Akman, Mehmet, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı, III. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini**, 2007.
- Akpınar, Mehmet, “Cevat Dursunoğlu’nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 0, Sayı 46, 2019.
- Akyürekli, Mahmut, “Dersim Sorunu (1937-1938)”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara Üniversitesi TİTE, 2010.
- Alara, Aysu, Cansu, “Zorunda Bırakılanların Göçünü Biyo-İktidar Üzerinden Okumak”, **İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 0, Sayı 12, 2015.
- Aleksandr, N. Samoyloviç, “Türkiye’de İkinci Dil Kurultayı Ve Sovyet-Türk Bilim İlişkileri”, Belgelik, https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/16_Aleksandr-Nikolayevi%20a7T%20c3%9cRK%20b0YE%2080%99DE-%20b0K%20b0NC%20b0-D%20b0L-KURULTAYI-VE-SOVYET-T%20c3%9cRK-B%20b0L%20b0M-%20b0L%20c5%9eK%20b0LER%20b0.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2022).
- Anderson, M. S., “Doğu Sorunu: 1774-1922 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme”, (Trc.) İdil Eser, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000.
- Arpaçay, Çağatay, **Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı**, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007.
- Aslan, Emel, “Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi SBE, 2014).
- Atatürk, Kemal, **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt 28, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.

Aydemir, Yeliz, “Atatürk Dönemi Doğu Anadolu Gerçeği,” (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Balıkesir Üniversitesi SBE, 2019.

Aydoğan, Erdal, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

Ayın Tarihi, 1-31 Temmuz 1934.

Ayman, Güler, Birgül, (Ed.), **Açıklamalı Yönetim Zaman Dizimi (1940-1949)**, Türkiye İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009.

Bacanlı, Hakan, Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine), (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara Üniversitesi, TİTE, 2012.

Baltaoğlu, A. Galip, **Atatürk Dönemi Valileri**, İstanbul: Ocak Yayınları, 1989, s. 289.

Başar, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, İstanbul: MEB Yayınları, 2004.

Batı, Yeliz, “General Kazım Dirik ve Umum Müfettişliği”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Trakya Üniversitesi SBE, 2008.

BCA, 030.10.110.740.23.

BCA, 030.10.111.743.13.

BCA, 030.10.69.457.13.2.

BCA, 030.11.743.13.1.

BCA, 030.11.743.13.2.

BCA, 030.11.743.13.6.

BCA, 030.18.01.02.55.48.2.

BCA, 030.18.01.2.42.8.10.

BCA, 030.18.01.26.67.17.

BCA, 030.18.01.55.482.

BCA, 030.18.12.43.15.7.;

BCA, 180.09.4.25.5.

BCA, 180.09.4.25.5.

BCA. 030.10.128.923.3.

BCA. 030.128. 923.3.

BCA., 30.18.1.2.49.9.6.;

BCA., 30.18.1.2.55.48.2.

BCA., 490.01.61.233.29.

Bilal, Nergiz, “Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960), **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2019.

Bilim Aydınlanma Akademisi, “**Ayasofya: Siyasi Tartışmaların Ortasındaki Emanet**”, Aralık 2019, s. 21-35, (Erişim Tarihi: 7.05.2022), <https://bilimveaydinlanma.org/content/images/pdf/rapor/ayasofya-siyasi-tartismalarin-ortasindaki-emanet.pdf>.

Bulut, Engin Çağdaş, “Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler”, **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, 2015.

Burğaç, Murat, “Trakya Umumi Müfettişliği”, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Anadolu Üniversitesi SBE, 2010.

Canitez, Tülay, “Trakya Bölgesi Tarihsel, Kültürel Gelişim Süreci ve Türkiye Trakya’sı Koruma Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma”, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Trakya Üniversitesi FBE, 2010.

Çağdaş, Bulut, Engin, “Devletin Taşradaki Ele: Umumi Müfettişlikler”, **KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, 2015.

Çankaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt IV, Ankara: Mars Matbaası, 1968-199.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem**, Cilt II. 1931-1935, Ankara, 1996.

Demir, Yaşar, “Osmanlı Devleti’nin ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2017.

Demirtaş, Bahattin, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 41, 2008.

DTCF <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/yeni-kurumsal/> (Erişim Tarihi: 2.05.2022).

Dündar, Fuat, “Abidin Özmen’in ‘Siyah Raporu’ Vesilesiyle ‘Kürt Nüfusu Artışı Sorunu’”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 226, Ekim 2012.

Düstur, Tertip III.

Ekici, Yunus, “Türk Cumhuriyet Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 27, Sayı 2, 2017 .

Gözcü, Alev, “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVI, Sayı 32, 2016.

<https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/gorsel-kutuphanesi/242-anzaklar-anzac>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

<https://nigde.ktb.gov.tr/TR-213558/nigde39nin-yetistirdigi-onemli-sahsiyetler.html>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

<https://tr.pinterest.com/pin/25684660352521945/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

<https://www.sabah.com.tr/egitim/2017/01/23/mondros-ateskes-antlasmasin-in-maddeleri>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 1323.

İlyas, Ahmet, “Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun Ve Hazırlanan Raporlar”, **Batman Üniversitesi Uluslararası Siyasi İlişkiler Bölümü Siyasi Tarihi Bölümü ABD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 28, 2014.

İnal, Necmi, “Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara Üniversitesi, TİTE, 2007.

- İnan, Afet, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırları Üzerine”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 1957.
- İnce, Fatma, ”İsmet İnönü’nün 1935 Yılı Trabzon ve Erzurum Gezisi ve III. Umumi Müfettişlik’in Kurulması”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Trabzon, 2008.
- Kahraman, Ahmet, **Kürt İsyancıları (Tedip ve Tenkil)**, İstanbul: Evrensel Basım Yayınları, 2003.
- Karapınar, Özlem, “Cumhuriyet Döneminde Sason İsyancıları”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Kardaş, Abdulaziz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bitlis’teki Eğitim Durumuna Bir Bakış”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 36, 2017.
- Kasaroğlu, Hayri Orhun, C., Belek, M., Atakul, K., **Meşhur Valililer**, Ankara: İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, 1969.
- Kaştan, Yüksel, “Cumhuriyet Döneminde Muş’ta Eğitimin Tarihi”, **Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, A. Güvenç Saygın, M. Saygın (hızl). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- Keskin, E. Nuray, “Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Memleket Siyaset Yönetimi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, 2007.
- Kılıç, Semra, Türk Siyasi Hayatında Abidin Özmen, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi AİİTE, 2015.
- Koca, Hüseyin, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Politikaları**, Konya: Birinci Kitap, 1998.
- Koca, Salim ve Yalçın, Semih, “Mustafa Kemal Paşa’nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genel Kurmayının Rolü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 29, 1994.
- Koçak, Cemil, **Umumi Müfettişlikler 1927-1952**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- Kopar, Metin, **CHP Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.
- Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Döneminde Umumi Müfettişlikler ile İlgili Bir Değerlendirme”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 136. 2012.
- Köse, Osman ve Köse, Zeynep Özdem, “Trakya Umumi Müfettişliğinin II. Tarih Kurultayı Münasebetiyle Sunduğu Rapor Hakkında Bir Değerlendirme”, **V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu**, Muğla, 2018.
- Liege, Teknik Üniversitesi, https://www.uliege.be/cms/c_9038300/en/history, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).
- Mert, Özgür, “İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya”, **Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 58. 2016.
- Milli Mücadele'de Niğde**, Ed. M. Öncel Koç, Niğde: Niğde Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.
- Murat, Baskıcı, Mehmet, “Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesine 150 Yılın Kronolojisi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 5/1-4, 1950.
- Özcan, Mustafa, “Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuranlar Nasıl Bir Gençlik İstiyordu? Atatürk Dönemi TBMM Tutanaklarının ve İlgili Diğer Belgelerin Analizi (23 Nisan 1920-10 Kasım 1938)”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 15-18 Mayıs 2006.
- Özgür, Gürsel, “Komutan ve Bürokrat Olarak Kazım Dirik”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi AİİTE, 2006.
- Özmen, Abidin “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce”, **Vakit**, 1-3 Mayıs 1947.
- Özmen, Abidin, “25. Yıl”, **Taşpınar Afyon Halkevi Dergisi**, Sayı 159, Ekim 1948.
- Özmen, Abidin, “Ali Çetinkaya”, **Taşpınar Afyon Halkevi Dergisi**, Sayı 160, Şubat 1949.
- Özmen, Abidin, “İdare Teşkilatımız “Bir Anket Münasebetiyle””, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 181, 1946.

Özmen, Abidin, **Trakya**, Ankara: Kanaat Basımevi, 1948.

Öztürk, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Öztürkcü, Alpaslan, "Türkiye'nin 1930'lar Blok ve Pakt Politikalar Bağlamında Ayasofya'nın Müzeye Dönüştürülmesi", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 23, 2020.

Pınar, Mehmet, "Cevat Dursunoğlu'nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019.

Resmi Gazete, Sayı 2620, 23 Aralık 1934.

Resmi Gazete, Sayı 2634, 2 Aralık 1934.

Resmî Gazete, Sayı 2662, 25 Kasım 1934.

Resmi Gazete, Sayı 2943, 2 Mart 1935.

Resmi Gazete, Sayı 3035, 22 Haziran 1935.

Resmi Gazete, Sayı 5440, 26 Haziran 1943.

Sanders, Liman V., **Türkiye'de Beş Sene**, Muzaffer Albayrak, (çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006.

Selvi, Haluk ve Cırık, Bülent, **Milli Mücadele Döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisine Anadolu'dan Çekilen Telgraflar**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.

Şavkılı, Cengiz, Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938), **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara Üniversitesi TİTE, 2011.

T.C. Maliye Vekâleti, Sicil. 847.

Tabak, Ramazan, "Roma Dönemi'nde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Trakya Üniversitesi SBE, 2018.

Tan, Nail, "1932'den 2012'ye Türk Dil Kurumu", https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/Nail-Tan-_T%C3%9CRK-D%C4%9C%00-B0-KURUMU-_23.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Taş, Serap, Umumi Müfettişlikler, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Anadolu Üniversitesi SBE, 1997.

Taş, Yetim, Hüsna, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu (1920-1938) Bir Güvenlikleştirme Analiz”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2015.

TBMM Albümü 1920-1950, Cilt I, Ankara: TBMM Yayınları, 2010.

TBMM Seçim Mazbatası, SM.778.1.5.

TBMM Tercüme-i Hal, HT.778.1.4.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, 1 Nisan 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, 13 Nisan 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 18, 1952.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 18, 1953.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 21. 30 Ocak 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 17 Pazartesi 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 13 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 13 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 15 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 15 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 17 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 20 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 23 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 26 Kasım 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 4 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 6 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 3, 13 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 10 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 14 Haziran 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 20 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, 30 Mayıs 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 5, Ankara 1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, 1934.

Tuncay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Turan, Şerefettin, **Umumi Müfettişlikler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtlarıyla Rapor**, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1936.

Türkmen, **Vilayet-i Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914**, Ankara: TTK Yayınları, 2006.

www.yasamoykusu.com, (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

Yaman, Hüseyin, **Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası**, Ankara: ETAV Yayınları, 2011.

Yetgin, Ramazan, **Benim Hocam**, Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2017.

Yılmaz, Bürkem, "II. Dünya Savaşı Sonrası Yunanistan'daki Türk Azınlığı'nın Durumu (1945-1960)", **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara Hacettepe Üniversitesi AİİTE, 2019.

Yılmaz, Nail, **Marmara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Dergisi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2013.

Yücebaş, Ferit, “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler: Birinci Umumi Müfettişlik Örneği”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 34, 2017.

Yücel, Erdem, “Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu ile ilgili Bazı Gerçekler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 78, İstanbul, 1992.

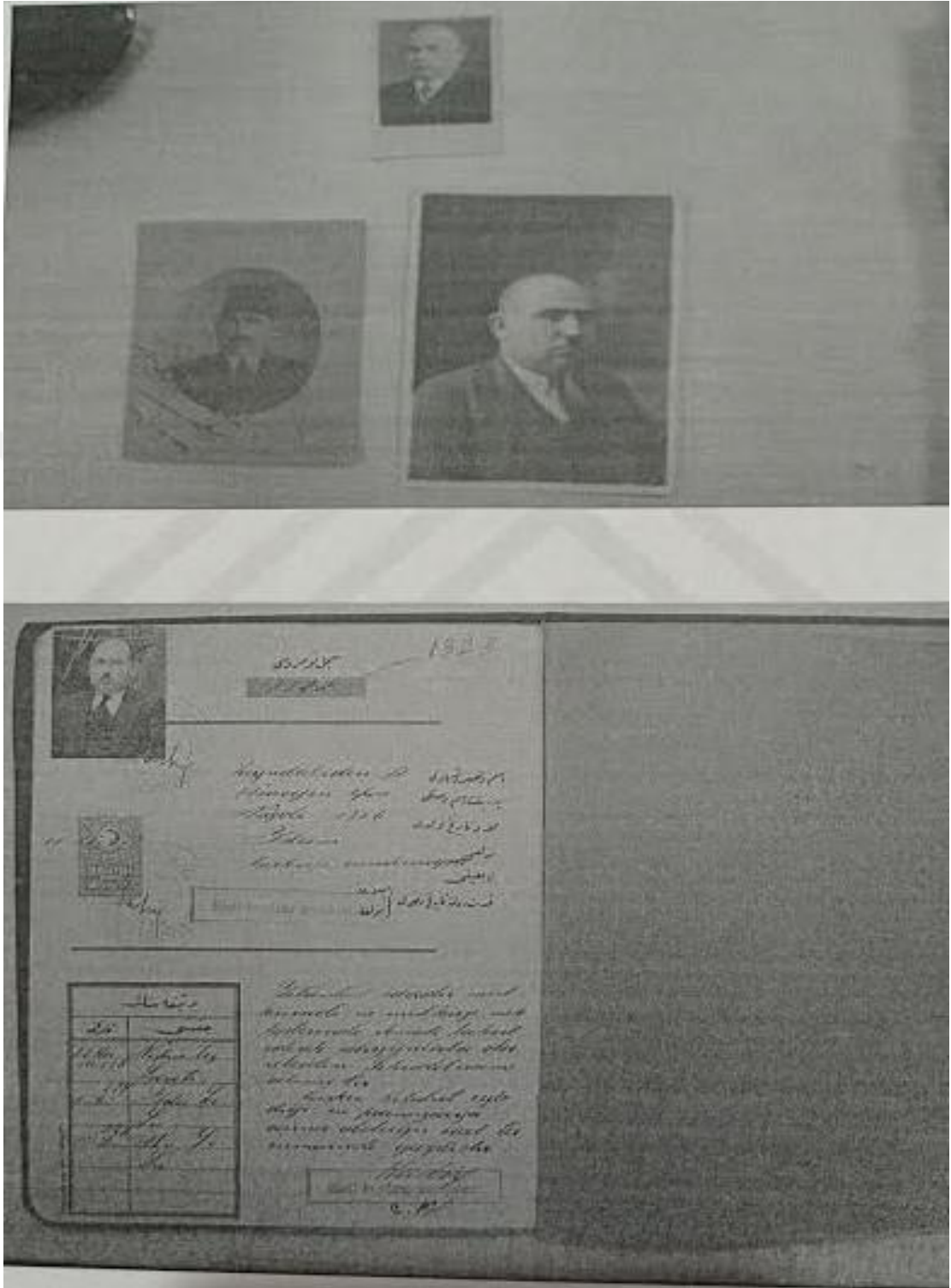
EKLER

EK-1: Abidin Özmen Kimlik Bilgileri ²⁹⁰

²⁹⁰ **Anadolu Gazetesi**, 7 Eylül 1937, s.

EK- 2. Abidin Özmen Nüfus Kayıt Örneği²⁹¹

²⁹¹ TBMM. A.K.M.M.T.H.V. Sicil. 847.

EK -5. Abidin Özmen 2. Genel Müfettişlik, Trakya Genel Müfettişliği ve Afyon Valiliği Görev Yılları (T.C.B.A)²⁹⁵

MEZUNİYETİ						6		
Bölge ve memur	Müddet			Başlangıç tarih	Bitiş tarih	Sınavı	Yerleşim	
	Yıl	Ay	Gün				No	Form
2. ci Genel Müfettişlik	1			1/1/947	3/7/947	Yıllık	Onay: 19/5/947 5580	
Trakya Genel Müfettişliği	12	5/10/	24/10/	947	947	Sınavı	Trakya G. M. T. M. 805 4/10/947 T.G. M. M. 3/7/947 tah 947 Onay: 2/10/947 Trakya G. M. T. M. 805 4/10/947 Tr.G. M. M. 31/10/947 *sh:1421	
Afyon valiliği	15	10/6/		948		Sınavı	Onay: 21/6/948 6682	
" "	13	25/6/	10/7/	948	948	Sınavı bakımından teatiden	Onay: 10/7/948 511 Afyon 12/7/948 T. 34	
" "	15	14/3/	26/3/	949	949	Yıllık	Onay: 4/3/949 Afyon T. 14/3/72-7-1 949 Afyon T. 28/3/91 949	
" "	1	11/6/		949		Sınavı	Onay: 11/6/949 311 61/6/949 Afyon T. 11/6/949 61/1/949 840	
" "	1	11/7/		949		Sınavı 2. Teatit	Onay: 18/7/949 7332	
" "	4	11/8/		949		Sınavı 2. Teatit	Onay: 1/8/949 3785	
" "	4	11/12/		947		Sınavı 2. Teatit	Onay: 11/12/947 311	
" "	1	11/4/		960		Yıllık 2. Teatit	Onay: 15/5/960 311	
" "	15	11/5/	10/5/	960	960	Yıllık 2. Teatit	Onay: 5/5/960 311 Afyon T. 2/5/960	

²⁹⁵ Semra Kılıç, a.g.t ., s.100.

EK -6. Doğu Anadolu'da Meydana Gelen Asayiş Olaylarına Dair Rapor²⁹⁶

		"IV"			
		931		932	
Eane baskını		0		5	
Kasten hane yalvuak		0		1	
Soygun ve gasp		86		35	
Eudat tecavüzü ve hayvan gasbı		0		4	
Doğırnen baskını		0		1	
Köy baskını		12		5	
İstasyon baskını		2		0	
Memleket dahilinde hayvan gasbı		0		2	
		108		53	

LİHTELİF SUÇ FAİLİ OLARAK TUTULANLAR .					
		931		932	
Katil derdesti	30	Ölü olarak	Lihnelif suç	47	
Öcrah "	11	Yaralı olarak	faali olarak	38	
Dehalet	278	Diri olarak	gösterilmig-	26	
			tir.		
	319				
Şehit derdesti				56	
Yatak "				13	
Kaçkıcı "				6	
Soygun faili				55	
				351	

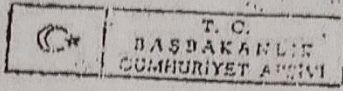
Şehit jandarması	3	3	2		
" Bekçi Sürgünü	3		0		
Yaralı "	1		0		
	7		2		

030 10 128 53 3					
Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 128 - Dosya No: 923 - Sıra No: 3					

²⁹⁶ BCA. 30.10.128.923.3.

EK -7. Doğu Anadolu'da Meydana Gelen Asayiş Olaylarına Dair Rapor ²⁹⁷

"III"

9- Erzurum :
"2" saygı, "2" eğişki ile müsademe olmuştur. Evvelce bir jandarma ve bir tahsilidari şehit ettiği olan şaki Taceddin 814 tutulmuştur.

10- Adana :
Kadimli bevalisinde dolmuşun Sarıye İskanet çetesile yapılan müsademe-
de "2" şaki 814 "III" diri tutulmuştur.

11- Artvin :
Şaki İlyas çetesile yapılan müsademede "I" şaki yaralı "2"si diri
tutulmuş müsademede bir jandarma şehit düğümüştür.

12- Cebeliböcek :
İki köy baskını yapılarak eşya ve para gasbedilmiştir. Şakilere ya-
taklık ettiği anlaşılan "4" kişi tevkif edilmiştir.

13- Gazışane :
Bir kane baskını yapılarak bir kadın yaralanmış ve bir miktar para
gasbedilmiştir .

14- Sivas :
Geçen ay Sivas ve Tokat arasında soygun yapan faillerden "4"ü tutul-
muştur.

15- Gazi antep :
Antep ve Nezip yolunda iki jandarma ve iki Belçiden mürettepat bir dev-
riye kolu 6 müsellah eğişki meçhulle yaptıkları müsademede bir jor-
darma şehit olmuş ve şakilerden biri meruh düğümüştür.

030 10 128 923 3

E 9
MERA

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 128 - Dosya No: 923 - Sıra No: 3

²⁹⁷ BCA. Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 128-Dosya No: 923-Sıra No: 3

EK -8. Doğu Anadolu'da Meydana Gelen Asayiş Olaylarına Dair Rapor ²⁹⁸

Ankara

T.C. DAHİLİYE VEKÂLETİ
JANDARMA
UMUM KUMANDANLIĞI

T.C. BAŞBAKANLIK
GUMHURİYET ARŞİVİ

20/12/932
100
358

İr-Ş. I-Ks.
Sayı 76206
Cevap

Baş Vekâlete.

-Ş. - Ks.
- 932

A

I- İkinci Teşrin 932 ayına ait asayiş raporu ilgilik olarak arz ve takdir kılınmıştır efendim .

2- Baş Vekâlete, Vekâletlere ve M.S.C.K.A.U. ligine arz edilmiştir .

J

Takdim
22-12-932

Dahiliye Vekili m .
Kâzım

Dosyasında Hifz
1-3-933

030	10			128	923	3
-----	----	--	--	-----	-----	---

5

1

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 128 - Dosya No: 923 - Sıra No: 3

²⁹⁸ BCA. Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 128-Dosya No: 923-Sıra No: 3

EK- 9. Doğu Anadolu'da Meydana Gelen Asayiş Olaylarına Dair Rapor²⁹⁹

- V -

9- Erzurum vilâyeti :

A- Bir çok cevri sirtat ve adam öldürmekten ve silâhli de-
luşmaktan mahrum ve şaki Feyzullah ve zaktal Teyfik çetesile teşriki
mesai eden Celali Kızıllı ve şaki Mehmet Emin 819 olarak yakalanmıştır.

10- Erzurum vilâyeti :

A- (I) Ev basma vak'ası olmuştur. Faillerden bir kişi yakala-
nmıştır.

11- Gantop vilâyeti :

A- (I) Köy basma vak'ası olmuştur. Kızılhisar karakolu efra-
dından (I) nefer ve (4) Bekçi ile failler arasında vakitüsadedede jan-
darma neferi yaralanmış ve yaralı çözüğü halde faillerden birini öldür-
müştür. Yaralı nefer bil'ahare ölmüştür. (3) kişi olan mütebaki failler
de sağ olarak yakalanmıştır. Ayrıca bir katil vak'ası olmuştur.

12- İzmir vilâyeti :

A- (I) Yol kesme vak'ası olmuş ve failleri kâmilan yakalan-
mıştır.

13- İsparta vilâyeti :

A- (I) Soygun vak'ası olmuş ve failleri olan (3) kişi tutalmış-
tur.

14- Kocaeli vilâyeti :

A- (I) Köy basma vak'ası olmuş ve faillerden (2) kişi yakala-
nmıştır.

15- Manisa vilâyeti :

A- (I) Katil, (I) Soygun vak'ası olmuş ve soygun failleri
olan (4) kişi yakalanmıştır.

16- Muğla vilâyeti :

A- (I) Kız kaçıran ve katil (I) Ev basma vak'ası olmuştur.
Kız kaçıran failleri olan (7) kişi kâmilan yakalanmıştır.

17- Samsun vilâyeti :

A- (I) Katil faili tutulmuştur.

030	10			128	923	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 128 - Dosya No: 923 - Sıra No: 4

TE 9
AMERA

²⁹⁹ BCA. Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 128-Dosya No: 923-Sıra No: 3

EK - 10. Abidin Özmen Batman Sason I. Umumi Müfettişlik Dönemi³⁰⁰

EK - 11. Mustafa Kemal Atatürk'ün I. Umumi Müfettiş Abidin Özmen 'İ Diyarbakır 'da Ziyareti³⁰¹

³⁰⁰ **Ulus Gazetesi**, 30 Ocak 1935, s.3.

³⁰¹ **Akşam Gazetesi**, 17 Kasım 1937, s.4.

Diyarbakır - Irak ve İran demiryolunun temeli atıldı

Başvekil, Nafia vekili ve umumî müfettiş hattın ehemmiyetini anlatan nutuklar irad ettiler

Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir

Diyarbakır 16 (A.A.) — Diyarbakır-Cumhurbaşkanı İsmail Hakkı İzzet Paşa'nın başvekil, Nafia vekili ve umumî müfettiş hattın ehemmiyetini anlatan nutuklar irad ettiler. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Küreci olma adından sonra bu senin gibi gökleri tabanlarından ifade arzusundan kendine karıştırmış, serdenkâr bilyübler. Bugün resmen fiilen yapılmış bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Atatürk'ün demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurları ile aydınlatan kutsal bir meşaledir. Bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Nafia Vekilinin nutku
Diyarbakır 16 (A.A.) — Nafia Vekili B. Ali Çetinkaya Diyarbakır - Irak hattının bugün yapılan temel atma töreninde aşağıdaki nutukları söylemiştir: «Milletimiz Başvekil, sayın arkadaşlarım ve vatandaşlarım:

«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir. Bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Atatürk, evvelce bir vezirle ile demiryolları memleketin tüfekten ve toptan daha mühim bir emniyet silâhıdır buyurmuşlardı.

Bu defa 11 teyrisatın 1937 de Büyük Millet Meclisine karşı da Cumhurbaşkanlığı İktisadi ve Maliye Bakanlığı'nın bir emriyle hazırlanan bu hatın temeli atılmaktadır. Bu hatın temeli atılmaktadır. Bu hatın temeli atılmaktadır.

B. Abidin Özmenin nutku
Diyarbakır 16 (A.A.) — Diyarbakır - Cizre hattının temeli atılmaktadır. Bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Atatürk'ün demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurları ile aydınlatan kutsal bir meşaledir.

Bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Nafia Vekilinin nutku
Diyarbakır 16 (A.A.) — Nafia Vekili B. Ali Çetinkaya Diyarbakır - Irak hattının bugün yapılan temel atma töreninde aşağıdaki nutukları söylemiştir: «Milletimiz Başvekil, sayın arkadaşlarım ve vatandaşlarım:

Bu işin aslında aslında hayalî olarak değil de aslında bir mevki vardır. Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.

Atatürk, evvelce bir vezirle ile demiryolları memleketin tüfekten ve toptan daha mühim bir emniyet silâhıdır buyurmuşlardı.

Bu defa 11 teyrisatın 1937 de Büyük Millet Meclisine karşı da Cumhurbaşkanlığı İktisadi ve Maliye Bakanlığı'nın bir emriyle hazırlanan bu hatın temeli atılmaktadır. Bu hatın temeli atılmaktadır.

Hükümet programında ziraat işleri
(Bazı taraflar 1. ve 2. maddeler)
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Lord Halifax
(Bazı taraflar 1. ve 2. maddeler)
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Roma mahfilinin mütelâası
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Hayatı ucuzlatmak
Bazı iptidai maddelerden alınan resimler azaltılacak

«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Hükümet programında ziraat işleri
(Bazı taraflar 1. ve 2. maddeler)
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Lord Halifax
(Bazı taraflar 1. ve 2. maddeler)
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Roma mahfilinin mütelâası
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Hayatı ucuzlatmak
Bazı iptidai maddelerden alınan resimler azaltılacak

«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Eğer sinirleniyorsanız,
Bromural-Kesil...
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Lord Halifax
(Bazı taraflar 1. ve 2. maddeler)
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Roma mahfilinin mütelâası
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Hayatı ucuzlatmak
Bazı iptidai maddelerden alınan resimler azaltılacak

«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti
Paris 16 (A.A.) — Fransız hariciye nazırı Antakya patriğini kabul etti.

Eğer sinirleniyorsanız,
Bromural-Kesil...
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Eğer sinirleniyorsanız,
Bromural-Kesil...
«Bizi iki komşa ve dost memleket hududuna ulaştıracak bu hat geçtiği muntakada iktisadi hayatta olduğu kadar içtimai hayat üzerinde de ilerleme vücutde getirecektir.»

Cumhuriyet

İSTANBUL - CACALOĞLU
Onbirinci yıl sayı: 3977 Telesraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul. Posta kutusu: İstanbul No. 246 Çarşamba 12 Haziran 1935
Telefon: Beşiktaşlı 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Hayat Ansiklopedisi
Büyük bir kütüphaneyi bir arada evimize getiren en faydalı eserdir. Her evde bir tane bulunmak lazımdır.

Hayat Ansiklopedisi
81
inci cüzü çıktı

Çiğciyi daha çok korumak için önemli kararlar

Çiğci borçları 15 senede ödenmek üzere taksite bağlanıyor, İsmet İnönü dün Parti Grupunda izahat verdi

Ankara 11 (A.A.) - C. H. Partisi Grubu bugün saat 15 te Antalya sayılı Dr. Cemal Tuncanın başkanlığında toplandı. Başbakan İsmet İnönü Türk çiğcisi daha çok korumak için hükümet tarafından hazırlanıp Kamutaya sunulan çiğci borçlarını tak-

sitlendirme kanun lâyihasını izah etti. Bu izahata göre çiğcilerin 1931 senesi sonuna kadar olan borçları, 15 senede ödenmek üzere yüzde üç ü taksitlere bağlanacaktır. Başbakanın izahatı Parti Grupunda alkışlarla onaylandı.

Kabinede değişiklik

Kültür Bakanı çekildi ve Şark müfettişi oldu

Kültür işlerinin başına Saffet Arıkan getirildi

Yeni Kültür Bakanı
Saffet Arıkan

Eski Kültür Bakanı
Abidin Özmen

Ankara 11 (Telefon) — Kültür Bakanı Abidin Özmen bugün istifa etmiş ve Erincan sayılı Saffet Arıkan Kültür Bakanlığına getirilmiştir. Abidin Özmen de Şark vilayeti Umumî Müfettişliğine tayin edilmiştir. Yeni Kültür Bakanı Saffet Arıkan bugünkü Parti Grubu toplantısından sonra Abidin Özmenle birlikte Kültür Bakanlığının göldü ve işe başladı. Kendisini makamında ziyaret ve tebrik ettiren Saffet Arıkan bana dedi ki:

Var olun!

Adanada bir fabrika daha 50,000 lira verdi!

İstanbulda iki mühendis kardeş te Hava Kurumuna 5.000 lira teberra etti, millet hamiyet yarışı halinde!

Yugoslavyanın reddettiği bir Alman teklifi

Almanya, Sovyetler aleyhinde birleşmeyi teklif etmiş

Londonda çıkan Deyli Ekspres gazetesinin Belgrad muhabiri gazetesine 8 haziran tarihinde telgrafı göndermiştir: «haber aldım ma göre Almanya Hava Bakanı General Göring bugün Yugoslavya na hükümeti prens Polakovla Sovyet Rusya aleyhinde bir mısak akdini teklif etmiştir. Böyle bir mısaka girmek üzere Lehistan, Macaristan, Avusturya ve Bulgaristan da davet edilmiştir. Bu teklif Belgradda çok şok karışmıştır. Çünkü Yugoslavya Küçük İtali girmesine dahil bulunduğundan müttefiki Romanya ve Çekoslovakyanın Rusya ile akdettikleri mısakları çiğneyecektir.»

Göring Hitler'e izahat verdi

Berlin 11 (Telefon) — Devlet reisi M. Hitler bugün General Göring'i kabul etmiştir. General Göring Yugoslavya, Macaristan ve Bulgaristanda yaptığı yolsuzluk suçlarını hakkında M. Hitler'e uzunboyu izahat vermiştir.

Dostluğa Yaraşmayan İşlerden

Bulgar devlet adamları, sınıra, bazı aykırı yazıların ve uygunsuz terahütlerin aktığını göstermişlerdir. Bulgaristan komünizm ve Büyük Harbe silah arkadaşımız olduğumuz için, biz de, Bulgaristanla dost olmağa her zaman kıymet ve önem (ehemmiyet) veriyoruz. Onun içindir, ki hükümetimiz, Edirnenin öte tarafından gelen imalâtçı ve işadamlara karşı Türk - Bulgar dostluğuna önem

Vehib Paşa

Kâğıtçı ve fahiş...

³⁰⁵ Haber Gazetesi, 11 Haziran 1935, s.1.

İş görmeyen ilim yerine

iş gören cehalet

Realitenin kanunları iyi veya kötü diyen bir tasvir yapmazlar, fakat kendi kanını tahvil eden bir hekimin damarlarında frengi mikrobunu görmesi, kendi üzerinde nasıl bir hissi aksülâmel yaparsa, Avrupanın bünyesinde de böylece mübet ilme, kanuniyete karşı bir çekişme, hatta açıkça söylemek lâzımdır, bir tikişme vardır. İman, ilim yerine koymak istiyenler geçmiş günlerin saadetini avlamaya çıkmışlardır. Fakat aksiyon mevkiine ilim adamlarının bu kadar yabancı kalmalarının hakiki sebebi bugünkü fikir adamının, ilim adamının bir sosyeteyi kavrayacak derecede sentez yapmak kudretini kaybetmiş olmasıdır. Çok derinleşen ihtisas, ilim ve fikir adamını mücerred ve laboratuvarının haricinde bir çocuk haline koymuştur. Halbuki devlet idaresi her şeyden önce sentez yapmaktır. Devlet adamı her zaman idare ettiği kitlelere şamil sentezler yapmalıdır. Kitlelerin başında kalmalarının sebebi de budur. Fakat bu sentezler rönesansın devri devlet adamları tarafından bir fikir adamı hüviyetini taşıyarak yapılmaktadır. Devlet adamlarının sentez yapmadığı yerlerde onun kudretini kültür adamları ellerine almışlardır. Almanyanın birliğini kuran jairleri, filozofları işaret etmek isteriz. Fakat bugün üniversiteler parçalanmış, ufalanmış bir halde oldukları için kımıldanmıyor, susuyorlar. İlim devrinde cehil böylece hüküm sürüyor. Tuhaf şudur ki, bu cehil dünya, tuhaf bulmuyor, çünkü bu cehilin rolü vardır. İş görmeyen bir ilim yerine iş gören, faal olan cehil muvaffakiyet gösterir. Sadri Ertem

Şemsiye yasağı

Amerikada Detroit şehri erkânî şehir halkının şemsiye taşımasını yasak etmiştir. Bunun sebebi gerek güneş ve gerek yağmur hesabı ile açılan şemsiyelerin yollarını emniyetini ihlâl etmesidir. Belediye istatistikleri, şemsiye kullanılan günlerde kazaların iki misli arttığını göstermiştir.

Garib bir müsabaka!

İngiliz plajlarında garib bir müsabaka açılmıştır; bu, plaj kadınları arasında kocasının cebinden en kısa bir zamanda bir aşk mektubu aramak ve

En az maaşlı Amiral!

Manşta, küçük Man adasının bir Amiralı, bir de Vis Amiralı vardır. Halbuki bir tek bahriye neferi yoktur.

Evet, Man adasında 500 Frank maaşlı bir Amiral, 300 Frank maaşlı bir de Vis Amiralı vardır. Ve bu Amiralikler fabri birer unvan değildir.

Adanın halkı balıktır; bunlar arasında intizami muhafaza için bu Amiralikler ihdas edilmiş ve Amiralalar her türlü balıkçılık ihtisafını halletmektedirler. Yani işin kusu ve sücün doğrusu şudur:

İktisad Vekâleti Birinci Umumi Müfettiş siyasi müsteşarı

Dün muhtelif işleri konuştu

Pazar günü İzmir vapur ile İstanbuldan şehrimize gelen İktisad Vekâleti siyasi müsteşarı B. Ali Rıza Törel, dün öğleden sonra şehrimiz Türkofis direktörlüğüne gelmiş ve direktör B. Cemal Ziya ile umumi ekonomik ve aktüel işler üzerinde görüşmüştür. Bülhâre Türkofis direktörü ile şehrin Ticaret ve Sanayi Odasını ziyaret eden B. Ali Rıza Törel, kurs üzümlü ihracatının kontrolü hakkındaki nizamnamenin dünden itibaren başlamış olması sebebiyle bu mesele etrafında tetkikler yapmıştır. İktisad Vekâleti siyasi müsteşarı, şehrimizde bir hafta kadar kalacak ve muhtelif tetkiklerde bulunacaktır.

Bin lirayı nasıl aşırıdılar?

Yankesici meydana da yok!

Pazar günü, Aydın - İzmir treninde mühim bir yankesicilik vak'ası olmuş, Cemil namında bir gencin ceketini jiletin kesen bir yankesici, içinde 1000 lira bulunan bir cüzdanı aşarak kaçırmıştır.

Yaptığımız tahkikata göre, hâdiseye şöyle cereyan etmiştir: Aydın'dan bir iş için İzmir'e gelmek üzere trenle binen Cemil, Kızıllı yakınlarında kompartımandan dışarı çıkmış, bir müddet sonra tekrar içeri gir-

İzmir fuarını çok güzel buldu ve gazetemize beyanatta bulundu

B. Abidin Özmen

Pazar günü İzmir vapur ile İstanbuldan şehrimize gelen Birinci Umumi Müfettiş Bay Abidin Özmen, fuarı ve şehrin muhtelif yerlerini gezdikten sonra dün aynı vapur ile İstanbul'a hareket etmiş, vapurda birçok dostları tarafından uğurlanmıştır. B. Abidin Özmen, Diyarbakır havalisinde yaptığı muhtelif icraat ve halkın vaziyeti hakkında vapurda gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur:

— Eskidenberi çok sevdiğim İzmir'e bu defaki gelişim, İzmir Enternasyonal fuarını görmek içindir. Fuarı, hakikaten çok güzel bir eser olarak gördüm. Her busus şayanı

takdir ve pavyonlar birbirine faikdir. Çok temenni ederim ki, bazı pavyonlar yalnız fuar müddetine teşhir için olmasın, daimi olmasın. Çok güzel olan fuar gazinosu da her vakit işletilmelidir.

Umumi müfettişlik bölgesinde icraat, hükümetin umumi icraatından kendisine isabet eden hisseyi almakta ve onu tamamlamaya çalışmaktadır. Halk müreffehdir, emniyet ve asayiş içinde çalışıyor. Mahsul iyidir ve satılacak yer bulmaktadır. İmar işleri de her yerde görece çarpacak surette ilerlemektedir.

Muharririmizin: — Yeni imar programlarında neler vardır?

Sualine karşı umumi müfettiş:

— Bu sualinize vereceğim cevap, yukarıdadır. Biz, yeni programlardan ve yapılacak işlerden ziyade yapılan işlerden bahsetmek isteriz. Kültür işlerine gelince, büyük kasabalarda ve nahiye merkezlerine varınca kadar her yerde ilkokullar vardır. Busene Kültür Bakanlığı, köy eğitim kursularından yetişecek öğretmenlerden bölgemizi için de hisse ayıracaktır.

Bay Abidin Özmen, İstanbul ve Bursa'da on beş gün kadar kalarak Diyarbakire gidecektir.

İşaretler:

— Baş 1 inci sahifede —

Evelki gün de, sayın Bay Bakanın peşisıra fuarı gezmek üzere daha ilk adımımları atarken karpuzla dikildiler ve on Türk gazetesini temsil eden beş meslek adamı, kol kola girilerek tesis olunmuş bir kordon haricine ırlatıldı ve kapılar yüzümüze kapatıldı.

Bizim şahıslarımızın yüzüne değil, dolayısıyla temsil ettiğimiz mesleğin ve onun akasında durup ondan çok şeyler, hizmetler bekleyen halkın, umumi elkarın yüzüne kapatıldı.

Hatta: — Bunları susturmuş, uzaklaştırılmış!

Emirleri verdi. Neye hayret ediyorunuz? Söylediklerimiz birer hakikattir. Bu hâdiseye İzmir şehrinde vukubulmuştur. Tarihi 5 Eylül'dür bunun. Bunu yapan İzmir polis müdürüdür, kovuşturulmuş gazetecilerdir; İzmir ve İstanbul'un on gazetesini temsil eden meslektaşları.

Bu hâdiseden biraz sonra da bir başka pavyonda gene zabıta memurları, Anadolu Ajansının bir memurunu kol-larından tutup atmışlardır.

Bu misli az bulunur şaheser hataların altında, dilimizi yutup boynumuzu bükerek de-gildik ve değıliz şüphesiz.

Mesleki baysiyetimizi müdafaa ederken aynı zamanda, dili ve tercümanı bulduğumuz halka vaki hürmetizliğe de karşılık vermiş oluyoruz.

Hâdiseye dakikasında, Büyük Baybakanın huzuruna düşünerek susan gazeteciler, işte bu sübutlarda konuşuyorlar. Susmak mı, neden, niçin? Bu memleket sükküt memleketi değildir. Bu memlekette hürriyet vardır, matbuat vardır. Bu memleketi yapanlar ve yara-

Atatürk Diyarbakırdan Elâzize hareket ettiler

Atatürkün Svasta karpişmalarına aldır intiba

(Baş tarafı 1 nci sahifede)

Abidin Özmen sur ve kapı önünde ki tarihi rahle ve sanat eserleri hakkında inhat vermisti. Şehir istasyonu başlığını geniş bulvarın bu noktada sur, kapı ve diğer eski eserlerin muhafaza ve korunması hakkında bazı emirler vermiş Atatürk buradan ayrılarak tayyare meydanına gelmişlerdir. Tayyare alayı kışkırtı tarafından selâmlanan Atatürk, tayyarecilerinin dininden yürüyerek geçmişler ve illüta bulmuşlardır.

Mükâbbelen tayyare alayı kışkırtı tarafından selâmlanan Atatürk, tayyarecilerinin dininden yürüyerek geçmişler ve illüta bulmuşlardır. Mükâbbelen tayyare alayı kışkırtı tarafından selâmlanan Atatürk, tayyarecilerinin dininden yürüyerek geçmişler ve illüta bulmuşlardır.

Atatürkün Svasta tedkiklerine aldır intiba

(Baş tarafı 1 nci sahifede)

Atatürk Elâzize hareket ettiler Diyarbakır 16 (A.A.) — Atatürk refakat ve mahiyetindeki zevat ile birlikte bu akşam 18.45 de Elâzize müteveccihen hareket etmişlerdir.

Hareketlerinden evvel Valinin vali kongusunda konferans vermiş çayda bulmuşlardır.

Diyarbakır - Irak ve İran hattının temelleri atıldı

Diyarbakır 16 (A.A.) Bugün saat 18 de Diyarbakır - Irak ve İran hattının temel atma merasimi yapılmıştır. Zaten inşaatına başlanmış olan hatın temeli Resiscumhur Atatürkün Diyarbakırda bulunduğuna ikinci tayyirenin 16 nci salı gününe tehir ve temin edilmiştir. Tayyareciler Celâl Bayar, Fahriye Vekili Şükrü Kaya ve Nafia Vekili Ali Çetinkaya, mebuslar, Abidin Özmen, Çetinkayanın davetileri ve henzen hemen bütün Diyarbakır halkı hazır bulmuşlardır.

Atatürkün hususi treni üçer mahalline yakan bir yerde bulunuyor ve Büyük Şef töreni yakından takibi buyuruyorlardı. Bu sırada tayyare alayına mensup bir filo uçurlar yapıyordu. Başvekil Celâl Bayar kışkırtı alarak aygıtın dolayısıyla diktecek ibâdenin temeline konulacak ve nika ve parayı mühteyz torbayı topukta tuttular.

Bundan sonra Atatürkün treni merasim mahallinden istasyona doğru hareket etmiş ve Atatürkün ayrılmaması ile sahada emreki ve devamlı bir albay başlangıç ve Atatürkün istasyona muvazzafına kadir devam etmiştir. Başvekil, Vekiller ve hazıran da istasyona gelerek istasyon binasında hazıranan büfede lez ve ikram edilmişlerdir.

Atatürk istasyona geldiklerinde Başvekil ve Nafia Vekilini tebrik etmişlerdir. Büyük Şef'in ve istasyonun etrafına sanan halk saygınlarmın bir tehalüde mütemadilen çığır, var ola diye bağırıyor ve oduğu yerde çurpuyordu.

Atatürk müteakbeten istasyon binasını gezmişler ve üst kat taraflarında Abidin Özmen tarafından istasyona la sur arasındaki geniş sahada kurulmakta olan yeni şehir hakkında ve

riyen inhatı dinledikten sonra mütemadilen kendilerini alkışlayan halkı selâmlıyarak vagonlarına aldır bulmuşlardır.

Nafia Vekilinin davetileri Ankaraya dönmüyor

Diyarbakır 16 (A.A.) — Nafia Vekilinin davetilerini hamul husus tren bu gece saat 3 te hareket edecek ve Ergandıne iki saat kalacak bakır ve krom madenlerinde tedkikat yapılmakta sonra Çetinkaya üzerinden Ankaraya dönmektedir.

Diyarbakır - Irak ve İran hattının temel atma merasimi mütemadilen Başvekil E. Celâl Bayar, Nafia Vekili B. Ali Çetinkaya ve sanand müteakbet B. Abidin Özmen mühteyz nutuklar söylemişlerdir. Sekizinci sahifemizde okuyunuz.

Deniz mahsulleri kanunu lâyihası

Ankara 16 (Telefon) — Deniz mahsulleri kanunu projosinin Devlet şûrânınca tedkiki bitmiştir. Kanun bu günlerde Başvekilate verilmiştir. Haber aldığımız göre hükümet, bu projeyi müstaceliyetle kararile Meclise verecektir. Projosinin Meclise alkışlar emcimenlemeden müteakbeti mühteyz bir emcimenle tedkik edilmede mütemadildir.

Bir kız vapurunda denize düştü, yetişilerek kurtarıldı

Ruşel limanında bir Müserri kızı, Huskily bokesinden 9 numaralı Halk vapuruna binerek Dalata geçmekte olduğunda bir sırada muvazzafını kaybederek denize düşmüştü ise de kurtarılmıştır.

Ekmeği fiati

İstanbul Belediyeinden: Teşvîhinin 17 nci çarşamba gününden itibaren birinci ekmeğin kurusu etmiş para, ikinci ekmeğin kurusu, francalı on beş kuruştur.

Konferans ve konuşme

Buğ Kahraman: İkinci tayyirenin 19 uncu cema emri akşam saat 21 de Halkvatanında Dr. operatör Min Kemal Özer tarafından konuşma bakır müti ahında mühteyz bir konferans ve Kolonyal konferans yapılmıştır. Müti bayan Gülsin Emir Özer tarafından halk idâretini aydınlatmak ve bir konuşma verilmiştir. Başvekil, Vekiller ve hazıran hazır bulmuşlardır.

Ehliyet Teşebbüs Mesuliyet

(Baş tarafı 1 nci sahifede)

Bundan dolayı eski iktisadîkârlar devletle ihtilâfında yer. Devlet ki, devlet fabrika işletemez, devlet ticaret yapamaz... Hakkımızdır, eski bildiğimiz devlet teşkilâtı hiç birşey yapamaz, neye el atarsa batırır.

Devletçi sistemi kabul eden devletlerin teşkilâtı büsbütün başka olmalıdır. Sade teşkilâtı değil, zihniyeti...

Devletin sermayesi hiç bir feridin elinde yoktur. Devletin kuvvet ve kudreti hiç bir hususî teşebbüs sahibinde bulunmaz. Devletin, illâde imkânına malik olduğu fer, telmek, ihtilâs adlarını hiç bir şirket kullanmaz. Elverişli Devlet, eski kurtarıcı teşkilâtı devlet olmaktan çıkarm, avrupal anlayışında mükemmel bir teşkilâta, bir banka gibi işler.

Kurtarıcıyı kaldırarak imkân. Her şüphe bu düşüncelerdir. Fakat nasıl?

Bu hem bir metod, hem bir nihaiyet meselesidir. Metod meselesidir, yeni tarafla teşkilâtı inder. Zihniyet işidir, yeni kafada insanlara mühteyz.

Bunun şartı en anaşî şudur:

1 — Her işle yalnız ve yalnız hakiki kudret, kabiliyet ve ihtilâsa değer vermek. Her faaliyet şubesinin başına, hatıra gününe, adam tayyareye bakılmıyarak o işin en iyi anlayışını bulup getirmek, eğer birde yavaş başka memleketlerden iyi seçecek almak.

2 — Emniyet ve ihtilâs ederek bir işin başına getirilmesini insanlara teğbiss malhiyeti vermek.

Kurtarıcıyı devlet sistemine modern işçi devleti ayıran zihniyet, iş başına gönen mütehasusun ya derece derece birçok dâire ve müdirlere başlı olmasa, yalnız bir banka, bir şirket, bir işletme müdürlüğü gibî hareket edilmemlidir.

3 — Mesuliyet... Devletçi bir rejimin memurlarında mesuliyet duygusu çok kuvvetli olmazdır. Kurtarıcıyı devletçi mesuliyet var gibî görünür, fakat hakikatte yok gibidir. Çünkü bu memurlar, mesuliyetten kurtulmak için işleri birbirlerinin üstüne atırlar, kurtarıcı bundan dolayı, Devletçi rejimde her memur mesuliyetini bilmez ve öğrenemez.

Gözümler ki, eski devlet memuru zihniyeti ile Devletçi politika göden bir hükümet makinesinin başına gelmez. Bu zihniyetteki insanlara, devletçi göçüğü büyük ve mühteyz işlerde ne teğbiss malhiyeti, ne bu mesuliyet yükü verilebilir. Bûlâki, devletçiliğin inhatıdır ki bu yeni çayına çekti eski emurlara yüklediği gün, işleri büsbütün kurtarmak, bostmak teğbissini gösterir.

Yeni Devlet sistemini kurtarıcıyı göbeğe kaldırarak için, gözümler ki çok ciddi, devamlı ihtilâs eder.

Necmeddin Sadak

Hollivudun Yıldızları müteakbeti birincisi GÜZELİN GÜZELİ

DOROTY LAMOUR
Türkçe sözlü

Dişi TARZAN

Sahnesinde gallesinde site ASK KORKU ve HEYECANLARLA dolu sahneler yapacaktır.

İPEK' te

CUMA AKŞAMI

Yarın akşam

TURAN TİYATROSUNDA
Ses krallığı HAMİYYET YÜCESİ

KONSERİ

San'atkar NAŞİT ve arkadaşları
RÖSE KAHYA komedi 3 perde

GINGER ROGERS — DICK POWELL-PAT O'BRIEN

20 MİLYON ONA AŞIK

Güzel yıldızın en şık, en güzel, en zarif, en büyük müzik filmi. Meşhur Zenci MİLS kardeşler ve diğer orkestralar. Encef şarkıları dolu aşk, sevgi ve müzik filmi.

Bugün **TÜRK** sinemasında

Bekâret

22 ilkepten Pasartürk akşamı

TÜRK sinemasında

Genç kız aşkı - Kadın aşkı - Ana aşkı, Neşe, İstiray - Heyecan - Güzellik, Beethoven'in en zeki müziği Genç kızların - Kadınların - Sevgilerinin ve sevgilerinin filmi.

Nasık ve partî Paratî bir mühteyz

JENNY de

Ketumiyet temin edilmiştir???

EMİRE TİYATROSU bu akşam saat 20.30 da (Akşam 8.00) 4 perde komedi, yazar: Malazar, müziği: K. Mevdi. Olanca saat 14 de Çekim Tiyatrosu

LA FONTEN BABA

Yazar: Evren Beşir Akın; Genel Beşir

SEZİLE TİYATROSU Bu gece 20.30 da sanatlar şubesi ve arkadaşları çıkıyor. Kışkırtı perdesi ve 30'üncü varyetel 2 çyun bînce. Harım akşam 8.00 Meşhurlar, 10.00 komedi 3 perde Halklardan Çekim Komedi 1 perde.

EMİRE TİYATROSU Bu akşam saat 20.30 da (Akşam 8.00) 4 perde komedi, yazar: Malazar, müziği: K. Mevdi. Olanca saat 14 de Çekim Tiyatrosu

LA FONTEN BABA

Yazar: Evren Beşir Akın; Genel Beşir

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12

AKŞAM

Abone ücretleri

Türkiye	Sineması
SENELİK 1400 Kurş 2700 Kurş	
1 AYLIK 750 — 1450	
1 AYLIK 400 — 800 —	
1 AYLIK 150 — — —	

Posta ihtilâsında dahil olmayan muhtel memleketler: Beşvekil 3000, alı aygıtı 1000, 50 aygıtı 1000 kuruştur.

Adres teğbiss için şühtü baş kuruluş pul göndermek Memur.

Hımanca 11 — Hımanca 10
A. İsmail Çekim Çekim Akşam Yarı E. 12.17 2.00 7.8 8.64 10.00 12.25 Ya. 3.7 6.00 11.25 14.50 16.00 18.25

İstarehane: Beşvekil çvran Acomakak No. 12